

VEDA

vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

© Mgr. Martin Braxatoris, PhD., Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Mgr. Lenka Rišková, PhD., Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Mgr. Oľga Vaneková, PhD., Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
© návrh obálky a grafická úprava Lukáš Chovanec
© VEDA vydavateľstvo SAV, Bratislava 2022

Publikácia je výstupom grantového projektu APVV-17-0161: Zanedbané súvislosti.
Príležitostné žánre v slovenskej literatúre v 16. – 18. storočí.

Recenzenti:

PhDr. Marián Kamenčík, PhD.
prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
Mgr. Angela Škovierová, PhD.

Autori:

Martin Braxatoris
Lenka Rišková
Oľga Vaneková

Jazyková redakcia: Adelaida Mezeiová

Preklad resumé do anglického jazyka: Tomáš Mrva

ISBN 978-80-224-1958-1

PLAMENE LÁSKY

OBRAZ MANŽELSTVA A IDEÁL MANŽELKY
V PRÍLEŽITOSTNEJ POÉZII
16. – 18. STOROČIA

Martin Braxatoris
Lenka Rišková
Oľga Vaneková

VEDA
vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2022

OBSAH

Úvod.....	7
Manželstvo a manželka v príležitostnej produkcii 16. – 18. storočia: ideovo-spoločenský a literárny kontext.....	11
Manželstvo a láska v tvorbe humanistického básnika Jána Bocatia.....	27
Idea manželskej jednoty podľa Mateja Bela	47
Manželstvo a ideál manželky vo vybraných epitalamiách z konca 18. storočia	63
Autentickosť obrazu manželstva a milovanej manželky v básnickej skladbe <i>Života i smrti požehnaná památka</i>	99
Záver	133
Summary	135
Edičná poznámka.....	137
Zoznam literatúry a prameňov	139
Menný register.....	149

ÚVOD

onografia *Plamene lásky. Obraz manželstva a ideál manželky v príležitostnej poézii 16. – 18. storočia* sa zameriava na výskum príležitostných pamiatok staršej slovenskej literatúry, ktoré tematizujú manželské vzťahy, ideál a rolu manželky v manželskom a rodinnom živote. Sústreďuje sa na žánrovo heterogénne literárne diela, ktoré spája ich príležitostný charakter, tematicko-motivické a religiózne-ideové aspekty. Úvodná štúdia sa zameriava na myšlienkovú-spoločenskú a literárny kontext, zatiaľ čo nasledujúce kapitoly prezentujú sondy do príležitostnej produkcie Jána Bocatia, Mateja Bela, Štefana Lešku st., Michala Institoris-Mošovského, Jána Chrastinu, Štefana Mikuša a Pavla Šramku. V interpretačných kapitolách je zastúpená tak latinská tvorba (Jána Bocatia), ako aj poézia vo vernakulárnom jazyku.¹

Na vybrané literárne pamiatky sa nazerá z pozície „príležitostnosti“² ako ich určujúcej poetologickej charakteristiky, pričom bádateľská pozornosť sa orientuje na poetickú výstavbu textov, ako aj na povahu a zdroje ich motiviky a obraznosti v kontexte funkcií textu, dobových literárnych konvencií, individuálnej autorskej poetiky a vnútorného ustrojenia konkrétnych diel. Ideovo-obsahová stránka textov sa skúma v bezprostrednej súvislosti s typom príležitosti, kategóriou konfesionalizmu a poznatkami o dobovom myšlienkovom kontexte, ktorý zachytávajú vplyvné publikácie z danej doby a minulosti. Na základe takto orientovaného výskumu sa rekonštruuje obraz manželstva v skúmaných pamiatkach a konštitučné prvky ideálnej roly ženy v manželských vzťahoch. Zároveň sa na ploche celej knihy identifikuje určité smerovanie premien poetického uchopenia a tiež chápania ideálu manželstva a manželky v príležitostných dielach staršej slovenskej literatúry.

Publikácia nadväzuje na aktuálne trendy (aj) v slovenskom výskumnom prostredí, v ktorom sa teší čoraz väčšej bádateľskej pozornosti problematika postavenia a obrazu ženy – manželky, matky, dievčaťa či vdovy v novovekej spoločnosti. V tomto smere možno spomenúť množstvo štúdií z rôznych vedných disciplín:

¹ Funkciu domáceho literárneho jazyka slovenských evanjelikov v danom období plnila (v rozličnej miere slovakizovaná) čeština.

² K termínu „príležitostnosť“ a jeho aplikáciám pozri VRÁBLOVÁ, Timotea: Podoby príležitostnosti v staršej slovenskej literatúre : nad otázkami „príležitostnosti“. In: VRÁBLOVÁ, Timotea (ed.): *Podoby príležitostnosti v staršej slovenskej literatúre*. Bratislava : Veda, 2022, s. 8 – 28.

histórie³ a právnych dejín,⁴ literárnych dejín,⁵ lingvistiky⁶ či rodových a ženských štúdií, ktoré sa popri akademickom výskume kategórie rodu a jej implikácií v rozličných historických obdobiach⁷ zameriavajú na dosahovanie zmien v spoločenskej praxi.⁸ Autorský kolektív sa pritom necháva viesť samotnými textami, svedectvami o myšlienkovom svete autorov a „duchom doby“, ktoré sa usiluje pretaviť do konkrétnych interpretačných výkonov. Vyhýba sa príklonu k hotovým myšlienkovým konceptom, z ktorých by a priori vychádzal pri interpretácii skúmaných literárnych pamiatok. Týmto spôsobom sa snaží prispieť k neskreslenému chápaniu textov staršej slovenskej literatúry, zákonitostí a kvalít dobovej príležitostnej tvorby a sprostredkované aj k prehĺbeniu poznania manželských vzťahov a postavenia manželky v minulosti.

Publikácia vzniká ako ucelené spoluautorské dielo. Prezентuje výsledky spoločnej vedeckej tvorivej aktivity pod vedením Martina Braxatorisa. V rámci prípravy

³ Pozri najmä historiografické štúdie v publikáciách LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004; DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011.

⁴ Napr. LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: *Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku : právne postavenie šľachtickej v oblasti dedičských a majetkových práv*. Praha : Leges, 2020; DUDEKOVÁ, Gabriela – LENGYELOVÁ, Tünde: Premeny právneho postavenia žien. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 293 – 314; LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: Dlhá cesta k právnej emancipácii ženy v rodinných a majetkových vzťahoch. In: *Historický časopis*, roč. 66, 2018, č. 4, s. 599 – 628; LENGYELOVÁ, Tünde: Rodové stereotypy v novoveku. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 21 – 34.

⁵ BRTÁŇOVÁ, Erika: Ženský svet v staršej slovenskej literatúre na prelome 18. a 19. storočia. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 49 – 62; RIŠKOVÁ, Lenka: Obraz ženy v príležitostnej tvorbe z druhej polovice 18. storočia – Katarína Šramková. In: *Vedecký časopis o kultúre regiónov na Slovensku*, roč. 3, 2019, č. 1, s. 33 – 69 a i.

⁶ Lexikálny a najmä frazeologický fond jazyka odráža postavenie žien v dávnej minulosti. KMECOVÁ, Svetlana: Podpira žena tri vogale hiše? In: *Jihoslovanská frazeologie kontrastivně*. Brno : MUNIpress, 2016, s. 45 – 58; KMECOVÁ, Svetlana: Pec sa im pováľala ... materstvo a jeho obraz v slovenskej a slovinskej frazeológii. In: *Slovanskí jezici na stičišču kultur. Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov*. Ljubljana : Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2016, s. 61 – 74; BRAXATORISOVÁ, Anita: On conceptual and axiological aspects of the word Mutter ‚mother‘ in context (Based on corpus material). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 72, 2021, č. 2, s. 643 – 655; BRAXATORISOVÁ, Anita: Das sprachliche Bild der Mutter in der slowakischen Phraseologie. In: NIČIPORČIK, Jelena Vladimirovna (ed.): *Slavianskaja frazeologija i paremiologija: nacionalnoe i internacionalnoe. Stabilnoe i izmenčivo*. Gomeľ : Gomeľskij gosudarstvennyj universitet im. F. Skoriny, 2021, s. 67 – 72; BRAXATORISOVÁ, Anita: Prístupy k významu slova matka a jeho tematické kontexty v nemeckom jazyku. In: *Philologia*, roč. 30, 2020, č. 2, s. 75 – 87.

⁷ Ako disciplína historickej vedy a rodových či ženských štúdií sa sfomovali dejiny rodových vzťahov a dejiny žien. K terminológii pozri DUDEKOVÁ, Gabriela: Úvod: Rodové vzťahy v historickej perspektíve. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 14.

⁸ SHAW, Susan M. – LEE, Janet: *Gendered Voices, Feminist Visions: Classic and Contemporary Readings*. New York – Oxford : Oxford University Press, 2019, s. 1; KICZKOVÁ, Zuzana – KOBOVÁ, Ľubica: Rodové štúdiá. (Gender studies). In: *Glosár rodovej terminológie*. Dostupné online: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=176> [cit. 20. 4. 2022].

monografie a predchádzajúcej bádateľskej činnosti Oľga Vaneková zastrešovala primárne výskum textov Jána Bocatia, Lenka Rišková sa zameriavala predovšetkým na výskum tvorby M. Bela a P. Šramku, zatiaľ čo M. Braxatoris pokrýval najmä výskum ideovo-spoločenského a literárneho kontextu a tiež epitalamií z konca 18. storočia.

MANŽELSTVO A MANŽELKA V PRÍLEŽITOSTNEJ PRODUKCII 16. – 18. STOROČIA: IDEOVO-SPOLOČENSKÝ A LITERÁRNY KONTEXT

niha sa zameriava na ideál manželstva a manželky a na spôsob jeho umeleckého uchopenia v príležitostnej, predovšetkým poetickej literárnej produkcii v 16. – 18. storočí. Výskumy, ktorých výsledky prináša, predstavujú sondy do poetiky a ideovej výstavby vybraných diel a do ich myšlienkových a hodnotových východísk. Všímajú si konvencie, ktoré determinujú prístup autorov vybraných textov k téme manželstva a ideálu manželky, ich myšlienkový svet a oblasť ich presvedčení.⁹ Interpretačné výskumy zároveň upriamujú pozornosť na estetické aspekty, funkcie a hodnotu skúmaných textov. K jednotlivým textom pristupujú ako k umeleckým dielam so svojou poetikou; obraznosťou rozmanitej (antickej, biblickej a i.) proveniencie, špecifikami básnickej výstavby či poetického jazyka.

Autori, ktorých tvorbe sa monografia venuje – Ján Bocatius, Matej Bel, Štefan Leška st., Michal Institoris-Mošovský, Ján Chrastina, Štefan Mikuš a Pavol Šramko –, boli evanjelici; z nich Matej Bel sa považuje za umierneného prívrženca pietizmu. Zameranie monografie sa obmedzuje na protestantských autorov, vďaka čomu sa neštiepi jej výskumný záber a okruh sledovaných problémov. Kniha je koncipovaná tak, aby výberom autorov a reprezentatívnych diel pokrývala hlavné etapy slovenských literárnych dejín v 16. – 18. storočí. Kým v období renesancie v tvorbe slovenských protestantských autorov dominuje príležitostná básnická tvorba v la-

⁹ Porov. SKINNER, Quentin: Motives, Intentions and the Interpretation of Texts. In: *New Literary History*, roč. 3, 1972, č. 2, s. 406 – 407.

tinskom jazyku, v nasledujúcich obdobiach sa rozvíja bohatá tradícia príležitostnej poézie vo vernakulárnom jazyku. Táto tvorba bola síce určená relatívne úzkemu okruhu vzdelaných adresátov, zároveň však nemožno vylúčiť jej širší dosah v rámci určitej (rodinnej, náboženskej, sídelnej, stavovskej či inej) komunity. Okrem spoločenskej (oslavnej, komemoratívnej...) a estetickej funkcie príležitostné texty plnili aj množstvo ďalších funkcií vrátane formatívnej.¹⁰

Konfesionálna príslušnosť adresantov a adresátov zohráva kľúčovú rolu pri skúmaní ideovej roviny textov a pri rekonštrukcii súvisiacich autorských zámerov. Vo všeobecnosti platí, že náboženská vierouka determinovala dobové chápanie manželstva a regulovala rozmanité aspekty manželských vzťahov.¹¹ V protestantskom prostredí sa manželstvo vnímalo v intenciách doktrín, podľa ktorých predstavuje – bez ohľadu na otázku jeho sviatostného charakteru¹² – zväzok založený a osvedčený Bohom (porov. Mt 19, 6; Mk 10, 9; Prís 2, 17; Mal 2, 14 a i.). Martin Luther, Ján Kalvín či neskôr Philipp Jacob Spener zastávali názor, že zakladateľom manželstva je Boh.¹³ S božským pôvodom manželstva bol spojený pohľad na a pevné chápanie deľby povinností medzi manželmi v kontexte melanchtonizmu,¹⁴ ktorý sa

¹⁰ V zmysle formovania čitateľov po ich vzdelanostnej, kultúrnej, mravnej a duchovnej stránke.

¹¹ Podľa Štefana Lubyho mala cirkev po stáročia výhradnú kompetenciu v oblasti úpravy manželských pomerov, pričom svetské zákonodarcstvo začalo do tejto domény účinnejšie zasahovať v časoch osvieteniského absolutizmu, a to spočiatku zväčša len pri úprave manželstiev protestantov (LUBY, Štefan: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Knížnica právnickej jednoty, 1946, s. 309). Ďalšie súkromné (rodinné a majetkové) vzťahy šľachticov od 16. až do 20. storočia regulovala zbierka obyčajového práva *Opus tripartitum* (*Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclity Regni Hungariae partiumque adnexarum*) a dobové zákonníky (pozri napr. LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: *Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku : právne postavenie šľachtickej v oblasti dedičských a majetkových práv*. Praha : Leges, 2020, s. 39 – 40; LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: Dlhá cesta k právnej emancipácii ženy v rodinných a majetkových vzťahoch. In: *Historický časopis*, roč. 66, 2018, č. 4, s. 599 – 628, s. 599 – 600, pozn. 2 a tam uvedené pramene). Keďže však šľachta vykonávala súdne právomoci nad poddanými, analogicky aplikovala normy zo zákonníkov a *Opus Tripartitum* aj na nich (DUDEKOVÁ, Gabriela – LENGYELOVÁ, Tünde: Premeny právneho postavenia žien. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 294. Paralelným vytvorením autonómneho mestského práva v slobodných kráľovských mestách sa vytvorila dvojkoľajnosť v právnych normách a postavení jednotlivých skupín obyvateľstva (Dudeková – Lengyelová, c. d., s. 295). Od špecifík viazaných na židovské prostredie možno vzhľadom na zameranie tejto knihy abstrahovať.

¹² V spore o sviatostný charakter manželstva išlo najmä o otázku jeho ustanovenia Kristom: platné manželstvá totiž existovali aj medzi nekresťanmi. V katolíckom prostredí bola (v nadväznosti na závery Tridentského koncilu v rokoch 1545 – 1563) určujúca doktrína, že Kristus manželstvo neustanovil (vzniklo ešte v raji a stalo sa spoločenstvom pre veriacich aj neveriacich), medzi pokrstenými ho však povýšil na sviatosť (porov. ŠVECOVÁ, Adriána: Kánonické manželstvo v Uhorsku na prahu modernej doby (všeobecný hmotnoprávny základ). In: *Revue církevního práva*, roč. XXI, 2015, č. 3/15, s. 30).

¹³ ELOWSKY, Joel: *Luther, the Reformers, and Marriage*, s. 13. Dostupné online: http://www.academia.edu/5441726/Luther_on_Marriage [cit. 9. 3. 2022]; WITTE, John: John Calvin on Marriage and Family Life. In: SELDERHUIS, Herman J. (ed.): *The Calvin Handbook*. Grand Rapids, Michigan – Cambridge : William B. Eerdmans Publishing Co, 2009, s. 457 – 458; BREUL, Wolfgang: Chapter Two. Marriage And Marriage-Criticism in Pietism: Philipp Jakob Spener, Gottfried Arnold, And Nikolaus Ludwig Von Zinzendorf. In: STROM, Jonathan (ed.): *Pietism and Community in Europe and North America, 1650-1850*. Leiden – Boston : BRILL, s. 39.

¹⁴ STORCHOVÁ, Lucie: *Řád přírody, řád společnosti. Adaptace melanchthonismu v českých zemích v polovině 16. století*. Dolní Břežany : Scriptorium, 2021, s. 334 – 335; s. 338 – 341.

stal dominujúcim luterovským smerom medzi slovenskými evanjelikmi. Pri charakteristike dobového chápania manželstva v protestantskom prostredí je pritom kľúčové učenie o troch stavoch. Podľa M. Luthera sú ľudské životy usporiadané do troch sfér, stavov či hierarchií, ktoré ustanovil a riadi sám Boh.¹⁵ Ide o kategórie *ecclesia* (cirkev), *politia* (vládna moc) a *oeconomia* (domáce hospodárstvo), ktoré sa naplňajú špecifickým univerzálnym obsahom. Učením o spoločnom kňazstve pokrstených Luther poprel privilegované postavenie kleru v oblasti *ecclesia*, do sféry *politia* nezaradil len svetskú vrchnosť, ale aj sluhov, slúžky, pisárov a ďalších, ktorí jej slúžia, a do sféry *oeconomia*, rozčlenenej na domácnosť a manželstvo, nezahrnul len manželov, ale aj deti, spolubývajúcich, vdovy, vdovcov či panny bez ohľadu na ich spoločenské postavenie.¹⁶ Špecifikum chápania kategórie *oeconomia* sa týka aj hodnotenia práce na domácom hospodárstve, ktorá sa tradične chápala ako výsledok kľatby po páde Adama a Evy (Gn 3, 19). M. Luther jej pripisuje kľúčový význam: spolu s manželstvom získava štatút producenta, správcu a udržiavateľa všetkých majetkov.¹⁷ S Lutherovým učením o manželstve v kontexte troch božských hierarchií sa v zásade zhoduje pohľad zakladateľa pietizmu P. J. Spenera.¹⁸ J. Kalvín (ktorého učenie v uhorských pomeroch determinovalo väčšmi náboženské myslenie v maďarskom protestantskom prostredí) opísal na základe Prís 2, 17 a Mal 2, 14 – 16 vertikálne vzťahy medzi Bohom a človekom a horizontálne vzťahy medzi manželom a manželkou: tak ako Boh vťahuje vyvoleného veriaceho do zmluvného vzťahu s Ním, tak vťahuje manžela a manželku do vzájomného zmluvného vzťahu, ktorý má božskú povahu a pôvod.¹⁹

M. Luther popieral predstavu, že niektorá z hierarchií má vyššie postavenie ako iná a že duchovný úrad je nadradený svetskému.²⁰ Manželstvo však považoval za prvý stav, základ spoločnosti a Božieho usporiadania sveta.²¹ V neskoršej evanjelickej literatúre sa status *oeconomicus* chápala ako vzor pre ostatné stavy,²² pričom manželstvo sa konceptualizovalo ako inštitúcia stvorená priamo Bohom v dobe

¹⁵ PLESS, John T.: Three estates. In: WENGERT, Timothy J. – GRANQUIST, Mark A. – HAEMIG, Mary Jane – KOLB, Robert – MATTES, Mark C. – STROM, Jonathan (eds.): *Dictionary of Luther and the Lutheran Traditions*. Grand Rapids, Michigan : Baker Academic, a division of Baker Publishing Group, 2017, s. 1247; BAYER, Oswald: Nature and Institution: Luther's Doctrine of the Three Orders. In: *Lutheran Quarterly*, roč. XII, 1998, s. 127.

¹⁶ WOLGAST, Eike: III. The Three Estates (stände) as Organizing Principle of Society. In: KOLB, Robert – DINGEL, Irene – BATKA, Lubomír (eds.): *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford : Oxford University Press, 2014, s. 402; FILO, Július: Človek v Božom svetle (Pohľady do kozmológie a antropológie Dr. Martina Luthera). In: *Testimonia theologica*, roč. 4, 2010, č. 1, s. 12. Dostupné online: https://uniba.sk/fileadmin/ebf/testimonia_theologica/2010/Filo.pdf [cit. 9. 3. 2022].

¹⁷ Wolgast, c. d., s. 402.

¹⁸ Breul, c. d., s. 38, pozn. 5 a tam uvedené zdroje; s. 42.

¹⁹ Witte, John Calvin on Marriage and Family Life, s. 457 – 458; Breul, c. d., s. 39.

²⁰ Filo, c. d., s. 12.

²¹ Elowsky, c. d., s. 15.

²² Storchová, c. d., s. 327.

pred prvým hriechom.²³ Tento názor prevzal aj P. J. Spener, ktorý považoval manželstvo za najstarší z troch stavov, za archetyp ľudského spoločenstva, premyslený a ustanovený Bohom ešte pred pádom ľudstva.²⁴ M. Luther i P. J. Spener chápali manželstvo ako oslobodenie ľudstva od osamelosti ešte predtým, ako by sa na ňu človek mohol sťažovať (Gn 2, 18).²⁵ Osobitnú otázku predstavuje pomer hodnoty celibátu a manželstva. V katolíckej vierouke sa celibátny život považoval za lepší a dokonalejší ako manželstvo. S nadradovaním celibátu a panenstva manželstvu sa možno stretnúť aj v staršej didakticko-reflexívnej tvorbe slovenských katolíckych autorov. Takýto prístup, ovplyvnený zrejme aj rehoľným i kňazským životom autora, reprezentuje báseň Hugolína Gavloviča *Dobrá vec jest byť v manželství, ale lepší žít v panenství*.²⁶ Zdržanlivý postoj k manželstvu prejavuje vo svojich básňach aj Peter Benický.²⁷ Iná situácia bola v protestantskom myšlienkovom kontexte. Už predchodca reformácie Erazmus Rotterdamský vystúpil s tvrdením, že manželstvo je skôr výsledkom zbožnosti a duchovného súladu než fyzického spojenia, pričom čisté manželstvo má podľa neho veľa podobností s panenstvom.²⁸ Videl len malý rozdiel medzi celibátom a cudným manželstvom, hoci tento argument použil v kontexte kritiky vnímania sľubu čistoty a celibátu zo strany mníchov, mníšok a kňazstva.²⁹ Podľa Lutherovej interpretácie 1Kor, 7 by apoštol Pavol nesúhlasil s označením manželstva za svetský a mníšstva za nábožný stav.³⁰ Nábožnosť sa podľa neho týka vnútorného života viery, v ktorom vládne Duch, pričom manželstvo predstavuje činnosť viery, ktorá spĺňa požiadavku nábožnosti v skutočnosti väčšmi ako rehoľné rády.³¹ Podľa Lutherovho výkladu nebolo pranie apoštola Pavla, aby boli všetci ľudia ako on (1Kor 7, 7), namierené proti manželstvu; išlo

²³ Storchová, c. d., s. 329.

²⁴ Breul, c. d., 38 – 39.

²⁵ Breul, c. d., s. 39. Chápanie manželstva ako oslobodenia od osamelosti (s odkazom na Gn 2, 18) možno nájsť v Leškovej básni *Jiskra lásky*... [LEŠKA, Štěfan]: *Giskra Lásky, kterauž w srdcy swém měl poctivýj a sselechetný wđowec Karel Wogtčehowský Saused Nowostrassnický, roznjčená a w plamen lásky proměněná, když sobě poctiwau a ctnostmi pohlawj swého ozdobenau Pannu Dorotu Giskrowau ze wsy Libisse za Manželku zvolil, dne pak 17^{ho} Ledna 1797 swadebnj weselý strogil; při kteréžto přježitosti s winssowánjm wsseho dobrého wesele mu zpýwal geden lidský Přjtel*. [Bratislava] : [s. n.], [1797], s. [3].

²⁶ Manželstvo sa v nej prezentuje ako nutnosť z hľadiska množenia ľudí, poukazuje sa však na to, že po radovánkach prichádza horká skutočnosť a dvojnásobok starostí. GAVLOVIČ, Hugolín: *Valaská škola mravův stodola*. Na vydanie pripravila a komentár napísala Gizela Gáfríková. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989, s. 63.

²⁷ Podľa Benického síce vydatené manželstvo nie je nikomu na škodu, zlé manželstvo však prináša veľkú skazu ([50]. BENICKÝ, Peter: *Slovenské verše*. Zostavenie, úprava textov, štúdia, vysvetlivky, edičné poznámky PhDr. Michal Eliáš, CSc. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1994, s. 29). Len zriedka sa podľa neho nájde manželstvo, v ktorom sú obaja manželia rovnako cnostní, pracovití a zodpovední ([152 [149]. Benický, c. d., s. 80).

²⁸ WEILER, Anton G: Desiderius Erasmus of Rotterdam On Marriage and Divorce. In: JANSE, Wim (ed.): *Dutch Review of Church History*, roč. 84, 2004, č. 1. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2004, s. 151.

²⁹ Welier, c. d., s. 151.

³⁰ O'REGGIO, Trevor: Martin Luther on Marriage and Family. In: *History Research*, roč. 2, 2012, č. 3, s. 207.

³¹ Tamže.

vraj o túžbu, aby všetci mali zvláštny a výnimočný dar čistoty.³² Manželský život a celibát chápal ako dary od Boha, ktoré sú pred ním rovné: prvý je však určený pre všetkých, zatiaľ čo druhý len pre malý počet jednotlivcov.³³ Ľudia s darom zdržanlivosti, ktorí by mali odmietnuť dar manželstva, sú podľa neho zriedkaví; ide o menej než jedného človeka z tisícich, pričom títo ľudia predstavujú zvláštny Boží zázrak.³⁴ V neskoršej evanjelickej teológii presadil výkladový model, v rámci ktorého sa manželský stav interpretoval ako fakticky záväzný pre každého kresťana.³⁵

Spomínané otázky a postoje nachádzajú svoje uplatnenie aj v slovenskej príležitostnej literatúre zo 16. – 18. storočia. Motív manželstva ako vzťahu založeného Bohom sa rozvíja v Leškovom texte *Dokázaní uctivosti a přátelské vděčnosti...*; manželstvo sa v ňom obrazne uchopuje ako vetvy stromu, ktorý zasadil a stará sa oň Boh ako večný a múdry záhradník.³⁶ P. Šramko v texte *Dobrovolný a smrt' v život promenující pohřeb Fenixa...*³⁷ prirovnáva vstup do manželstva k dobrovoľnej smrti, ktorá skrze požehnanie od Boha vedie k nesmrteľnosti.³⁸ Hodnote manželstva (zrejme v implicitnej polemike s nadradovaním celibátneho života) sa venuje J. Bocatius v predhovore ku knihe *Nuptialia* (Sobášne básne) v básnickej zbierke *Hungaridos libri poematum V*,³⁹ v ktorom s oporou o antické autority (Platóna a Lykurga) a vybrané biblické verše (Gn 1, 22; 8, 17; 9, 7; 1Kor 7, 9; Sir 26, 1) poukazuje na potrebu

³² Tamže.

³³ Tamže.

³⁴ WITTE, John: The Reformation of Marriage Law in Martin Luther's Germany: Its Significance Then and Now. In: *Journal of Law and Religion*, roč. 4, 1986, č. 2, s. 309. Podľa Luthera sem popri trvale impotentných a eunuchoch patrí len niekoľko ďalších, ktorí si môžu nárokovať taký jedinečný dar (tamže). Manželstvo je podľa Luthera prirodzené a potrebnéjšie ako spánok, bdenie, jedenie, pitie, vyprázdňovanie čriev a močového mechúra; je to dispozícia rovnako vrodená ako orgány, ktoré sú do nej zapojené. Nie je podľa neho v moci človeka nebyť mužom alebo ženou (Gn 1, 27 – 28) a preto je prirodzené a nevyhnutné, že muž musí mať ženu a žena muža. BOWERS, Diane V.: To Spite the Devil: Martin Luther and Katharina von Bora's Wedding as Reform and Resistance. In: *Religions*, roč. 11, 2020, č. 3 (116), s. 4.

³⁵ Storchová, c. d., s. 329.

³⁶ [LEŠKA, Štěfan et al.:] *Dokázaní uctivosti a Přátelské Vděčnosti naproti Wljdnému a Výborně Včenému Pánu Pánu Ondřegovi Sskultětmu, při Cyrkvi Ewang. Přjtržské dobře zaslaužilému sskolnjmu Včíteli, když s sselechtrnau a mnohými ctnostmi ozdobenau Pannau Maryj Kuzmowau, Staw wdowski proměniw, Swadebnj Wesselj sláwi, Léta Páně 1781. Dne 10. Žářj, kterým se s winssowánjm wsseho dobrého Nowomanželům wzácným tře dobře známj Krajaně wděčiti chtěli*. W Presspurku : v Frantisska Augustýna Patzko, 1781, s. [4].

³⁷ SSRAMKO, Pawel: *Žiwota y smrti požehnaná Památka, kterou Vrozené někdy a pobožné matroně KATARJNE POTOCZKY když L. P. 1778. dne 6. Prasynce s Swětem y s swými práwě křestianský se rozžehnala, Na doswědčenj své lásky manžel gegj wěrný Pawel Ssramko Při Cyrkwy Ew. Welko-Paluzské Slowa B. Kaz. v známých y v neznámých nasledugjcým Psánjm wzbuzuge*. [Prešov?] : [Magdalena Redlitzová?], 1779, s. 34 – 50. Údaje o vydavateľovi a mieste vydania uvádzame podľa HORÁK, František (red.): *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II. Tisky z let 1501-1800. Část VIII. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 213 (č. 15.932).

³⁸ Pozri kapitolu Autenticnosť obrazu manželstva a milovanej manželky v básnickej skladbe *Života i smrti požehnaná památka*.

³⁹ BOCATIUS, Ioannes: *Opera quae exstant omnia. Poetica 1 – 2*. Edidit Franciscus Csonka. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1990, s. 500 – 501.

a význam manželského zväzku.⁴⁰ Štefan Leška st. v básni *Jiskra lásky...* polemizuje s pomyselnou obhajobou bezženstva a s odkazom na množstvo biblických veršov (Gn 2, 18; Kaz 4, 9 – 10; 1Kor 9, 5; 7, 2; 7, 28 a i.) háji hodnotu manželského života.⁴¹ Obhajoba hodnoty manželského života je v týchto pamiatkach spätá s funkciami, ktoré sa manželstvu pripisovali v rámci dobového myslenia.

V novovekej spoločnosti, rovnako ako v staršej spoločnosti stredovekej, sa za dobré a kresťanské pokladalo manželstvo, ktoré bolo záujmovým spoločenstvom v širšom zmysle; city a emócie v ňom nebolo možné oddeliť od sociálnych a hospodárskych záujmov.⁴² Chápanie jeho funkcií sa pritom odvíjalo od náboženskej vierouky. Katolícka kánónistika sa v stredovekej a novovekej diskusii sústredila najmä na dve hodnoty: plodenie a výchova detí a vzájomné dobro a pomoc medzi manželmi; uhorský katechizmus k nim pridával aj ochranu manželov proti prílišnej žiadostivosti.⁴³ Nie nepodobne M. Luther, J. Kalvín, P. J. Spener a ďalší protestantskí teológovia chápali účel manželstva trojako: zákonné plodenie (Gn 1, 28; 9, 1), vzájomná láska, pomoc a podpora v rámci oddaných a verných vzťahov (Gn 2, 18 a i.) a ochrana pred sexuálnym hriechom a pokušením (1Kor. 7, 5; 7, 9).⁴⁴ Dobové chápanie funkcií manželstva sa zákonite premietalo aj do literárnej produkcie 16. – 18. storočia. Kým v katolíckej didakticko-reflexívnej poézii sa zdôrazňovala najmä hodnota manželskej lásky a vernej družby,⁴⁵ v príležitostnej literatúre protestantskej proveniencie sa na pozadí obhajoby hodnoty manželstva v intenciách evanjelických náboženských doktrín tematizujú všetky jeho funkcie. V Bocatiovom predhovore ku knihe *Nuptialia* v zbierke *Hungaridos libri poematum* V ide o funkciu zákonného plodenia (s odkazom na Gn 1, 22; 8, 17; 9, 7) a funkciu ochrany pred hriechom (s odkazom na 1Kor 7, 9 doplneným vlastným autorským dodatkom a veršom z Ovidiovho diela *Remedia amoris*).⁴⁶ V Leškovej básni *Jiskra lásky...* sa s odkazmi na príslušné biblické verše tematizujú základné funkcie manželstva vrátane plodenia detí, vzájomnej pomoci a podpory manželov (s odkazmi na Gn 2,

⁴⁰ Pozri kapitolu Manželstvo a láska v tvorbe humanistického básnika Jána Bocatia.

⁴¹ Leška, *Giskra Lásky*, s. [2] – [3].

⁴² BASTL, Beatrix: Manželstvo a výber partnera v Rakúsku v ranom novoveku. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, s. [164] – 175, s. 165.

⁴³ Laclavíková – Švecová, Dlhá cesta k právnej emancipácii..., s. 607; tamže, pozn. 34 a tam uvedené pramene; Švecová, c. d., s. 30.

⁴⁴ Elowsky, c. d., s. 13, 15; Breul, c. d., 40 – 41; WITTE, John, Jr.: The Marital Covenant in John Calvin's Geneva. In: *Political Theology*, roč. 19, 2018, s. 292; Bowers, c. d., s. 4.

⁴⁵ Napríklad Hugolín Gavlovič zdôrazňuje, že len láskou možno prekonať ťažkosti a protivenstvá v manželstve a že záväzok milovať manželku trvá večne (*Manžel má milovati manželku spravodlivo*. Gavlovič, c. d., s. 42). Peter Benický vidí hodnotu zbožného manželstva v stálej láske a vernej družbe (164 [161]. Benický, c. d., s. 86). Dobré manželstvo sa podľa neho prejavuje v láske, jednote a vzájomnej pomoci (208 [205]. Benický, c. d., s. 108). I keď aj v období dostatku spôsobuje absencia lásky a milosti nesvornosť (184 [181]. Benický, c. d., s. 96), manželská láska a úprimnosť sa podľa Benického preveruje práve v nešťastí (158 [155]. Benický, c. d., s. 83).

⁴⁶ Pozri kapitolu Manželstvo a láska v tvorbe humanistického básnika Jána Bocatia.

18; Kaz 4, 9 – 10) či ochrany pred hriechom (s odkazom na 1Kor 7, 9), pričom akcent sa kladie na sústavné pestovanie lásky medzi manželmi.⁴⁷

Od chápania funkcií a hodnoty manželstva sa odvíjajú aj dobové predstavy o úlohách manželky. Miriam Laclavíková a Adriana Švecová uvádzajú, že žena v súkromnom živote rodiny mala predovšetkým pozíciu matky a rodičky synov v záujme zachovania rodiny a rodu a tiež pozíciu ženy ako hospodárky či správkyne kľúčov a majetku spravidla získaného manželom.⁴⁸ Takýto prístup sa premieta aj do dobovej literárnej produkcie, v ktorej sa úlohy manželky spájajú prednostne s doménou hospodárenia a domácich povinností, prípravou jedla, udržiavaním poriadku, starostlivosťou o hostí, výchovou detí a všestrannou pomocou manželovi.⁴⁹ Osobitný problém predstavuje dobový ideál manželky. Vo všeobecnosti ideál ženy bol v porovnaní s mužom málo variabilný (jeho diferenciácia sa ukazuje najmä v súvislosti s rodinným stavom), pričom od žien sa požadovalo v prvom rade dodržiavanie kresťanských zásad a morálky.⁵⁰ Špecificky sa ideál manželky v literárnych pamiatkach spájal s rolou ozdoby muža, s úprimnou a vernou láskou, starostlivosťou, všestrannou pomocou manželovi, pokorou, poslušnosťou, pracovitosťou, sporovlivosťou, striedmosťou, čistotnosťou, zdržanlivosťou, mlčanlivosťou a pod.⁵¹ Dobrá manželka bola na prospech majetku aj počestnosti svojho manžela.⁵²

Predstavy súvisiace s rolou manželky boli ukotvené i v protestantskej teologickej literatúre. Úloha manželky sa spájala najmä so starostlivosťou o domácnosť, domáce hospodárstvo a s výchovou detí, s odbremeňovaním manžela od domácich povinností. V Lutherovom učení stelesňovala ideál manželky napríklad Abraháмова žena Sára, ktorá mala v domove miesto, kam patrila, nechávala svojho manžela, aby sa v pokoji venoval hostóm, zatiaľ čo ona pripravovala jedlo a riadila domácnosť

⁴⁷ Leška, Giskra Lásky, s. [2] – [3]; pozri kapitolu Manželstvo a ideál manželky vo vybraných epitalamiách z konca 18. storočia.

⁴⁸ Laclavíková – Švecová, Dlhá cesta k právnej emancipácii..., s. 608, tamže, pozn. 39; 40 a tam uvedené pramene; pozri aj Laclavíková – Švecová, Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku..., s. 8.

⁴⁹ Takéto chápanie úloh manželky prejavuje napríklad Peter Benický, podľa ktorého, ak je manželka zlá, jedlo je nechutné, nech je jeho príprava akokoľvek nákladná (204 [201] Benický, c. d., s. 106). Pre markantné príklady z maďarskej poézie pozri LENGYELOVÁ, Tünde: Rodové stereotypy v novoveku. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 28 – 29.

⁵⁰ Lengyelová, Rodové stereotypy v novoveku, s. 31 – 32. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku.

⁵¹ Porov. BRTÁŇOVÁ, Erika: Ženský svet v staršej slovenskej literatúre na prelome 18. a 19. storočia. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 51; BRTÁŇOVÁ, Erika: Tematizácia rodinného života v pohrebných kázňach. In: *Forum historiae*, roč. 6, 2012, č. 1, s. 63 – 64. Dostupné online: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/29296/brtanova.pdf> [cit. 9. 3. 2022]; Lengyelová, Rodové stereotypy v novoveku, s. 28 – 29. Porov. tiež Storchová, c. d., s. 333.

⁵² Porov. Lengyelová, Rodové stereotypy v novoveku, s. 24; [INSTITORIS-MOŠOVSKÝ, Michal – CHRASTINA, Ján – MIKUŠ, Štefan]: *Když Dwogj cti hodný Pán, Daniel Benkocj, s Pannau Kateřinau Muhr, k společné pomocy, do Stavu Manželského sstiasně vstupowali, Tré Prátele v Presspurku, takto gim zpjwali. Roku 1771, dne 2. žájfj*. W Presspurku : v Fr. Aug. Patzko, [1771, s. [2 – 3]; porov. Prís 31, 10 – 27, 23.

(Gn 18, 1 – 16).⁵³ Nebola jej vlastná ľahkovážnosť, neprístojná zvedavosť a snaha za-
znaменаť najnovšie klebety, ktoré vedú k morálnej laxnosti.⁵⁴ Lutherove názory na
manželstvo sa formovali aj prostredníctvom jeho vlastnej skúsenosti.⁵⁵ V kontexte
melanchtonizmu sa chápanie manželstva zakladalo predovšetkým na kontinuálnej
výmene manželkinej aktivity v domácnosti pri tolerovaní jej inferiority zo strany
manžela (ktorý mal s „mdlejšou“ manželkou zaobchádzať prívetivo a láskavo, trpez-
livo ju znášať a prechovávať ju v úcte ako vlastné telo),⁵⁶ pričom nemožno ignorovať
ani aspekt reciprocity partnerstva a vzájomnej podpory.⁵⁷ P. J. Spener v nadväznosti
na Gn 2,18 považuje za prvú povinnosť manželov vzájomnú pomoc: žena by mala
oslobodiť svojho muža, ktorý je zatažený svojím povoláním, od domácich povinnos-
tí a výchovy detí, zatiaľ čo manžel by sa mal na oplátku starať o manželku, chrániť
ju a „panovať“ nad ňou.⁵⁸ Mal by ju tiež viesť a vychovávať v kresťanskom zmys-
le, môže však prijať aj situáciu s obrátenými úlohami.⁵⁹ Celkovo ideál manželského
vzťahu sa odvíjal od niektorých pasáží Pavlových listov: hlavou ženy je muž (1Kor
11, 3; Ef 5, 23), ktorého hlavou je Kristus (1Kor 11, 3); žena sa má preto podriaďovať
manželovi ako Cirkev Kristovi (Ef 5, 21 – 24). Na druhej strane, muž má milovať
svoju manželku ako vlastné telo, rovnako ako Kristus miluje svoje telo: Cirkev (Ef 5,
25 – 29).⁶⁰ M. Luther aj P. J. Spener – v nadväznosti na Ef 5, 32⁶¹ – chápali manželské
spojenie ako metaforu zjednotenia Krista s jeho Cirkvou.⁶²

⁵³ STROHL, Jane E.: Luther on Marriage, Sexuality, and the Family. In: KOLB, Robert – DINGEL, Irene – BATKA, Lubomír (eds.): *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford : Oxford University Press, s. 380.

⁵⁴ Strohl, c. d., s. 380.

⁵⁵ Jeho manželka Katarína vynikala prakticky vo všetkých svetských záležitostiach od domácnosti po podnikanie; aby zvýšila ich príjmy, prerobila napríklad kláštor, v ktorom žili, aby pojal až 30 študentov a hostí; ďalej rozšírila kláštornú záhradu a opravila kláštorný pivovar. Bowers, c. d.; O'Reggio, c. d., s. 199; tamže, pozn. 3 a tam uvedený zdroj.

⁵⁶ Metafora manželského tela zohrávala zásadnú úlohu pri obhajobe evanjelických predstáv o usporiadaní manželstva; pozri Storchová, c. d., s. 336 – 337.

⁵⁷ Storchová, c. d., s. 332.

⁵⁸ Breul, c. d., s. 40.

⁵⁹ Tamže. Takéto usporiadanie manželského vťahu sa tematizuje v Belovej básni *Prátelským Hygey s Theologii tovaryšstvom herrmann leidenfrostske svadební veselí...* Blížšie k básni v kapitole Idea manželskej jednoty podľa Mateja Bela.

⁶⁰ Odkaz na myšlienku z tohto biblického verša možno nájsť napríklad v Belovej básni *Prátelským Hygey s Theologii tovaryšstvom herrmann leidenfrostske svadební veselí...* [BEL, Matej]: *Prátelským HYGEY s THEOLOGII Towaryssstwom Herrmann-leidenfrostske Swadebné Wesselj, které Roku 1726. dne 8. Ledna slawné swęceno bylo, ozdobiłi chtěl NOWÝCH Manželůw Bedliwý Ctitel*. Wytisknuté v Presspurku : v Jana Pawla Royera, [1726], s. [3].

⁶¹ Latinský preklad tohto biblického verša zohral významnú rolu pri formovaní katolíckej náuky o sviatostnom charaktere manželstva; voči danej interpretácii predostrel argumenty Erazmus Rotterdamský, neskôr M. Luther a i. učenci. Blížšie FRANÇOIS, Wim: 2. Chapter 5 : 'Mystery' or 'Sacrament': Ephesians 5:32, the Sacrament of Marriage in Early Modern Biblical Scholarship, and Nicolas Poussin's Visual Exegesis. In: MELION, Walter – PASTAN, Elizabeth Carson – WANDEL, Lee Palmer (eds.): *Quid est sacramentum? Visual Representation of Sacred Mysteries in Early Modern Europe, 1400–1700*. Leiden – Boston : BRILL, 2020, s. 126 – 133; O'Reggio, c. d., s. 204.

⁶² Elowsky, c. d., s. 3; Breul, c. d., s. 41; porov. Storchová, c. d., s. 341.

Chápanie roly manželky v spätosti s domácimi prácami, hospodárskymi úlohami a starostlivosťou o deti je zreteľné aj v staršej príležitostnej literatúre slovenskej proveniencie. Čítanie súvisiacich pamiatok súčasnou optikou navádza na interpretácie, v ktorých dominuje poukazovanie na patriarchálne hodnoty vtedajšej spoločnosti. V tejto súvislosti sa ponúkajú závery feministických štúdií, podľa ktorých sú ženy primárne zodpovedné za opakujúce sa úlohy sociálnej reprodukcie: upratovanie, príprava jedál, starostlivosť o deti,⁶³ pričom najvšednejšie, samozrejmé činnosti – konverzácia, domáce práce, reč tela, štýly obliekania – slúžia na posilnenie patriarchálnych noriem.⁶⁴ Na druhej strane sa však otvára otázka primátu interpretačnej paradigmy a primeranosti či „jemnosti“ zvoleného exegetického prístupu.⁶⁵ V dobovej spoločnosti patriarchát nepochybne hierarchizoval právnu a spoločenskú moc muža nad ženou vo verejnej aj v súkromnej sfére.⁶⁶ Aj zachované historické písomnosti o vzťahoch mužov a žien legitimizujú vládu mužov a podriadenosť žien.⁶⁷ V súkromnoprávných vzťahoch sa žena podriaďovala pod otcovskú, manželskú alebo poručnícku právomoc,⁶⁸ ktorá neumožňovala neplnoletým deťom ani vydatým ženám samostatnú rozhodovaciu a právnu spôsobilosť.⁶⁹ S tým súvisela predstava ideálneho vzťahu muža a ženy, kde muž zabezpečoval ochranu zverenej ženy a starostlivosť o ňu, rovnako ako o jej majetok, ktorý by sa mohol zmenšiť alebo stratiť „pre slabosť a nestálosť ženského pohlavia“, jeho „ľahkomyselnú povahu“ a „jednoduché zmýšľanie“ (*Opus tripartitum*).⁷⁰ Vzťah závislosti pritom vyplýval predovšetkým z ekonomickej nesamostatnosti žien, pričom ustanovenia vo vzťahu k ženám sa vnímali v prvom rade ako ich ekonomická ochrana (vyživovacia povinnosť manžela voči rodine vrátane manželky) a nie ako obmedzovanie ich práv.⁷¹ Beatrix Bastl upozorňuje na to, že dobovú pozíciu žien nie je správne jednostranne zovšeobecňovať len na ich podriadené postavenie.⁷² Poukazuje na rozmanitosť kvalít „svojprávnosti“ a „stavov“, ako aj na otázku príslušnosti ženy k jednotlivým sociálnym stavom a právnym kruhom.⁷³ Gabriela Dudeková a Tünde Lengyelová konštatujú, že rozhodujúcim momentom v reál-

⁶³ FELSKI, Rita: *Doing Time: Feminist Theory and Postmodern Culture*. New York – London : New York University Press, 2000, s. 82.

⁶⁴ Felski, c. d., s. 93.

⁶⁵ Porov. SKINNER, Quentin: Meaning and Understanding in the History of Ideas. In: *History and Theory*, roč. 8, 1969, č. 1, s. 22.

⁶⁶ Laclavíková – Švecová, Dlhá cesta k právnej emancipácii..., s. 603.

⁶⁷ Lengyelová, Rodové stereotypy v novoveku, s. 29.

⁶⁸ Laclavíková – Švecová, Dlhá cesta k právnej emancipácii..., s. 604, pozn. 1; Bastl, c. d., s. 168; Dudeková – Lengyelová, c. d., s. 299; porov. tiež s. 305; Laclavíková – Švecová, Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku..., s. 12; s. 18 – 19.

⁶⁹ Dudeková – Lengyelová, c. d., s. 305.

⁷⁰ Bližšie Laclavíková – Švecová, Dlhá cesta k právnej emancipácii..., s. 603 – 604 a tam uvedené zdroje; Laclavíková – Švecová, Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku..., s. 18 – 19.

⁷¹ Dudeková – Lengyelová, c. d., s. 303.

⁷² Bastl, c. d., s. 168.

⁷³ Bastl, c. d., s. 168.

nom sociálnom postavení jednotlivcov boli striktné stanovené stavovské rozdiely, pričom príslušnosť k stavu, resp. k spoločenskej vrstve rozhodovala väčšmi než rodová príslušnosť.⁷⁴ B. Bastl uvádza, že organizačným princípom ranonovovekej stavovskej spoločnosti bola nerovnosť, ktorá umožňovala nikomu nedávať ani príliš veľa, ani príliš málo (v zmysle formuly „Suum cuique“: každému svoje); tento princíp sa netýkal len spoločenských stavov, ale aj mužov a žien.⁷⁵ Vo všeobecnosti vo verejnoprávných vzťahoch mali ženy výrazne marginalizovanú pozíciu,⁷⁶ v súkromných vzťahoch im však podľa M. Laclavíkovej a A. Švecovej patrilo dôstojné miesto.⁷⁷ I keď v typických súkromnoprávných oblastiach sa podriadený status ženy uplatňoval až do obdobia pred revolúciou 1848/49, počas stredoveku a novoveku sa pozvoľna formovali určité zrovnoprávňujúce zmeny.⁷⁸ Novoveký svet priznával žene „čoraz istejšiu a výraznejšiu pozíciu v rodinnom práve (v duchu dôstojného, kresťanstvom ovplyvneného rovnoprávneho statusu), osobitne v pozícii ženy – manželky a matky“.⁷⁹ Túto pozíciu teda na jednej strane charakterizovalo nerovné postavenie, na druhej strane však práve rodinná sféra bola priestorom pre postupné etablovanie zrovnoprávňujúcich prvkov.

Postavenie a ideál manželky v novovekom myslení predstavujú komplexnú otázku, ktorá zahŕňa množstvo aspektov a konkrétnych problémov. Komplexita problematiky sa premieňa aj do predstáv, ktoré nachádzali svoje uplatnenie v literárnych textoch slovenskej proveniencie v 16. – 18. storočí. Vo všeobecnosti sa na ženu hľadí ako na slabšieho člena manželského spoločenstva, ktorého dominancia vo vzájomných vzťahoch nie je preferovaná. Úlohy manželky spočívajú v rôznych oblastiach, doména starostlivosti o domácnosť a o deti je však prednostne vyhradená pre ňu. Tieto konštatovania sa týkajú mravoučnej i príležitostnej poézie katolíckej aj protestantskej proveniencie, jednotlivé žánre a konfesiónálne prostredia však nesú špecifiká, ktoré treba zohľadniť pri hľadaní adekvátneho interpretačného rámca jednotlivých literárnych textov. V diele Martina Rakovského *O svetskej vrchnosti* (tretia kniha *Thalia*) možno identifikovať typické prejavy podriaďovania ženy pod poručnícku starostlivosť otca a neskôr manžela.⁸⁰ Hugolín Gavlovič odporúča mužom vyberať si sebe rovnú manželku, nehľadiac na jej nestálu krásu či bohatstvo, ktoré by ju dávalo do (nežiaduceho) nadriadeného postavenia.⁸¹ Jeho pohľad na ženské povahové nedostatky, svedčiaci o chápaní manželky ako slabšej a menej rozumnej súčasti manželského páru,⁸² treba zrejme zasadiť do kontextu

⁷⁴ Dudeková – Lengyelová, c. d., s. 294.

⁷⁵ Bastl, c. d., s. 168.

⁷⁶ Laclavíková – Švecová, Dlhá cesta k právnej emancipácii..., s. 599, pozn. 1; Bastl, c. d., s. 168.

⁷⁷ Laclavíková – Švecová, Dlhá cesta k právnej emancipácii..., s. 599, pozn. 1.

⁷⁸ Laclavíková – Švecová, Dlhá cesta k právnej emancipácii..., s. 604.

⁷⁹ Laclavíková – Švecová, Dlhá cesta k právnej emancipácii..., s. 605.

⁸⁰ Lengyelová, Rodové stereotypy v novoveku, s. 23.

⁸¹ *Jak se chceš ženiti, hleď si rovnú vzíti.* Gavlovič, c. d., s. 82.

⁸² Gavlovič vyzýva k zdržanlivosti a odstupu od hnevlivých ženských rečí (*Nedbá múdry muž statečný*

mravoučnej funkcie zameranej na mužského adresáta.⁸³ Podľa Petra Benického je osobitne zlé manželstvo, kde mužovi vládne žena; manžel získa len malú chválu, ak sa nechá riadiť manželkou.⁸⁴ V kontexte protestantskej tvorby si z hľadiska chápania postavenia ženy v manželstve zaslúži pozornosť básnický text M. Bela *Přátelským Hygey s Theologii tovaryšstvím herrmann leidenfrostske svadební veselí...*, ktorý žene pripisuje určujúcu úlohu v duchovnom živote manželov.⁸⁵ Belov pohľad má zrejme pietistický základ (pietistické hnutie oceňovalo religiozitu žien a ich náboženské citové angažovanie)⁸⁶ a korešponduje s názorom P. J. Spenera, podľa ktorého žena môže (na základe svojej duchovnej skúsenosti) prebrať aj vedúcu úlohu v oblasti kresťanského života rodiny.⁸⁷

Pri interpretácii tvorby ďalších evanjelických autorov naráža priamočiare uplatňovanie feministických myšlienkových východísk na limity dané kontextom diskusií, v ktorých sa formuloval ideál manželky spätý so všednými úlohami v domácnosti, rodine a domácom hospodárstve. Tento ideál sa odvíja od vnímania rodinnej každodennosti v dielach vplyvných protestantských teológov, ktorí bránili hodnotu manželstva proti nadradovaniu celibátneho kňazstva či mníšstva (pozri vyššie). Obranu manželstva pred nadradovaním celibátu v tvorbe M. Luthera⁸⁸ a ďalších protestantských teológov, ktorej ohlasy nachádzame aj v staršej slovenskej príležitostnej tvorbe, totiž sprevádzala sakralizácia manželského života a jeho náležitostí. Podľa Luthera manželstvo predstavuje činnosť viery,⁸⁹ prostredníctvom ktorej sa do Božieho diela zapájajú laici rovnako ako kňazi alebo mníši.⁹⁰ Trevor O'Reggio konštatuje, že Luther odstránil posvätné z kostola a umiestnil ho do rodiny, aby všedné činnosti varenia, výchovy detí a starostlivosti o domácnosť nadobudli sakrálnu povahu.⁹¹ Presunul sakrálnu z chrámov a uviedol ho do ro-

na hneolivé ženské reči, Gavlovič, c. d., s. 86) a k pokojnému znášaniu ženskej urozprávanosti (*Strpeť ženské reči na manžela svečí*. Gavlovič, c. d., s. 87), k trpezlivému a láskavému prístupu ku zlej manželke (*Zlú manželku znášaj trpezlivo. I napravuj ticho, prívetivo*. Gavlovič, c. d., s. 115) či ku kritickému prístupu k žalobám ženy na služobníka, ktoré sú často prehnané a motivované hnevom či žiarlivosťou (*Never žene hnedky, bys' nešel do pletky*, Gavlovič, c. d., s. 64).

⁸³ Obdobné prístupy možno nájsť v práci *Horologii Principum* (Chvála kniežat) od španielskeho autora Antonia de Guevaru (1480 – 1545), ktorej preklad patrila k častým titulom v knižniciach uhorských šľachticov; Guevara odporúča ženám, „aby sa naučili pokojne znášať manželove mravy“, pretože „žene prináleží nasledovať mravy svojho muža“, zatiaľ čo úlohou mužov je, „aby slabú povahu svojich žien v niektorých veciach trpezlivo znášali“ (Lengyelová, Rodové stereotypy v novoveku, s. 24).

⁸⁴ Autor sa opiera aj o prirovnanie ku koze, ktorú treba hnať kyjakom: „Neb koza k jarmarku / nešla by ze šrámku, / musíš ju kyjem hnáti“ (165 [162], Benický, c. d., s. 87).

⁸⁵ Bel, *Přátelským HYGEY s THEOLOGII Tovyaryssstwjm...* Pozri kapitolu *Idea manželskej jednoty podľa Mateja Bela*.

⁸⁶ KOWALSKÁ, Eva: *Dievčenské vzdelávanie v Uhorsku*. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, s. [236].

⁸⁷ Breul, c. d., s. 40.

⁸⁸ O'Reggio, c. d., s. 207, Witte, *The Reformation of Marriage Law in Martin Luther's Germany...*, s. 309; Bowers, c. d., s. 4.

⁸⁹ O'Reggio, c. d., s. 207.

⁹⁰ O'Reggio, c. d., s. 214 – 215.

⁹¹ O'Reggio, c. d., s. 216 – 217.

dinných súvislostí, takže všedné činnosti rodinného života, výchova detí, varenie a upratovanie nadobudli posvätný a hodnotný charakter.⁹² Posvätil tak sekulárne a sakrálné spravil všeobecným.⁹³ Možno vysloviť predpoklad, že oslava všedných aspektov manželského života v tvorbe starších slovenských evanjelických autorov bola determinovaná aj Lutherovým chápaním hodnoty manželského vzťahu.

Prijímanie každodenných stránok rodinného života má pritom výraznú, i keď nie výlučnú úlohu pri formovaní ideálu manželky v literárnej produkcii protestantskej proveniencie. Podobne ako Luther,⁹⁴ aj evanjelickí autori sa pri demonštrácii rôznych aspektov rodinného života nezriedka opierali o príklady starozákonných postáv vrátane patriarchov či kráľov a ich manželiek. Platí pritom konštatovanie Tünde Lengyelovej, že kým katolícka literatúra sa „viazala na svätice ako kladný predobraz každej svetskej ženy, evanjelická spisba sa obrátila jednak k Biblii, jednak ku klasickej literatúre, aby v nej nachádzala nielen ideály žien, ale aj zavrhnutie hodné príklady“.⁹⁵ J. Bocatius v predhovore ku knihe *Nuptialia* v zbierke *Hungaridos libri poematum V* uvádza príklady dvojíc nevhodných na manželstvo (Baucis a Pampilus, Chremes a Antiphila, Mopsus a Nisa), tri príklady zlých žien (Jezábel, Tanaquil a Xantipa) a v protiklade k nim tri dobré manželky: Sáru, Rebeku a Zuzanu.⁹⁶ Jednotlivé postavy dobrých manželiek pochádzajú zo Starého zákona a v literatúre sa chápu ako vzory manželskej či materinskej oddanosti, poslušnosti a vernosti, a tiež mravnosti, čistoty, nábožnosti a studu.⁹⁷ Neskôr v Mošovského, Chrastinovej a Mikušovej básni *Když dvojíc cti hodný pán Daniel Benkocí...*⁹⁸ sa s odkazmi na Prís 31, 1 – 31⁹⁹ formuluje obraz ideálnej manželky, pričom dôraz sa kladie na službu manželovi, rodine a domácnosti. Ako základná kvalita dobrej ženy sa chápe jej pracovitosť a užitočnosť v domácnosti a na hospodárstve. Prednosť dobrej manželky spočíva v tom, že je dobrou gazdinou, t. j. ženou, ktorá vedie domácnosť. Jej usilovná práca sa odráža v sociálnom statuse muža, ktorý sa vďaka nej teší dobrému spoločenskému postaveniu, ako aj v úcte, ktorú jej preukazujú synovia a manžel. Autori uvádzajú, že manželku, ktorá by napĺňala spomínaný ideál, si nenašiel kráľ Šalamún, i keď mal množstvo žien a konkubín.¹⁰⁰ Š. Leška st. sa vo svojej argumentácii v prospech druhého manželstva vdovcov opiera o starozákonné dvojice Abraháma a Sáro (Gn 23 a 25. kap.), Bóza a Rut (Rut 4, 10) a tiež Dávida a Abigail (1Sam 25, 40 n.).¹⁰¹ Ženy, ktoré boli súčasťou týchto dvojíc, sa tradične

⁹² O'Reggio, c. d., s. 214.

⁹³ O'Reggio, c. d., s. 215.

⁹⁴ Strohl, c. d., s. 370; pozri aj tamže, s. 371, 373, 378 – 381; O'Reggio, c. d., s. 211.

⁹⁵ Lengyelová, Rodové stereotypy v novoveku, s. 22.

⁹⁶ Pozri kapitolu Manželstvo a láska v tvorbe humanistického básnika Jána Bocatia.

⁹⁷ Pozri tamže.

⁹⁸ Institoris-Mošovský – Chrastina – Mikuš, c. d.

⁹⁹ V evanjelickom prostredí požívala Kniha prísloví (a špecificky jej 31. kapitola) vo vzťahu k problematike manželstva a vedenia domácnosti mimoriadnu autoritu (porov. Storchová, c. d., s. 327; 333).

¹⁰⁰ Pozri kapitolu Manželstvo a ideál manželky vo vybraných epitalamiách z konca 18. storočia.

¹⁰¹ Leška, Giskra Lásky, s. [3].

chápu ako príklady rôznych cností: manželskej poslušnosti a nábožnosti (Sára), pracovitosti, skromnosti, čistoty, bohabojnosti a statočnosti pri prijímaní životných ťažkostí (Rút) či odvahy, múdrosti, slobody a krásy (Abigail); v danom prípade však neslúžia ako príklad ony, ale samotný fakt opätovného sobáša ich manželov. V Leškovej argumentácii má prioritné postavenie úloha manželky ako domácej hospodárky a správkyne majetku, ako aj jej účasť na vzájomnej pomoci, podpore a láske manželov.¹⁰² V ďalšom epitalamii, ktorého spoluautorom je Š. Leška, sa ako hlavná úloha nastávajúcej manželky chápe výchova detí;¹⁰³ tento fakt však treba zasadiť do kontextu konkrétnych životných osudov dedikanta básne.¹⁰⁴ V básni sa kladie dôraz na pobožnosť, mravnosť, cudnosť a tiež vnútornú a vonkajšiu krásu manželky.¹⁰⁵ P. Šramko vo svojom diele *Života a smrti požehnaná památka...*¹⁰⁶ zdôrazňuje schopnosť svojej zosnulej manželky dokonale zvládať – popri starostlivosti o dieťa – riadenie domácnosti a povinností pri správe rodinného majetku.¹⁰⁷ Tematizuje jej krásu, mravnú ušľachtilosť, bohabojnosť a pokoru pri prijímaní životných ťažkostí, pričom bohabojnosť dáva do popredia už použitím Prís 31, 30 – 31¹⁰⁸ ako motta svojho spisu.¹⁰⁹ Charakteristickou črtou obrazu manželky v Šramkovom diele je o. i. akcent na jej snahu o sebazdokonaľovanie, na túžbu po vzdelaní¹¹⁰ a osobnostnom rozvoji, ktorá sa prejavovala aj v oblasti jej vlastných, na danú dobu výnimočných literárnych aktivít.¹¹¹ Špecifikom textu je jeho subjektívnosť a na danú dobu šokujúca intímna citová angažovanosť jej autora – evanjelického kňaza, ktorá azda vo vtedajšej umelej poézii na Slovensku nemá obdobu.

V skúmaných literárnych textoch sa hojne vyskytujú metafory, symbolické prvky a alegórie, ktoré reprezentujú manželský život či jeho ideál a predstavujú určitý spôsob ich umeleckého uchopenia. J. Bocatius používa metaforu životnej cesty ako plavby lode, ktorá po búrlivých časoch nachádza hľadaný pokojný prístav (manželstvo).¹¹² Pri obraznom uchopení kontrastu manželskej a telesnej lásky sa opiera o protiklad Kristom premeneného čistého vína a Ganymedovho nápoja či Afro-

¹⁰² Leška, Giskra Lásky.

¹⁰³ Leška et al., *Dokázanj Vctivosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [3].

¹⁰⁴ Pozri kapitolu Manželstvo a ideál manželky vo vybraných epitalamiách z konca 18. storočia.

¹⁰⁵ Pozri tamže.

¹⁰⁶ Šramko, c. d.

¹⁰⁷ Pozri kapitolu Autenticnosť obrazu manželstva a milovanej manželky v básnickej skladbe *Života i smrti požehnaná památka*.

¹⁰⁸ „Žena, kteráž se bojí Hospodina, táť chválena bude. Dejtez takové z ovoce rukou jejich a nechať jí chválí v bránách skutkové její.“

¹⁰⁹ Pozri kapitolu Autenticnosť obrazu manželstva a milovanej manželky v básnickej skladbe *Života i smrti požehnaná památka*.

¹¹⁰ Prízvukovanie úlohy vzdelania v živote manželky má osobitný význam aj v tom kontexte, že vzdelanie patrilo k najdôležitejším aspektom, ktoré v dobovej spoločnosti otvárali cestu presadenia sa ženy (Dudeková – Lengyelová, c. d., s. 302, porov. tamže, s. 304). Otázkam vzdelávania dievčat a žien v Uhorsku sa podrobnejšie venovala Kowalská, c. d., s. [236] – 243.

¹¹¹ Pozri kapitolu Autenticnosť obrazu manželstva a milovanej manželky v básnickej skladbe *Života i smrti požehnaná památka*.

¹¹² Pozri kapitolu Manželstvo a láska v tvorbe humanistického básnika Jána Bocatia.

ditinej peny, ako aj o protiklad lepšieho plameňa manželskej lásky a spaľujúcich plameňov telesnej lásky, resp. jej bezbožného plameňa (v nadväznosti na 1Kor 7, 9) či divých plameňov vášne (v nadväznosti na verš Ovidiovho *Remedia amoris*).¹¹³ M. Bel vo svojej básni *Přátelským Hygey s Theologii tovaryštvím...* uchopuje manželstvo dedikanta – lekára a jeho zbožnej manželky prostredníctvom obrazu spojenia Hygieie (reprezentujúcej fyzické zdravie) a Teológie (reprezentujúcej duchovný život človeka).¹¹⁴ V tomto obraze sa zračia pietistické predstavy o úzkom prepojení medzi telesným zdravím a individuálnou zbožnosťou, pokáním a znovuzrozením, ktoré sformulovali na začiatku 18. storočia pietisti v Halle (meste Belových univerzitných štúdií).¹¹⁵ Popri náboženských rozmeroch tieto východiská azda sčasti konvenovali aj Belovmu osvieteniskému mysleniu, keďže osvietenstvo smerovalo k zmiereniu náboženstva a vedy, resp. ustanoveniu komplementárneho, harmonického vzťahu medzi duchovným a fyzickým svetom. Pietistický základ má aj prezentovaná predstava o usporiadaní manželstva, v ktorom manželka – v danom prípade reprezentovaná Teológiou – môže zastávať vedúcu rolu v duchovnom živote manželov. Analógiou medzi vzťahom kategórií zdravia a duchovného života a spojením ľudí v manželskom zväzku autor dosahuje ideovo-estetickú pôsobivosť svojej básnickej výpovede.¹¹⁶ Podobne ako v Bocatiovom diele, aj v Leškovej básni *Jiskra lásky...* má centrálné postavenie ohnivá symbolika. V texte sa rozvíja obraz iskry lásky (v nadväznosti na Sir 28, 14 a dievčenské priezvisko dedikantovej nastávajúcej manželky Doroty Jiskrovej) ako zárodok rodinného šťastia. Táto iskra (v pôvodnom znení s veľkým počiatočným písmenom) si vyžaduje sústavné rozduchavanie, aby sa premenila na plápolajúci plameň horiacej lásky – prameň pravého šťastia a zdroj svetla, tepla a pohodlia; dom manželov potom ctihodne ozdobí plod iskry.¹¹⁷ Výraz „jiskra“ („Jiskra“) akoby sa v básni emancipoval a funguje ako autonómny poetický znak. Plamenná symbolika, na ktorú nadväzuje názov tejto monografie a ilustrácia na jej obálke,¹¹⁸ má kľúčovú úlohu aj v diele P. Šramka. Vo svojom texte *Dobrovolný a smrť v život promenující pohřeb Fenixa...* autor obrazne uchopuje manželstvo ako premenu mýtického vtáka Fénixa (predlohou je báseň

¹¹³ Pozri tamže.

¹¹⁴ Pozri kapitolu Idea manželskej jednoty podľa Mateja Bela.

¹¹⁵ Tieto predstavy predstavujú určitú adaptáciu medicínskej teórie Georga Ernsta Stahla. Bližšie HELM, Jürgen: „Dab auch zugleich die Gottseligkeit dadurch gebauet wird“ – Pietismus und Medizin in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. In: *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, roč. 26, 2003, č. 3, s. 199 – 211.

¹¹⁶ Pozri kapitolu Idea manželskej jednoty podľa Mateja Bela.

¹¹⁷ Leška, Giskra Lásky, s. [4].

¹¹⁸ Ilustrácia so zobrazením Fénixa pochádza z publikácie REVSNERVS, Nicolaus: *Emblemata Nicolai Revsneri I[uris]C[onsulti]*. Partim Ethica et Physica : Partim vero Historica & Hieroglyphica, sed ad virtutis, morumq[ue] doctrinam omnia ingeniose traducta, & in quatuor libros digesta, cum symbolis & inscriptionibus illustrium & clarorum virorum, qvibvs Agalmatvm sive Emblematum sacrorum liber vnus superadditus. Ex recensione Jeremiae Reusneri Leorini. Francoforti : [per Ioannem Feyrerabendt : impensis Sigismundi Feyrerabendt], 1581, s. 98.

De Ave Phoenixe od ranokresťanského básnika Lactantia).¹¹⁹ Fénix opúšťa ľúbezny a pokojný háj, v ktorom prebýval pred svojím dobrovoľným sebaobetovaním, aby v pripravenom hniezde v pustatine obetoval svoj život a znovuzrodil sa. Pri jeho premene z neba padá oheň, zapalujúci rituálne miesto spolu s vtákom, z ktorého popola povstáva nový Fénix.¹²⁰ K pokojnému háju autor prirovnáva život slobodného človeka, ktorý v určitej chvíľu opúšťa svoju slobodu a zapálený ohňom lásky sa znovuzrodzuje ako nový človek pre nesmrteľnosť v manželskom živote.¹²¹

Výskumy príležitostnej literárnej produkcie 16. – 18. storočia odhaľujú stabilné princípy i premeny zákonitostí príležitostnej literárnej tvorby, v ktorej sa tematizuje manželský život a jeho ideál. Táto produkcia bola priestorom pre kreativitu nadaných a skúsených autorov, ktorí prostredníctvom básnického jazyka a obrazov (osobitne antického či biblického pôvodu) vyjadrovali myšlienky späté s dobovým chápaním manželstva a oblasťou náboženských presvedčení. V danom smere je relevantné najmä chápanie funkcií manželstva,¹²² ideálna predstava o usporiadaní manželských vzťahov,¹²³ ideál manželky¹²⁴ a jej úloh.¹²⁵ Myšlienkovo-spoločenský a religiózny (konfesionálny) kontext predstavoval akýsi rámec, resp. oblasť možných myšlienkových východísk príležitostných pamiatok,¹²⁶ pričom ich konkrétna ideová a obrazná náplň spravidla nadväzovala na príležitosť vzniku textu, životné okolnosti dedikanta, jeho osobnostné danosti a pod. Vo vzťahu k premenám poetiky príležitostných textov možno v skorších obdobiach pozorovať tvorivé, umelecky náročné a nezriedka hravé rozvíjanie relatívne stabilných literárnych princípov a vzorov, ako aj ideových východísk literárnej tvorby. Postupom času sa v určitej miere uvoľňujú pravidlá literárnej tvorby, emancipuje sa jej estetická funkcia, do popredia sa dostáva subjektivita citov. Určité smerovanie akoby mali aj premeny chápania manželky v príležitostných textoch: v závere 18. storočia sa žena začína uchopovať výnimočne ako úplný a autentický subjekt, ktorého význam akoby prekračoval predtým definované rámce späté s úlohami manželky a jej ideálom.¹²⁷ Literárny vývin je pritom súvislý; neskoršia príležitostná tvorba nepopiera predchádzajúce východiská, ale tvorivo na ne nadväzuje a ďalej ich rozvíja. Na základe existujúcich sond sa zdá, že napriek určitým zmenám tvorivej perspektívy možno

¹¹⁹ Pozri kapitolu Autenticnosť obrazu manželstva a milovanej manželky v básnickej skladbe *Života i smrti požehnaná památka*.

¹²⁰ Pozri tamže.

¹²¹ Pozri tamže.

¹²² Zákonné plodenie, vzájomná láska, pomoc a podpora v rámci oddaných a verných vzťahov, ochrana pred sexuálnym hriechom a pokušením.

¹²³ Rola manžela ako hlavy rodiny, jeho zodpovednosť za živienie a ochranu manželky a detí, podriadená pozícia manželky v rozmanitých oblastiach (výnimočne vynímajúc sféru duchovného života rodiny).

¹²⁴ Nábožnosť, oddaná láska, pokora a poslušnosť, pracovitosť a pod.

¹²⁵ Práca v domácnosti a na hospodárstve, starostlivosť o deti, všestranná pomoc manželovi a pod.

¹²⁶ Porov. Skinner, *Meaning and Understanding in the History of Ideas*, s. 49.

¹²⁷ Pozri kapitolu Autenticnosť obrazu manželstva a milovanej manželky v básnickej skladbe *Života i smrti požehnaná památka*.

– so zohľadnením meniacej sa popularity východísk a prvkov rozličnej proveniencie (antických, biblických...) v jednotlivých obdobiach – sledovať kontinuitu literárneho vývinu po stránke ideových konštituentov či zdrojov obraznosti.

MANŽELSTVO A LÁSKA V TVORBE HUMANISTICKÉHO BÁSNIKA JÁNA BOCATIA

Kapitola sa venuje tvorbe humanistického autora Jána Bocatia zameranej na obraz manželstva, dobrej (a zlej) manželky a lásky. Analýza sa sústreďuje na motivickú a jazykovo-štylistickú stránku tejto časti Bocatievej tvorby, ako aj na identifikáciu biblických a antických ohlasov ako východísk jej argumentačnej i výrazovej podoby.

Ján Bocatius (1569 – 1621) patrí spolu s Martinom Rakovským, Jánom Sambucem, Pavlom Rubigalom, Jurajom Koppayom a Jánom Filickým k najvýznamnejším latinským humanistickým básnikom, ktorých tvorba je súčasťou dejín slovenskej literatúry. Ján Bocatius pochádzal z Nemecka, z protestantskej rodiny, jeho matka bola lužickosrbskej národnosti. Po štúdiách v Drážďanoch a Wittenbergu pôsobil v Uhorsku, najprv ako rektor na mestských školách v Prešove a Košiciach, neskôr sa stal richtárom mesta Košice. Za básnickú činnosť mu cisár Rudolf II. v roku 1598 udelil titul *poeta laureatus*. Počas protihabsburských šľachtických povstaní na začiatku 17. storočia sa Ján Bocatius pridal najprv na stranu Štefana Bočkaja a neskôr Gabriela Betlena. Zomrel v roku 1621 v Uherskom Brode počas diplomatickej cesty.¹²⁸

¹²⁸ Základné informácie o živote a diele Jána Bocatia uvádzame podľa: BOCATIUS, Ioannes: *Opera quae exstant omnia. Poetica 1 – 2*. Editio Franciscus Csonka. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1990. Podrobné životopisné údaje sa nachádzajú v stati Vita Ioannis Bocatii na s. 5 – 28; heslo Ján Bocatius. In: MIKULA, Valér (ed.): *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 94 – 95; KERULOVÁ, Marta: Predstavenie humanistického autora – začiatok procesu jeho poznávania (Ján Bocatius). In: KERULOVÁ, Marta – BRUNCLÍK, Jozef (eds.): *Šesťkrát cesta za autorom. Habitus staronových tvorcov literárnych dejín*. Nitra : Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, 2010, s. 11 – 42.

Ján Bocatius bol veľmi produktívny autor, napísal a vydal množstvo básnických diel.¹²⁹ V roku 1599 vyšla v Bardejove jeho latinsky písaná básnická zbierka *Hungaridos libri poematum V* (Päť kníh uhorských básní), ktorá je rozdelená na päť častí: I. *Martialia vel bellica*, II. *Encomiastica*, III. *Nuptialia*, IV. *Miscellanea*, V. *Sepulcralia* (I. Vojenské básne, II. Oslavné básne, III. Sobášne básne, IV. Rozličné básne, V. Pohrebné básne). V zbierke sú zastúpené prakticky všetky žánre príležitostnej poézie: enkomiá, epitalamiá, epicediá, propemptiká a okrem toho i občiansko-politická poézia, veršované anekdoty a epigramy.

Štúdia sa zameriava na tretiu knihu zbierky *Hungaridos libri poematum V* s názvom *Nuptialia* (Sobášne básne), ktorá obsahuje prozaický predhovor a štyridsať jeden básní.¹³⁰ Rozsahom najväčšiu časť knihy *Nuptialia* predstavujú príležitostné gratulačné básne k sobášu – epitalamiá – venované Bocatiovým súčasníkom a priateľom, ďalšiu časť tvoria kratšie básne tematizujúce rôzne stránky vzťahu muža a ženy a tretí tematický okruh v knihe *Nuptialia* predstavuje ťúbostný cyklus básní venovaných dvom ženám – Rubelle a Elsule. Každú knihu zbierky *Hungaridos poematum libri V* uvádza prozaický predhovor básnika Jána Bocatia k čitateľovi. Predmetom nášho výskumného záujmu je analýza motivickej a jazykovo-štylistickej stránky predhovoru ku knihe *Nuptialia* s titulom *Lector benevole!* (Láskavý čitateľ!),¹³¹ ako aj identifikácia biblických a antických myšlienkových a tiež formálnych východísk v Bocatiovom koncepte manželstva a dobrej (a zlej) manželky.

Základnou autoritou pri uvažovaní o sobáši a manželstve je pre Bocatia ako protestantského vzdelanca 16. a 17. storočia, samozrejme, Biblia. Zároveň ako humanistický autor uplatňuje vo svojej tvorbe aj všeobecne známe pravidlo *ad fontes*, návrat k antickým prameňom, odkazy na diela antických autorov sú teda neodmysliteľnou súčasťou všetkých jeho prác. Antické texty sa pre humanistických vzdelancov stali vzorom po myšlienkovú i výrazovú stránku. Vo vlastnej literárnej tvorbe potom au-

¹²⁹ Dielom Jána Bocatia sa zaoberali vo svojich prácach literárni historici Jozef Minárik a Marta Keruľová. Pozornosť mu v svojich štúdiách venujú i klasickí filológovia Daniel Škoviera, František Šimon, Jana Balegová, Eva Taranová. Marta Keruľová sa poéziou Jána Bocatia zaoberala napr. v prácach *Recepčno-interpretačné osobitosti textov staršej slovenskej literatúry* (1992), *Nahliadnutia do staršej slovenskej literatúry* (1999), *Hodnotové aspekty staršej literatúry* (2009) a i. Daniel Škoviera sa zaoberal jazykovou a rétorickou stránkou Bocatiovej parafrázy žalmu 103 v zborníku *Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia* (2002) a metrickou stránkou tej istej parafrázy v *Zborníku Univerzity Komenského. Philologica LII* (2001). Dlhodobou sa výskumom diela Jána Bocatia zaoberá Jana Balegová, najnovšie v monografii *In ilicis umbra... – Ján Bocatius ako bukolik* (2016).

¹³⁰ Pri práci s latinskými textami básní Jána Bocatia sa opierame o kritické vydanie jeho básnického diela: BOCATIUS, Ioannes: *Opera quae exstant omnia. Poetica 1 – 2*. Edidit Franciscus Csonka. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1990. Z tejto edície preberáme latinský text básní aj ich číselné označenie. Zbierka *Hungaridos libri poematum V* sa v edícii nachádza na stranách 318 – 595, tretia kniha s názvom *Nuptialia* je na stranách 500 – 525 a obsahuje básne označené číslami 533 – 574.

¹³¹ Prozaický predhovor sa v kritickom vydaní Bocatiovho diela nachádza na s. 500 – 501.

tori vo vzťahu k antickým vzorom uplatňovali princípy *imitatio* (napodobňovanie) a *aemulatio* (horlivé súťaženie). Naviazanosť na tvorbu antických autorov sa v literárnych textoch humanistov prejavuje na rôznej úrovni, od napodobňovania celých diel a žánrových modelov,¹³² zámerného menovania a „prihlásenia sa“ k tvorbe niektorých autorov, doslovného alebo parafrázovaného citovania antických autorít, až po používanie jednotlivých výrazov, spojení a slov z diel antických spisovateľov.¹³³

V argumentačnej výstavbe rozsahom nevelkého prozaického predhovoru *Lector Benevole!* (v kritickom vydaní má text asi 25 riadkov) využíva Bocatius citáty a ohlasy z Biblie a z antických diel ako východisko a oporu pri uvažovaní o téme lásky, úbohostných citov a manželstva. Hoci je pre Bocatia nespochybniteľnou autoritou uvažovania Biblia, pri koncipovaní obrazu manželstva sa biblické ohlasy často dopĺňajú antickými, prelínajú sa s nimi a v synergickom pôsobení zdôrazňujú Bocatiov zámer sprostredkovať čitateľovi myšlienky o potrebe a užitočnosti manželstva.

Bocatius sa v *Predhovore* obracia k čitateľovi priamo, oslovuje ho v druhej osobe singuláru, čím sa navodzuje dojem dôverného spojenia autora a čitateľa. Hneď v prvej vete Bocatius uvádza, že predkladá čitateľovi veci (básne) súvisiace so sobášom, „*quae nuptias praeunt, comitantur, sequuntur, ut vides, iam tibi propino*“. Biblický ohlas ako Bocatiovo argumentačné východisko uvažovania o sobáši a manželstve nachádzame hneď na začiatku *Predhovoru*, ide o odkaz na Evanjelium podľa Jána, konkrétne na časť venovanú svadbe v Káne Galilejskej¹³⁴ a prvému zázraku Ježiša Krista – premene vody na víno.¹³⁵

Pri rozvíjaní myšlienok o manželstve a manželskej láske Bocatius využíva obrazy a symboly, ktoré majú čitateľovi „uľahčiť“ vnímanie a chápanie autorových názorov. Bocatius „ponúka“ čitateľovi Ježišom Kristom premenené čisté víno, *merum*, ako symbol lásky a manželstva. Na druhej strane odmieta nápoj od Ganymeda – čašníka olympských bohov –, pretože ten slúži len ako prostriedok opojenia („*sume craterem, non Ganymede, sed illo ministro, qui lympham nymphae Cananitidos mero donavit*“). Podobne odmieta Bocatius i pôsobenie Afrodity – bohyně lásky – ako symbolu fyzickej krásy a povrchnej telesnej lásky. V tejto súvislosti používa Bocatius spojenie *nihil heic spumae Aphrodisiae*, čo evokuje mýtus o zrode Afrodity z morskej peny a zároveň je pena, *spuma*, aj symbolom nepriezračnosti, nečistoty v kontraste s čistým vínom, *merum*, resp. s čistým mokom, *purus putus iste latex*, ako symbolom (čistej) lásky a manželstva. V konfrontácii biblického a antického vnímania lásky a man-

¹³² Tento typ nadväzovania označuje Josef Ijsewijn ako „makroskopickú“ imitáciu. In: IJSEWIJN – SACRÉ, *Companion to Neo-Latin Studies. Part II. Literary, linguistic, philological and editorial questions*. Leuven: University Press, 1998, s. 3.

¹³³ V tejto súvislosti ide podľa J. Ijsewijna o „všadeprítomnú ‚mikroskopickú‘ imitáciu, ktorá sa týka menších častí diela a pohybuje sa v rozmedzí od odseku až po jednotlivý riadok a typickú figúru či výraz“. Tamže.

¹³⁴ Jn 2, 1 – 11. Biblický text sa začína slovami „nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae“.

¹³⁵ Pri interpretácii biblických citátov a ich využitia v kompozícii *Predhovoru* zostávame na úrovni filologického rozboru, hlbšie teologické výklady ponechávame mimo záberu tejto kapitoly.

želstva teda Bocatius hneď od začiatku *Predhovoru* kladie na prvé miesto chápanie stanovené Bibliou.

Ďalším symbolom, ktorý Bocatius využíva pri opise účinkov lásky na človeka, je symbol plameňov lásky, „*si non amas, flammam concipe, melioreis tamen, nam has commendando*“. Bocatius pravdepodobne rozlišuje medzi spaľujúcimi „plameňmi“ telesnej, biologickej lásky a „lepším“, ušľachtilejším, správnejším plameňom manželskej lásky, *flamma melior*, ktorý odporúča.

Ako názorný príklad nevhodnej, povrchnej, čisto biologickej lásky potom uvádza Bocatius trojicu zvierat – necudné psy, roztopašné capy, „skákové“, chlipné vrabce –, ktoré sú symbolom nemravného, neviazaného, roztopašného, ľahkovážneho správania v oblasti sexuálnych vzťahov, „*canes impudicos, hircos lascivos, passeris salaceis*“. Predovšetkým cap je výrazným symbolom neviazanej žiadostivosti, v kresťanskej ikonografii znázorňuje toto zviera diabla, v stredovekých bestiároch sa cap hodnotí ako chlipné a párenia chtivé zviera.¹³⁶ Bocatius teda odmieta neviazané, nemravné, len na biologickom základe založené vzťahy mužov a žien, na čo použil obraz zvierat symbolizujúcich takéto správanie.

V Bocatiovom uvažovaní o láske a manželstve možno v štruktúre *Predhovoru* identifikovať ďalší dôležitý bod – myšlienku o mizogýnii, teda nenávisti a odporu k ženám, ktorá má svoj pôvod v gréckej filozofii a bohaté uplatnenie v gréckej literatúre. Bocatius na túto skutočnosť poukazuje, keď píše o Grékoch ako o patrónoch mizogýnie, „*Graeculos τῆς μισογυνείας patronos exesse iubeo*“. V rímskej literatúre sa o mizogýnii ako nenávisti k ženám a jej „gréckom“ pôvode zmieňuje napr. Cicero, ktorý v *Tuskulských rozhovoroch*, v kapitole 4, 11 píše:

„... *similiter ceteri morbi, ut gloriae cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam quae Grace φιλογυνία dicitur, ceterique similiter morbi aegrotationesque nascuntur. Quae autem sunt his contraria, ea nasci putantur a metu, ut odium mulierum, quale in μισογύνῳ Atili est...*“¹³⁷

Atilius (asi 2. stor. pred Kr.), ktorého uvádza Cicero, bol autorom rímskej komédie, tzv. palliatty. Zachovaný je zlomok jeho komédie s názvom *Misogynos* (Nepriateľ žien).¹³⁸ Bocatius čerpal názor o mizogýnii a jej zrode v gréckej kultúre pravdepodobne priamo z gréckych autorov, prípadne by sme za pôvodcu jeho „vedomostí“ mohli pokladať aj Cicérona. Bocatius mizogýniu, teda nenávisť voči ženám odmieta a uvažovanie rozvíja ďalej konfrontáciou citátov z gréckych autorov: žena je pre nás to dobré a pekné, a nie nevyhnutné zlo ako pre Philemona, „*mulier nobis καλὸν καὶ ἀγαθόν, non κακὸν ἀναγκαῖον, ceu tibi, Philemon*“. Bocatius dáva prednosť vníma-

¹³⁶ BIEDERMANN, Hans: *Lexikón symbolov*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1992, s. 44 – 45.

¹³⁷ „Podobne sa rodia aj ostatné choroby, ako slávybažnosť, prehnaná túžba po ženách, ktorá sa grécky nazýva filogynia, a ďalšie. Náprotivné stavy vznikajú podľa ich mienky zo strachu, ako nenávisť k ženám, ako ju podáva Atilius v spise Mizogýn...“ Citované podľa: Tuskulské rozhovory. Štvrtá kniha, 11. In: CICERO, Marcus Tullius: *Tuskulské rozhovory. Laelius o priateľstve a iné*. Bratislava : Tatran, 1982, s. 140. Preklad z latinčiny Etela Šimovičová.

¹³⁸ *Slovník latinských spisovatelů*. Praha : Odeon, 1984, s. 114, s. v. Atilius.

niu ženy ako jednoty pekného a dobrého, uplatnil pri tom slovné spojenie *καλὸν κάγαθόν*, známe od Sokrata a sprostredkované Platónom, ktoré spája estetické a etické do jedného celku. Naopak odmieta názor gréckeho básnika a dramatika Philemona,¹³⁹ ktorý pokladá ženu za nevyhnutné zlo, *κακὸν ἀναγκαῖον*.¹⁴⁰ Keďže predmetom básnenia v knihe *Nuptialia* je láska a manželstvo, Bocatius, samozrejme, odmieta názory zdôrazňujúce odpor k ženám a prejavy nenávisti k nim.

V nadväznosti na predchádzajúce odmietnutie mizogýnskych názorov pokračuje Bocatius úvahami o potrebe a užitočnosti manželstva. Odvoláva sa pritom na grécke autority: „*Plato, Lycurge, o animae illustres, vos accerso*“. Parafrázuje myšlienky Platóna a Lykurga (resp. autora jeho životopisu Plutarcha) odmietajúce celibát a zdôrazňujúce potrebu manželstva: Platón vo svojich Zákonoch zbavuje úcty a vážnosti mužov neženatých do 35. roku života, „*Tu coelibem ad 35 annum quovis honore viduas, tu lege cogis*“.¹⁴¹ Lykurgos zasa bránil neženatým mužom zúčastňovať sa hier/zápasov (dievčat) a v zime nútil nepriateľov ušľachtilejšieho citu chodiť bosých po námestí, „*a ludis arces et nudo pede terram, brumae canis hirsutam, ire per forum ignis melioreis osoreis postulas*“.¹⁴² Na tomto mieste sa znovu objavuje spojenie ušľachtilejší oheň / cit (lásky) – *ignis melior* – ako synonymum ku *flamma melior* uvedenému vyššie.

Uvedenie citátov antických autorít zdôrazňujúcich užitočnosť manželstva a odmietajúcich celibát by mohlo naznačovať, že protestantský vzdelanec Bocatius na danom mieste polemizuje s mníštvom o obhajobe požiadavky celibátu pre pris-

¹³⁹ Philemon (asi 362 – 262 pred Kr.), aténsky básnik a dramatik, po Menandrovi najvýznamnejší autor novej komédie. Zložil 97 hier, zachovalo sa 64 titulov a viac než 200 zlomkov. Niektoré jeho komédie slúžili ako predloha pre Plauta. Podľa: CANFORA, Luciano: *Dějiny řecké literatury*. Praha : KLP, 2001, s. 519.

¹⁴⁰ Podľa poznámky v kritickom vydaní diela Jána Bocatia (s. 500) malo by ísť o fragment z Philemona č. 196. Podľa našich zistení ide o fragment z Philemona č. 103: ἀθανάτων ἐστὶ κακὸν ἀναγκαῖον γυνὴ. Bocatius mohol fragment poznať z niektorej dobovej zbierky citátov z gréckych autorov. Známym autorom florilégii bol napríklad grécky autor macedónskeho pôvodu Ioannes Stobaios (5. stor. po Kr.), ktorého diela známe pod latinskými názvami *Eclogae* a *Florilegium* boli v 16. storočí viackrát vydané. Podľa: *Slovník spisovatelů. Řecko*. Antická, byzantská a novořecká literatura. Praha : Odeon, 1975, s. 565 – 566, s. v. Stobaios. Citát uvádzame podľa: MEINEKE, Augustus (ed.): *Menandri et Philemonis reliquiae*. Berolini : Sumptibus Augusti Mylii, 1823, s. 426. Meineke uvádza, že citát z Philemona sa nachádza v Stobaiovom diele *Eclogae Physicae* I.

¹⁴¹ PLATON: *Leges*, 6. kniha, 774 a – b: „Ak však niekto nebude dobrovoľne poslúchať (...) a neožení sa najneskôr do tridsiateho piateho roku, nech je každý rok trestaný, a to príslušník prvej triedy sto drachmami, druhej sedemdesiatimi, tretej šesťdesiatimi a štvrtej tridsiatimi. (...) Peniazmi teda nech je trestaný ten, kto sa nechce ženit' a nech sa mu neprejavuje ani úcta zo strany mladších a nech nikto z mladých ho v ničom dobrovoľne neposlúcha.“ Citované podľa: *Zákony*, 6. kniha, 774 A – B. In: PLATON: *Dialógy III*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 337. Preklad z gréčtiny Július Špaňár.

¹⁴² PLUTARCHOS: *Paralelné životopisy Lykurgos* 15. Uvedeného miesta z Bocatia sa týka časť: „Neženatým mužom sa totiž zakazoval prístup na vystúpenia nahých dievčat, nesmeli byť počas nich medzi divákmi. Okrem toho v zime im archonti prikazovali, aby v kruhu chodili po námestí a idúcky spievali pesničku zloženú na ich posmech a podľa ktorej právom znášajú príkorie, lebo neposlúchli zákony.“ Citované podľa: Lykurgos a Numa Pompilius. In: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov I*. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 104. Z gréčtiny preložil Daniel Škoviera.

lušníkov mníšskych spoločenstiev ako o jednom z významných bodov dobových názorových sporov medzi protestantskou a katolíckou inteligenciou.¹⁴³

Po antických prameňoch akcentujúcich dôležitosť manželstva obracia Bocatius v ďalšej časti *Predhovoru* pozornosť znovu na Bibliu a cituje miesta poukazujúce na potrebu manželstva. Najprv uvádza dobre známy a často používaný citát zo starozákonnej knihy Gn 1, 22; 8, 17; 9, 7: „Vzrastajte/vzmáhajte sa (v slovenských prekladoch Biblie väčšinou: „plodte sa) a množte sa“, „*Crescite et multiplicamini*“. Z Nového Zákona potom cituje myšlienku z 1 Kor 7, 9: „Lepšie je oženiť sa/vstúpiť do manželstva ako horieť“, „*Melius nubere, quam uri*“,¹⁴⁴ ktorú tvorivo dopĺňa slovami: tým príliš zločinným/bezbožným plameňom, „*face illa scelestiore*“. Bocatiov „dodatok“ k biblickému citátu – *fax scelestior*, teda zločinný, bezbožný plameň – je protikladom k vyššie uvedeným spojeniam *meliores flammae* a *melior ignis*, ktoré symbolizujú lepšiu, ušľachtilejšiu podobu (manželskej) lásky.

V priamej nadväznosti na biblický citát „*Melius nubere, quam uri...*“, doplnený vlastným dodatkom o bezbožnom plameni, uvádza ďalej Bocatius verš z Ovidiovho diela *Remedia amoris*, verš 53: „*Utile propositum saevas extinguere flammās*“, „užitočné predsavzatie je uhasiť divé/ukrutné plamene vášne“, kde výraz *saevas flammae* korešponduje s Bocatiovým doplnkom biblického citátu výrazom *fax illa scelestior*. Na tomto mieste teda Bocatius komplementárne využíva biblický a antický ohlas ako potvrdenie a zdôraznenie myšlienky o potrebe vyhnúť sa zhubnej, nebezpečnej spaľujúcej vášni (telesnej) lásky. Opierajúc sa o autoritu Biblie, ponúka Bocatius ako správne riešenie tejto situácie vstup do manželstva.

V Bocatiovom výklade nasleduje ako potvrdenie správneho rozhodnutia vstúpiť do manželstva exklamácia, biblický citát zo Sir 26, 1: „Muž dobrej ženy je blažený“, „*O beate vir probae mulieris!*“ Bocatius v biblickom citáte zmenil slovosled a miesto adjektíva *bona* (*mulier*) použil adjektívum *proba*, ktoré označuje mravnú, poriadnu, bezúhonnú, počestnú, cudnú, slušnú ženu konkrétnejšie než všeobecnejšie adjektívum *dobra*, ktoré ale tiež umožňuje chápanie „dobrého“ ako počestného, poctivého, poriadneho. Po exklamacii nasleduje citát biblického textu zo žalmu 127 (128), 5 – 6: „Nech Ťa žehná Pán zo Siona, aby si videl šťastie Jeruzalema a synov svojich synov“, „*Benedicat tibi Dominus ex Sion, et videas bonum Ierusalem et filiorum tuorum filios*“. Ide o takmer doslovný citát žalmu, len substantívum *bona* z biblického textu sa nahrádza singulárnym tvarom tohto slova a vynecháva sa časť „*omnibus diebus vitae tuae*“, ktorá nasleduje po spojení *bonum Ierusalem*. Na podporu argumentácie o potrebe manželstva si Bocatius vybral z Biblie miesta,

¹⁴³ Už podľa názoru Erazma Rotterdamského je manželstvo skôr výsledkom zbožnosti a duchovného súladu než fyzického spojenia, pričom čisté manželstvo má veľa podobností s panenstvom. Erasmus videl len malý rozdiel medzi celibátom ako životom mimo manželstva a cudným manželstvom. Porov. WEILER, Anton G.: Desiderius Erasmus of Rotterdam On Marriage and Divorce. In: JANSE, Wim (ed.): *Dutch Review of Church History*, roč. 84, 2004, č. 1. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2004, s. 149 – 197, s. 151.

¹⁴⁴ Latinský slovesný tvar *uri* (infinitív prezenta pasíva) by bolo vhodnejšie preložiť ako *byť spaľovaný*.

kde sa hovorí o šťastí a požehnaní manželského života, spočívajúcim (okrem iného) v šťastí potomstva.

Všeobecné úvahy o manželstve podopreté citátmi z antických autorít a z Biblie Bocatius v *Predhovore* ďalej rozširuje príkladmi konkrétnych manželských dvojíc, resp. dvojíc mužov a žien zamýšľajúcich vytvoriť manželský pár. Všetky tri uvedené dvojice: Baucis a Pampilus, Chremes a Antiphila, Mopsus a Nisa však Bocatius bez bližšieho zdôvodnenia odmieta uznať ako vhodné pre manželstvo: „*Baucis nupturit, sed Pamphilo: damno. Chremes ducturit, sed Antiphilam: damno. Mopsus ambiturit, sed Nisam: damno*“. „Nevhodné“ manželské dvojice, ktoré uvádza Bocatius, sú literárne, ide o postavy z gréckych a rímskych literárnych diel. Dvojica Chremes a Antiphila sú postavy z Terentiovej komédie *Heautontimoroumenos*, ktorá je prepracovaním Menandrovej komédie s rovnakým titulom.¹⁴⁵ Ako vysvitne pri rozuzľovaní zápletky, Chremes a Antiphila sú vlastne otec a dcéra, čo z morálneho (i právneho) hľadiska absolútne vylučuje možnosť ich sobáša. Mopsus a Nisa sú dvojicou známou z Vergiliovej Eklogy číslo 8.¹⁴⁶ Neakceptovateľnosť spojenia tohto páru vyplýva pre Bocatia pravdepodobne zo skutočnosti, že Nisa bola pôvodne snúbenicou iného muža, pastiera Damona, no zradila ho a on pre nešťastnú lásku ukončí svoj život. Zväzok Mopsa a Nisy je teda neprípustný, pretože spôsobil smrť Damona. (Dvojicu Baucis a Pamphilus nateraz nedokážeme presne identifikovať, mohlo by znovu ísť o dvojicu z niektorej Terentiovej hry, resp. prepracovania niektorého diela novej gréckej komédie). „Zlým príkladom“ pre uzavretie manželstva neboli pre Bocatia pri jeho uvažovaní o dvojiciach nevhodných na vytvorenie manželského zväzku historické, mytologické či biblické postavy, ale postavy z antických literárnych diel. Dôvody, pre ktoré Bocatius uvedené dvojice odsudzuje a odmieta ako nevhodné pre manželstvo, nie sú v *Predhovore* explicitne uvedené, autor pravdepodobne u recipientov svojho diela predpokladá znalosť intertextových súvislostí. Pregnantné a hutné formulovanie myšlienok v *Predhovore* Bocatius nerozdeľuje explicitným a podrobným „dovysvetľovaním“ uvedených príkladov, ako *poeta doctus* pravdepodobne predpokladal aj *publicum doctum* svojich diel.

Ďalšiu trojicu konkrétnych príkladov, ktoré Bocatius v *Predhovore* uvádza, predstavujú ženské postavy: Jezábel, Tanaquil a Xantipa. Všetky tri v ňom vzbudzujú antipatiu, ohŕňa nad nimi nosom: „*Isabel, Tanaquil, Xantippe me corrugant*“. Rovnako ako pri vyššie uvedených príkladoch dvojíc „nevhodných“ pre vstup do manželského zväzku ani na tomto mieste bližšie neuvádza dôvody svojho odmietania Jezábel, Tanaquil a Xantipy. Predpokladá zrejme u recipienta rovnaké alebo podobné negatívne vnímanie týchto postáv.

V prípade Jezábel, Tanaquil a Xantipy ide o tri ženy-manželky, ktoré sú tradične vnímané ako negatívne postavy. Jezábel, starozákonná kráľovná, manželka kráľa

¹⁴⁵ CONTE, Gian Biaggio: *Dějiny římské literatury*. Praha : KLP, 2003, s. 100.

¹⁴⁶ Tamže, s. 257.

Achaba, mala zhubný vplyv na Izraelské kráľovstvo v náboženskom ohľade, chcela rozšíriť modloslužbu Bálovu na úkor služby Hospodinovi. Bola to silná, sebecká, panovačná a tvrdohlavá žena, ktorá neváhala použiť akékoľvek prostriedky na dosiahnutie stanovených cieľov, ovládala svojho manžela i svojich synov. O jej pôsobení sa dozvedáme predovšetkým zo starozákonných kníh kráľov (1 Kr 18, 19 – 19, 3 o Eliášovom boji proti Bálovým kňazom a 1 Kr 21, 1 – 23 o Nábotovej vinici).¹⁴⁷ Možno predpokladať, že u Bocatia vyvolávala odpor práve úloha Jezábel ako manželky, ktorá bezohľadne a kruto presadzuje vlastné sebecké ciele a ovláda svojho manžela.

Tanaquil bola ambiciózna, silná a inteligentná žena pochádzajúca zo vznešenej a mocnej etruskej rodiny v Tarquinii, nadaná silnými prorockými schopnosťami. Predpovedala, že jej manžel sa stane kráľom a povzbudila ho, aby sa presťahovali do Ríma, kde sa jej želanie splnilo a Tarquinius Priscus sa stal aj vďaka jej prorockým schopnostiam piatym rímskym kráľom (616 – 578 pred Kr.). Po zavraždení manžela nepriateľmi pomohla odvážnym a ľstivým plánom získať trón jeho nasledovníkovi Serviovi Tulliovi – tajila smrť kráľa, kým Servius Tullius nezískal priazeň ľudu a senátu.¹⁴⁸ Tanaquil podobne ako Jezábel predstavuje typ silnej ženy, ktorá v záujme naplnenia vlastných ambiciózných plánov usmerňuje konanie manžela a nevyberá prostriedky, ktorými ciele dosahuje.

Tretia žena v Bocatiovom výbere je Xantipa, manželka filozofa Sokrata. Prameň o jej živote sú skromné, napr. Platón sa o nej zmieňuje len v dialógu *Faidon*, a to v pomerne priaznivom zmysle: „Keď sme vstúpili, našli sme Sokrata už bez pút; vedľa neho sedela Xantippa – poznáš ju predsa – a držala jeho dieťa na rukách. Len čo nás Xantippa uvidela, začala bedákať a povedala čosi také, čo ženy zvyčajne hovoria: ‚Ach, Sokrates, tak už naposledy sa s tebou tvoji priatelia pozhovárajú a ty s nimi.‘ Sokrates pozrel na Kritona a povedal: ‚Kriton, nech ju niekto odvedie domov!‘ Niektorí z Kritonových ľudí ju odvedli a ona nariekala a bila sa do pŕs.“¹⁴⁹

Tradične známe vnímanie Xantipy ako zlej a hašterivej ženy vychádza zrejme z Xenofontovho diela *Symposion*, kde o nej autor píše: „Antistenes zareagoval na Sokratove slová otázkou: ‚Ako je možné, Sokrates, že neuplatňuješ svoje poznanie pri výchove Xantipy, ale máš ženu, ktorá je zo všetkých žien – nemám na mysli len tie, ktoré sú, ale aj všetky, ktoré boli a ktoré ešte len budú – najzlostnejšia?‘ Pretože vidím, že aj tí, ktorí sa chcú stať jazdcami, nevyhľadávajú najkrotkejšie kone, ale naopak tie najzúrivejšie. Sú totiž presvedčení, že ak budú schopní ovládať takého kone, ľahko zvládnu aj ostatné. Aj ja mám takúto ženu, pretože sa chcem stýkať a viesť rozhovory s rôznymi ľuďmi bez rozdielu a pretože viem, že ak zne-

¹⁴⁷ NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník A – P*. Praha : Kalich, 1992, s. 148, s. v. Jezábel.

¹⁴⁸ Z rímskych autorov píše o Tanaquil napr. Titus Livius: *Ab urbe condita* 1 34, 39, 41.

¹⁴⁹ PLATÓN: *Faidon* 60 a – b. Citované podľa: PLATÓN: *Dialógy I*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 730. Preklad z gréčtiny Július Špaňár.

siem Xantipu, rozhovory so všetkými ľuďmi mi budú ľahké,' vysvetľoval Sokrates a jeho reč sa každému pozdávala."¹⁵⁰

Práve tento portrét Xantipy sa stal základom ďalšieho literárneho stvárňovania i jej celkového vnímania a hodnotenia ako prototypu hádavej a zlej ženy. Ako príklad možno uviesť dielo Diogena Laertia *Životopisy slávnych filozofov*, kde sa nachádza parafráza vyššie uvedeného citátu z Xenofonta (bez udania prameňa) a niekoľko stručne opísaných anekdotických príhod vykresľujúcich Xantipu ako nepríjemnú, hašterivú a drsnú manželku filozofa Sokrata.¹⁵¹

Výber „zlých“ manželiek umožňuje per negationem vytvoriť si predstavu o Bocatiovom ideáli dobrej manželky: nesmela byť príliš samostatná, ctižiadostivá a panovačná, nemala sledovať vlastné ciele a plány a manipulovať manželom ako Jezábel a Tanaquil a zároveň nemala byť príliš žiarlivá, hašterivá a jedovitá ako Xantipa. Ideálom zrejme bola oddaná, verná, poslušná, pokorná a tichá manželka.

Na rozdiel od negatívnych príkladov nevhodných manželských dvojíc, ktoré boli všetky tri literárnymi dvojicami, „zlé“ manželky predstavuje jedna biblická postava – Jezábel, ďalšie dve sú historické postavy, známe z rímskych a gréckych dejín – Tanaquil a Xantipa.

Ako protiklad k uvedeným negatívnym príkladom „zlých“ manželiek nasledujú tri pozitívne príklady ženských postáv: Sára, Rebeka, Zuzana, ktoré Bocatia upokojujú, *Sara, Rebecca, Susanna planant*. Kladné príklady dobrých manželiek sú všetky tri starozákonné biblické postavy:

Sára, manželka patriarchu Abraháma, mimoriadne krásna žena, dlho bezdetná, až ako deväťdesiatročná sa stala matkou syna Izáka. Býva nazývaná matkou vyvoleného národa, je príkladom manželskej poslušnosti a viery.¹⁵²

Rebeka, manželka patriarchu Izáka, podobne ako Sára bola dlho bezdetná, potom porodila dvojčatá Ezaua a Jakuba. Premysleným plánom pomohla Jakubovi získať otcovo požehnanie a práva prvorodeného syna. Je príkladom vernej a oddanej manželky a matky.¹⁵³

Zuzana, manželka Joakima, pekná, verná a bohabojná žena, odsúdená na smrť pre krivé obvinenia žiadostivých starcov, na zásah proroka Daniela však bola za-

¹⁵⁰ XENOFON: Symposion 2, 10. Citované podľa: XENOFÓN: Hostina II, 10. In: *Hostina. Sokratova obhajoba*. Preklad z gréčtiny Andrej Kalaš. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 47.

¹⁵¹ Diogenes Laertios: *Životopisy slávnych filozofov* 2, 36 – 37: „Keď mu Xantipa spočiatku nadávala, no neskôr ho aj obľúbala vodou, povedal: ‚Či som nevraavel, že po búrke príde dážď?‘ Keď Alkibiades vravel, že Xantipa je neznesiteľná pre svoje nadávky, Sokrates mu povedal: ‚Ja som si na to už tak navykol, ako keby som ustavične počúval výzvanie kola, a aj ty predsa môžeš znášať gáganie husí.‘ ‚Hej,‘ odpovedal Alkibiades, ‚ale tie mi dávajú vajcia a malé húsenice.‘ A Sokrates na to: ‚A mne Xantipa rodí deti.‘ Keď mu jedného dňa na námestí strhla plášť a jeho priatelia mu radili, aby ju uderel rukou, povedal im: ‚Hej, pri Diovi, aby ste vy mohli prizerať nášmu zápasu a volať: Bravo Sokrates, bravo Xantipa.‘“ Citované podľa: DIOGENES LAERTIOS: *Životopisy slávnych filozofov* I. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954, s. 119. Preklad z gréčtiny Miloslav Okál.

¹⁵² NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník R – Ž*. Praha : Kalich, 1992, s. 852, s. v. Sára.

¹⁵³ NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník R – Ž*. Praha : Kalich, 1992, s. 778, s. v. Rebeka.

chránená. Zuzana je symbolom vernej manželky, plne oddanej viere v Boha.¹⁵⁴ (V súvislosti s biblickým príbehom o Zuzane a starcoch možno pripomenúť skutočnosť, že v období renesancie bol častým a obľúbeným námetom výtvarných, literárnych i dramatických diel.¹⁵⁵)

Bocatiov zoznam „zlých“ a „dobrých“ manželiek súvisí, samozrejme, aj s dobovým vnímaním manželstva, manželských vzťahov, postavenia a úlohy manželky v protestantskom prostredí.¹⁵⁶ V tejto súvislosti bude zaujímavé sledovať, do akej miery Bocatiove názory korešpondujú so súvekými predstavami o manželstve, ako boli formulované v dobovej tvorbe venovanej týmto otázkam. Súveká spisba, katolícka i protestantská,¹⁵⁷ prinášala diela zaoberajúce sa pravidlami správania sa určenými pre ženy, teda akýmisi zásadami morálky. Na tomto mieste uvádzame ako príklad dielo humanistu španielskeho pôvodu Juana Luisa Vivesa¹⁵⁸ z roku 1529 *De institutione foeminae christianae*. V troch zväzkoch autor píše o troch fázach života ženy: panenstvo/dievčenský vek/dospievanie, manželstvo a vdovstvo. Názvy kapitol v II. zväzku venovanom obdobiu manželstva dokladajú tematické okruhy reflektujúce dobové chápanie postavenia a úlohy manželky: *Quid cogitare debeat quae nubit*; *Duo maxima in muliere coniugata*; *Quomodo se erga maritum habebit*; *De concordia coniugum*; *Quomodo privatim se cum marito habere debet*; *De ornamentis*; *Quomodo agendum domi*; *De liberis et quae circa illos cura*; *Quomodo se geret cum consanguineis et affinibus* (Čo si má myslieť tá, ktorá sa vydáva; Dve najdôležitejšie zásady pre vydatú ženu; Ako sa bude správať voči manželovi; O svornosti manželov; Ako sa musí správať k manželovi v súkromí; O ozdobovaní sa; Čo treba robiť doma; O deťoch a starostlivosti o ne; Ako sa má správať k príbuzným).

V kapitole *Duo maxima in muliere coniugata* uvádza Vives dve najdôležitejšie cnosti (*virtutes*) vydatej ženy – *pudicitia et amor* (stud a láska). Vo svojom výklade sa potom opiera, samozrejme, o Bibliu, ale uvádza i príklady z antických autorov (Homér a i.). V texte sa uvádzajú napr. nasledujúce formulácie, týkajúce sa správania vydatej ženy: „*Castitas in marita debet esse maior etiam quam in coelibes*“ (čistota u vydatej ženy musí byť ešte väčšia ako u slobodnej); „*nam tu es ei quid Eva Adae: filia, soror, socia,*

¹⁵⁴ Biblický príbeh Zuzany je zaznamenaný v Starom zákone v Dan 13.

¹⁵⁵ Ako príklad možno uviesť obraz Jacopa Tintoretta (1518 – 1594) Zuzana a starci z roku 1557 a z nášho prostredia napr. nemeckú biblickú školskú drámu Leonarda Stöckela *Príbeh o Zuzane* (1559).

¹⁵⁶ Porov. kapitolu Manželstvo a manželka v príležitostnej produkcii 16. – 18. storočia: ideovo-spoločenský a literárny kontext.

¹⁵⁷ V tejto súvislosti treba uviesť predovšetkým Erazma Rotterdamského (1467 – 1536) a jeho diela *Encomium matrimonii* (1518) a *Christiani matrimonii institutio* (1526). Plánovaným výskumným zámerom je analyzovať tvorbu Jána Bocatia s ohľadom na uplatňovanie dobových názorov zameraných na otázku manželstva, a teda aj vzťah jeho diela k uvedeným dielam Erazma Rotterdamského.

¹⁵⁸ Juan Luis Vives (1492 – 1540), španielsky humanista, pôsobil ako učiteľ princeznej Márie, dcéry Kataríny Aragónskej a Henricha VIII. Ako anglická kráľovná Mária I. vládla v rokoch 1553 – 1558. Spis *De institutione feminae Christianae*, 1523 bol na žiadosť Kataríny Aragónskej určený práve pre princeznú Máriu. Porov. *Slovník latinských spisovatelů*. Praha : Odeon, 1984, s. 639 – 640, s. v. Vives Johannes Ludovicus.

uxor“ (lebo ty si preňho ako Eva pre Adama: sestra, družka, manželka); „*sunt et alia duo bona quibus connubium donavit natura: proles et res familiaris*“ (sú dve ďalšie dobrodenia manželov: potomstvo a rodinný majetok).

Uplatňovanie požiadavky zachovania studu, *pudor*, *pudititia*, ako je uvedená vo Vivesovom spise, sa uplatňuje u Bocatia aj v príležitostných gratulačných básňach zo zbierky *Nuptialia*, nevesta sa má vyznačovať studom ako biblická Zuzana: *pudore Susanna*;¹⁵⁹ Rebecca je tiež príkladom mravnosti, ale pri nej používa Bocatius výraz *pietas*: *pietate Rebecca*; druhá základná požiadavka, ktorú uvádza Vives, *amor*, sa v básňach opakuje mnohonásobne, a nielen v zmysle lásky telesnej, ale predovšetkým ako oddanosť.

Po uvedení negatívnych a pozitívnych príkladov žien-manžielok Bocatius v *Predhovore* prvýkrát predstavuje postavu s menom Rubella, ktorá je v knihe *Nuptialia* vo viacerých básňach objektom ľúbostného citu lyrického subjektu. Kladie básnickú otázku, na ktorú si hneď aj odpovedá: „Pýtaš sa, čo pre mňa znamená Rubella? Čo pre Catulla Lesbia, pre Tibulla Sulpitia, pre Propertia Cynthia, pre Nasona Corinna? Čo pre našich (súčasníkov, básnikov, dopl. autori) Barbarilla, Rosina, Süssemunda, Chantharella, Amandula, Nigella? Skladáme a hráme sa.“ „*Ast quid mihi Rubella? Quaeris. Quid Catullo Lesbia? Tibullo Sulpitia? Propertio Cynthia? Nasoni Corinna? quid nostris Barbarilla, Rosina, Süssemunda, Chatharella, Amandula, Nigella? Cudimus et ludimus.*“¹⁶⁰ Rubella je pre Bocatia predmetom jeho básnenia, inšpirátorkou jeho tvorby, podobne ako menované ženské postavy boli hlavným predmetom ľúbostnej poézie uvedených rímskych básnikov a (pravdepodobne) aj „našich“, čiže Bocatiových básnikov-súčasníkov. Zaujímavé je, že Bocatius predkladá v podstate kanonizovaný „zoznam“ rímskych klasikov ľúbostnej poézie: Catulla, Tibulla, Propertia a Ovidia a menuje aj ženské postavy známe z ich poézie. Pri „našich“, teda básnikoch-súčasníkoch, uvádza len zoznam ženských postáv, ktorým (pravdepodobne) adresovali svoje básne, autorov však menovite neuvádza. Z tohto dôvodu je identifikácia „našich“ zložitá. Bocatius zaradil Rubellu do katalógu nesmrteľných milienok k postavám známym z poézie rímskych autorov – Lesbia, Sulpitia,¹⁶¹ Cynthia, Corinna – a seba pomerne sebavedomo k najvýznamnejším básnikom ľúbostnej poézie – Catullovi, Tibullovi, Propertiovi a Ovidiovi.

Hoci v predchádzajúcich častiach *Predhovoru* Bocatius opisoval a vyzdvihoval predovšetkým manželstvo a manželskú lásku, teraz sa „prihlásil“ k autorom ospe-

¹⁵⁹ Takáto formulácia sa nachádza napr. v básni č. 539 *Epithalamia... Ioanni Crausio... et... Euphemiae Fabinianae*.

¹⁶⁰ Na túto pasáž prozaického úvodu upozorňuje v súvislosti s fiktívnosťou alebo realitou Rubelly Marta Kerul'ová. KERUL'OVÁ, Marta: Fakt a fikcia v procese individualizácie. In: *Recepčno-interpretačné osobitosti staršej slovenskej literatúry*. Nitra : Pedagogická fakulta, 1992, s. 57.

¹⁶¹ Ak ku Catullovi priraduje Bocatius Lesbiu, k Propertiovi Cynthia a k Ovidiovi Corinnu, k Tibullovi by ako objekt básnikových ľúbostných vyznaní patrila Delia, resp. Nemesis. Sulpitia s Tibullom, samozrejme, tiež súvisí, ale predmetom jeho básní (básne č. 2 – 6 zo 4. knihy súboru *Corpus Tibullianum*) bola láska Sulpitie a mladíka Cerintha. Conte, c. d., s. 306 – 311.

vujúcim najmä lásku mileneckú. Pred záverom *Predhovoru* teda „priznáva“, že aj on kedysi podliehal čaru nestálych ženských bytostí, pričom použil citát z Vergiliovej *Aeneidy* 4, 569: ... žena je nestály a vrtkavý / premenlivý tvor, „*foemineum Varium et mutabile semper*“, v origináli: „*varium et mutabile semper / femina*“.

V úplnom závere však Bocatius predsa len predchádzajúce „priznanie“ o láske k Rubelle koriguje v zmysle hlavnej myšlienky celého *Predhovoru*, zdôrazňuje teda kladné hodnotenie manželstva a manželskej lásky vychádzajúce z kresťanského učenia. S využitím metaforu životnej cesty ako plavby lode hľadájúcej prístav uvádza, že po búrlivých / nestálych / túlavých časoch našiel pokojný prístav pre svoju blúdiacu loď v manželstve s Alžbetou. Vyjadruje aj túžbu po naplnení manželstva v potomstve, keďže vzýva bohyňu Juno, resp. Lucinu – ako ochrankyňu žien a dobrého pôrodu – a samozrejme aj Syna vždy Panny, aby požehnali nový začiatok tejto manželskej dvojice, „*Iam inventa portus, et requies vagae huic cymbae: Elisabe, cuius, tu vera Lucina, vera Juno, Fili semper-virginis, post lustrum hoc sterile primitias felicitia, etiam tuae comparis*“.

Myšlienkový oblúk v *Predhovore* k tretej knihe zbierky *Hungaridos libri poematum V* prechádza od úvodných všeobecných konštatovaní o potrebe a užitočnosti manželstva cez uvedenie biblických citátov i citátov z diel antických autorov na túto tému až po subjektívne vyznania Bocatia o vzťahu k ženám, najprv k „literárnej“ láske Rubelle a potom k manželke Alžbete. Na začiatku i na konci *Predhovoru* odkazuje Bocatius na kresťanské chápanie manželstva a manželskej lásky, čo je, prirodzene, v súlade s jeho postavením humanistického protestantského vzdelanca.

Vysokú úroveň Bocatiovho humanistického vzdelania a výbornú znalosť latinčiny potvrdzuje aj výrazová stránka *Predhovoru* ku knihe *Nuptialia* zo zbierky *Hungaridos poematum libri V* a **použitie poeticko-rétorické prostriedky**. Autor komponuje svoju výpoveď v jednoduchých vetách a parataktických a hypotaktických súvetiach s nie veľmi zložitou štruktúrou. Hlavným výstavbovým prvkom jazykového prejavu sú dvojčlenné a trojčlenné kumulácie slov, vetných členov a väčších syntaktických celkov (kolónov): „*praeceunt, comitantur, sequuntur; purus putus; cor prurit et urit; cudimus et ludimus; canes impudicos, hircos lascivos, passeris salaceis; inventa portus et requies; Baucis nupturit, sed Pamphilo: damno. Chremes ducturit, sed Antiphilam: damno. Mopsus ambiturit, sed Nisam: damno*“ a pod. Hoci má *Predhovor* pomerne malý rozsah a pôsobí na prvý dojem ako stručný a jednoduchý, Bocatius v ňom použil na ozvláštnenie výpovede širokú škálu poetických a rétorických štylistických prostriedkov – figúr a trópov – a dosiahol tým výsledný efekt emocionálne zafarbeného rétorického prejavu s prvkami pátosu.

Z figúr použitých v *Predhovore* upozorňujeme na použitie aliterácie – „*purus putus iste latex*“ (toto spojenie možno prípadne považovať za paronomáziu); paronomázie –

„Qui limpham nymphae; cor prurit et urit, corrige; si non amas, flammam concipe; opes, opes, non opus; cudimus et ludimus“; anafory – „Tu coelibem ad 35 annum quovis honore viduas, tu lege cogis“.

Ako anaforu hodnotíme i trojnásobné opakovanie opytovacieho zámena *quid* na začiatku po sebe idúcich básnických otázok: „Ast quid mihi Rubella? Quaeris. Quid Catullo Lesbia? [...] quid nostris Barbarilla, Rosina [...]?“

Z ďalších figúr Bocatius používa epiforu – „Baucis nupturit, sed Pamphilo: damno. Chremes ducturit, sed Antiphilam: damno. Mopsus ambiturit, sed Nisam: damno“; geminatio – „Hei! opes, opes, non opus, amor; Ideo perge, perge, non te poenitebit; tu vera Lucina, vera Iuno“; polyptoton – „et videas bonum Ierusalem et filiorum tuorum filios“; pleonazmus – „et nudo pede terram [...] ire per forum [...] postulas“.

Často použitou figúrou je i paralelizmus – trojnásobné opakovanie celej vetnej stavby: „Baucis nupturit, sed Pamphilo: damno. Chremes ducturit, sed Antiphilam: damno. Mopsus ambiturit, sed nisam: damno.“

„Iesabel, Tanaquil, Xantippe me corugant; Sara, Rebecca, Susanna planant.“

„Ast quid mihi Rubella? quaeris. Quid Catullo Lesbia? Tibullo Sulpitia? Propertio Cynthia? Nasoni Corinna? quid nostris Barbarilla, Rosina, Süsssemunda, Chatharella, Amandula, Nigella?“

Na dosiahnutie dojmu stručnosti, hutnosti, kompaktnosti prejavu a určitej nalievavosti výpovede používa Bocatius v Predhovore asyndeton – „Quae nuptias praeant, comitantur, sequuntur...“

„Canes impudicos, hircos lascivos, passeres salaceis...“

„Iesabel, Tanaquil, Xantippe me corrugant; Sara, Rebecca, Susanna planant.“

„tu vera Lucina, vera Iuno, Fili semper-virginis...“

Podobne použitie elipsy, eliptických konštrukcií vyvoláva dojem pregnantnosti, dynamickosti a expresívnosti výpovede. V Predhovore tento prostriedok Bocatius vzhľadom na rozsah textu používa pomerne často – „Nihil heic spumae Aphrodisiae [est], purus putus iste latex [est]...“

„Mulier nobis καλὸν κάγαθόν, non κακὸν αναγκαῖον [est]...“

„Sed mihi meisque lex [est]“

„Melius [est] nubere, quam uri...“

„Ast quid mihi Rubella [est]? quaeris. Quid Catullo Lesbia [est]? Tibullo Sulpitia [est]? Propertio Cynthia [est]? Nasoni Corinna [est]? quid nostris Barbarilla, Rosina, Süsssemunda, Chatharella, Amandula, Nigella [est]?“

„Iam inventa [est] portus, et requies vagae cymbae...“

Zastúpenie má aj antitéza – „Mulier nobis καλὸν κάγαθόν, non κακὸν αναγκαῖον...“, „sume craterem, non Ganymede, sed illo ministro, qui...“; apostrofa – „Plato, Lycurge, o animae illustres! vos accerso; Te quoque, Sparta, laudo...; Ideo perge, perge, non te poenitebit, Lector Benevole; Mulier nobis καλὸν κάγαθόν, non κακὸν αναγκαῖον, ceu tibi, Philemon; invocácia – tu vera Lucina, vera Iuno, Fili semper-virginis...“; exklamácia – „O beate vir probae mulieris!“ a interjekcia – „Hei! Opes, opes, non opus, amor.“

Významným prostriedkom na dosiahnutie expresívneho zafarbenia výpovede je rečnícka otázka, ktorá od antiky patrí k veľmi obľúbeným rétorickým figúram. Bocatius ju v Predhovore využíva so zámerom nadviazať úzky kontakt s recipientom – „*Ast quid mihi Rubella? quaeris. Quid Catullo Lesbia? Tibullo Sulpitia? Propertio Cynthia? Nasoni Corinna? quid nostris Barbarilla, Rosina, Süssemunda, Chatharella, Amandula, Nigella?*“

Z tróпов použitých v Predhovore má zastúpenie metafora, upozorňujeme predovšetkým na viacnásobné použitie metafory plameňa, ohňa lásky, vášne (v pozitívnom i negatívnom zmysle) a pod.: „*si non amas, flammam concipe, melioreis tamen; ignis melioris osoreis; uri face illa scelestiore; saevas extinguere flammam*“.

Esteticky účinný je metaforický obraz zmrznutej tvrdej zeme akoby so zježenými vlasmi: „*et nudo pede terram, brumae canis hirsutam, ire*“; aj metafora manželstva ako prístavu či odpočinku a človeka a života ako blúdiacej lode: „*iam inventa portus, et requies vagae huic cymbae: Elisabe*“.

Perifrázu využíva Bocatius v úvode a závere *Predhovoru* miesto priameho pomenovania Ježiša Krista: „*Sed illo ministro, qui limpham nymphae Cananitidos mero donavit...*“

„*Fili semper-virginis...*“

Ako sa uvádza vyššie, Bocatius využíva pri formulovaní názorov na manželstvo a lásku v *Predhovore* ku knihe *Nuptialia* obrazy a symboly umožňujúce názornejšie vysloviť myšlienky a priblížiť ich chápaniu a vnímaniu čitateľa. V tejto súvislosti používa predovšetkým symbol (resp. metaforu) ohňa, plameňa, žiary lásky, jej „spalujúcich“ účinkov na človeka: „*flamma, ignis, fax scelestior, cor urit, flammam concipere, flammam saevas extinguere, ignis melior*“. Tento symbol môže mať u Bocatia pozitívny i negatívny význam v závislosti od kontextu. Symbol (čistého) vína, čistého nápoja používa ako znak čistej, manželskej lásky: v úvode *Predhovoru* je parafrázovaný biblický citát o premene vody na víno na svadbe v Káne Galilejskej – „*illo ministro, qui limpham nymphae Cananitidos mero donavit; purus putus iste latex*“. Ako protiklad k čistému vínu, čistému nápoju sa objavuje symbol Afroditej peny – „*spumae Aphrodisiae*“ – ako symbol nečistoty, povrchnej, telesnej lásky. Symbolmi neviazaného správania v oblasti sexuálnych vzťahov sú v *Predhovore* tri druhy zvierat – psy, vrabce a capy („*canes impudicos, hircos lascivos, passeris salaceis*“). Ako symboly by mohli byť vnímané aj trojice príkladov „zlých“ (Iesabel, Tanaquil, Xantippe) a „dobrých“ manželiek (Sara, Rebecca, Susanna).

Okrem poetických a rétorických štylistických prostriedkov je treba ešte upozorniť na niektoré ďalšie jazykové prostriedky, ktoré Bocatius v *Predhovore* používa na ozvláštnenie výpovede. Ako doklad dokonalého ovládania latinčiny Bocatius často a rád využíva archaizmy,¹⁶² prípadne tvary, ktoré sa na archaizmy ponášajú. Aj v pro-

¹⁶² Na obľubu používania archaizmov u Bocatia upozorňuje D. Škoviera v súvislosti s Bocatiovou parafrázou žalmu 103. ŠKOVIERA, Daniel: Parafráza žalmu 103 od humanistu Jána Bocatia. In: *Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 134.

zaickom *Predhovore* ku knihe *Nuptialia* nachádzame archaizmy hláskoslovné: *heic* – „Nihil *heic* spumae Aphrodisiae“ a tvaroslovné: „*flammas* [...] *melioreis*, „*passeres salaceis*, *ire* [...] *osoreis postulas*“.¹⁶³ Tvary akuzatívu pl. mask. a fem. 3. deklinácie zakončené na *-eis* možno označiť za archaizmy, i keď nie všetky Bocatiom použité tvary sa dajú doložiť u rímskych autorov. Možno vysloviť aj domnienku, že Bocatius si niektoré morfologické „archaizmy“ vytvoril sám analogicky podľa známych a doložených tvarov. V *Predhovore* nachádzame aj niekoľko lexikálnych archaizmov: *putus* – čistý (použité spojenie „*purus putus*“ je doložené u Plauta v komédii *Pseudolus*, verše 899 a 1200), spojka *ast* – avšak, ak.

Na druhej strane využíva Bocatius v slovnej zásobe *Predhovoru* aj výrazy poklasickej latinčiny, ide napr. o sloveso *exesse* vo význame byť vzdialený, preč, mimo, zostať mimo: „*Graeculos τῆς μισογυνείας patronos exesse iubeo*“, ďalej slovesné desideratívum *nupturio* vo význame nubere cupio – túžiť sa oženiť, chcieť sa oženiť: „*Baucis nupturit*, sed Pamphilo“, ktoré je doložené napr. u Martiala v Epigramoch 3, 93, 18: „*Audes ducentas nupturire post mortes*“ a u Apuleia v diele *Apologia* 70, 3: „*sponte eam diceres sive ulla magia iam olim nupturisse*“.¹⁶⁴ Na jeho základe Bocatius analogicky vytvoril slovníkovo nedoložené slovesné tvary *ducturit* a *ambiturit*: „*Chremes ducturit*, sed Antiphilam [...] *Mopsus ambiturit*, sed Nisam“. Poklasický tvar je i sloveso *felicitare*, doložené u Donata Aelia v spise *Vita Vergilii* 4: „*Rogat, quam ad felicitandos homines facultatem haberet*“.¹⁶⁵ Neklasické je i použitie dvojice spojok *tum, ubi*: „*Ego tamen quondam vix non serio, tum, ubi foemineum*...“¹⁶⁶

Ďalším jazykovým prostriedkom, ktorý Bocatius často používa, sú deminutíva. V prozaickom *Predhovore* ku knihe *Nuptialia* však tento prvok nevyužíva tak hojne ako vo svojich básňach. Objavuje sa pri uvedení „zoznamu“ ženských mien – objektov lásky, ktorým je adresovaná ťúboštná tvorba básnikov: „*Ast quid mihi Rubella? [...] Quid nostris Barbarilla, Rosina [...] Chatharella, Amandula, Nigella*“.¹⁶⁷

¹⁶³ Koncovku *-eis* pre A. pl. mask. a fem. 3. dekl. dokladá rímsky gramatik Flavius Sosipater Charisius (4. stor. po Kr.) u Marca Porcia Catona (234 – 149 pred Kr.) v jeho diele *Dierum Dictarum de Consulatu Suo*: „*Nostros pone versus hosteis esse ab dextra parte*.“ KEIL, Heinrich (ed.): *Grammatici Latini*, Vol I. Flavii Sosipatri Charisii Artis Grammaticae Libri V. Lipsiae : in aedibus G. B. Teubneri, 1857, s. 214. Vo svojej historickej gramatike dokladá František Novotný koncovku *-eis* pre A. pl. mask. a fem. 3. dekl. (pre nápisy): „Koncovka *-is* byla až do klasické doby hojná a vyskytuje se na nápisech (...) někdy i v podobě *-eis*, např. *omneis, turreis*; pronikla i ke kmenům souhláskovým...“ NOVOTNÝ, František: *Latinská mluvnice pro střední školy. Díl třetí. Doplnky. Svazek první. Hláskosloví a nauka o slově*. Praha : Jednota českých filologů, 1946, s. 130.

¹⁶⁴ FORCELLINI, Aegidio: *Lexicon Totius Latinitatis*. Tom. III. A Iosepho Furlanetto emendatum et curantibus Francisco Corradini et Iosepho Perin. Patavii, 1940, s. 415, s. v. *Nupturio*.

¹⁶⁵ FORCELLINI, Aegidio: *Lexicon Totius Latinitatis*. Tom. II. A Iosepho Furlanetto emendatum et curantibus Francisco Corradini et Iosepho Perin. Patavii, 1940, s. 446, s. v. *Felicitio*.

¹⁶⁶ PRAŽÁK, Josef M. – NOVOTNÝ, František – SEDLÁČEK, Josef: *Latinsko-český slovník*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 602, s. v. *ubi*.

¹⁶⁷ Na nadmerné a neprimerané použitie deminutív pri Bocatievej parafráze biblického žalmu poukázal vo svojej štúdiu D. Škoviera: „Abúzus zdobenín totiž pôsobí deformačne z hľadiska štýlu najmä v hymnických útvaroch (...) skutočnosť, že tieto zdobeniny pripomínajú hypokoristické mená mileníek Rubella a Elsula z Bocatievých ťúboštných básní, ukazuje, že básnik mal vôbec značnú slabosť pre maznavé vyjadrovanie.“ Škoviera, c. d., s. 134 – 135.

Výrazným jazykovým prostriedkom, ktorý Bocatius používa v *Predhovore*, je používanie gréckeho jazyka. Sú to jednak slová a výrazy priamo zaznamenané gréckym písmom (alfabetou): „Graeculos τῆς μισογοννείας patronos; mulier nobis καλὸν κάγαθόν, non κακὸν ἀναγκαῖον“, jednak polatinčené slová gréckeho pôvodu: *propino*, *crater*, *nympha*, *cymba*. Bocatius používa i grécku flexiu: v samotnom názve básnickej zbierky *Hungaridos poematum libri V* je použitý genitív s gréckou koncovkou *-idos*, hoci existuje i pravidelná latinská koncovka *-idis*. Podobne je to i pri obyvateľskom ženskom mene označujúcom nevestu z Kány – *nymphae Cananitidos*, ktoré Bocatius použil pri parafráze biblického textu, pričom v pôvodnom znení evanjelia takáto podoba nemá oporu. Použitie gréckej flexie v názve zbierky a časté grécizmy v texte *Predhovoru* svedčia o zámere Bocatia o exkluzívnosť a atraktívnosť výrazu a (spolu s vyššie uvedenými príkladmi použitia archaizmov a výrazov z poklasickej latinčiny) dokladajú, že Bocatius nebol zástancom používania čistej klasickej latinčiny cicerónovského typu (ale skôr slobodnejšieho čerpania z rôznych antických prameňov a autorov).¹⁶⁸

V koncepcii umeleckej výpovede humanistického vzdelanca má významné miesto využitie mytologických prvkov. Aj v Bocatiovom *Predhovore* ku knihe *Nuptialia* nachádzame niekoľko príkladov. Keďže hlavnou témou tejto časti zbierky je láska, manželstvo a vzťahy mužov a žien, na prvom mieste treba uviesť bohyňu krásy a lásky, ktorú Bocatius uvádza v gréckej podobe Afrodita (resp. používa adjektívum *Aphrodisiae*), a nie v latinskej forme Venuša. Ďalším „gréckym“ mytologickým hrdinom je Ganymedes – čašníik olympských bohov, ktorého Bocatius podobne ako Afroditu odmieta: „*Quae nuptias praeceunt [...] iam tibi propino, sume craterem, non Ganymede*“. Bocatius odmieta Ganymedov nápoj ako symbol zmyslového opojenia, dáva prednosť vínu zo svadby v Káne, ktoré z vody premenil Ježiš Kristus, čiže vínu ako symbolu lásky v biblickom, kresťanskom zmysle: „*sume craterem, non Ganymede, sed illo ministro, qui limpham nymphae Cananitidos mero donavit*“. Zaujímavé je v tejto súvislosti prepojenie biblickej parafrázy príbehu z Kány a mytologickej tradície v použití pomenovania nevesty z Kány slovom *nympha*, ktoré evokuje bohyne a polobohyne známe z antických mýtov. Podobné prepojenie kresťanského a mytologického sa objavuje aj v záverečnej invokácii k bohyniam Lucine a Iuno (niekedy ide o jednu a tú istú bohyňu) a zároveň k Synovi vždy Panny (perifrása mena Ježiš Kristus): „*tu vera Lucina, vera Iuno, Fili semper-virginis, post lustrum hoc sterile primitias felicitas*“. Bocatius „kombinuje“ gréckych a rímskych mytologických hrdinov: kým Afrodita a Ganymedes sú „grécke“ mytologické postavy, Lucina a Iuno sú rímske bohyne. Bohyňa Iuno ako ochrankyňa žien je často vo funkcii bohyne pôrodu nazývaná ako Lucina. Bocatius akoby dvakrát vzýval tú istú bohyňu, pričom raz použil jej známejšie meno

¹⁶⁸ Podobne hodnotí Bocatiovu latinčinu na základe analýzy jeho parafrázy žalmu 103 D. Škoviera, keď v súvislosti s rozborom použitých grécizmov konštatuje: „Bocatiová latinčina nevyznáva klasicistickú puritas“ a „našmu autorovi išlo asi skôr o to, aby upozornil na svoj polyglotizmus.“ Škoviera, c. d., s. 136, 137.

Iuno, zahŕňajúce širšie pole pôsobnosti (ochrankyňa Ríma, Rímskej ríše a žien) a potom ju vzýva ešte raz ako Lucinu, zdôrazňujúc jej špeciálnu funkciu ochrankyne pri pôrode. Pôsobenie bohyně Iuno a Luciny je v Bocatiovom vnímaní pozitívne na rozdiel od hodnotenia Afrodity a Ganymeda, ktorých v úvode *Predhovoru* odmieta ako zástupcov len fyzickej, telesnej lásky.

Použitie jazykových a štylistických prostriedkov v *Predhovore* ku knihe *Nuptialia* je podľa nášho názoru primerané autorskému zámeru. Bocatius sa usiluje vzbudiť záujem čitateľa, často ho priamo kontaktuje pomocou oslovenia v druhej osobe singuláru, predkladá mu vlastné názory, ktoré jednak opiera o antické autority a Bibliu, jednak názorne, obrazne, pomocou príkladov ilustruje a vysvetľuje. Využíva expresívne a emocionálne výrazové prostriedky, ako sú rečnícke otázky, exklamácia, interjekcia a invokácia. *Predhovor* plynie v dynamickom tempe, vyplývajúcom z častého použitia figúry asyndeton a eliptických konštrukcií. Bocatiova tvorivá invenčnosť sa prejavuje použitím množstva básnických a štylistických figúr. Ide najmä o využitie figúry paronomázia a z trópov sú to najmä metaforické obrazy lásky, ľúbostného citu a pod. a symboly. Ako vynikajúci znalec latinčiny sa Bocatius nevyhýba určitému „predvádzaniu“ svojich znalostí, napr. používaním archaizmov, z ktorých niektoré (pravdepodobne) sám „vytvoril“, i výrazov z poklasickej latinčiny (aj tu bol niekedy asi „tvorcom“). V celom *Predhovore* je „prítomnosť“ básnika Bocatia veľmi intenzívna. Po celý čas akoby viedol s potenciálnym čitateľom dialóg, viackrát ho oslovuje v druhej osobe singuláru, *ut vides; si non amas, flammam concipe; corrige; quaeris; perge, perge; non te poenitebit*. Subjektívne vyznenie výpovede je posilnené skutočnosťou, že Bocatius každú predkladanú myšlienku i obraz, citát a pod. komentuje, sprevádza vyjadrením v prvej osobe singuláru: *propino; commendo; proscribo; iubeo; accerso; laudo; perluo; non animo; damno*. Niekedy oslovuje aj citovaných autorov v druhej osobe singuláru. V úplnom závere *Predhovoru* básnik akoby na potvrdenie predchádzajúcich názorov „opisuje“ vlastnú subjektívnu skúsenosť s láskou, ľúbostnými vzťahmi a manželstvom.

Všeobecne známe heslo *ad fontes* vyjadruje hlavnú zásadu humanistického vzdelávania – štúdium antických autorov. Antické texty boli pre vzdelancov vzorom po myšlienkovvej i estetickej stránke. Ako konštatuje Jozef Ijsewijn, „nijaký autor pred obdobím romantizmu sa nedomnieval, že on alebo ona musí vymyslieť niečo ako prvý. Skôr bolo nevyhnutným rozhodnutím vybrať si, zvoliť si vhodných, dôstojných a hodnotných predchodcov; potom bolo možné skúsiť ich dokonca prekonať“.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Ijsewijn – Sacré, c. d., s. 412 (prel. autori).

Predhovor Jána Bocatia ku knihe *Nuptialia*, hoci je rozsahom nevel'ký, poskytuje tiež dostatok „materiálu“ na identifikovanie jeho intertextových väzieb¹⁷⁰ s dielami antických autorov.

Keďže hlavnou témou knihy *Nuptialia* je láska, manželstvo a vzťahy mužov a žien, Bocatius si (podľa vyššie uvedeného názoru J. Ijsewijna) vyberá „dôstojných predchodcov“ a priamo menuje rímskych básnikov, ktorí sú považovaní za „klasikov“ v tejto sfére literárnej tvorby: Catulla, Tibulla, Propertia a Ovidia. Vo forme básnickej otázky zaraďuje sám seba k týmto najvýznamnejším autorom rímskej ľúbostnej poézie: „*Ast quid mihi Rubella? Quaeris. Quid Catullo Lesbia? Tibullo Sulpitia? Propertio Cynthia? Nasoni Corinna?*“ („Pýtaš sa, čo pre mňa znamená Rubella? Čo pre Catulla Lesbia? Čo pre Tibulla Sulpitia? Čo pre Propertia Cynthia? Pre Nasona Corinna?“) V nasledujúcej odpovedi na uvedenú otázku, Bocatius odpovedá: „*Cudimus et ludimus*“ („Skladáme a hráme sa“). Pre Bocatia akoby bolo skladanie, doslovne kovanie básní formou hry, zábavy. V textoch uvedených autorov ľúbostnej poézie (okrem Ovidia) nenájdeme priamo takéto vyjadrenie o vlastnej tvorbe, hoci Catullus svoje ľúbostné básne nazýva *nugae* – hračky, zábavky. U Horatia však nachádzame obdobnú formuláciu o skladaní veršov, v zbierke Satiry píše: „*haec ego ludo*“ – „ja skladám tieto hračky“ (*Saturae* 1, 10, 37).

Okrem Catulla nájdeme v *Predhovore* ohlas ďalšieho z menovaných autorov ľúbostnej poézie – Ovidia. Bocatius cituje z jeho básne *Remedia amoris* verš 53: „*Utile propositum (est – Bocatius vynechal) saevas extinguere flammās*“. V nasledujúcom texte použité spojenie „*aqua ista lustrali perluo*“, je znovu ohlasom z Ovidia, z diela *Ex Ponto* 3, 2, 73. Bocatius teda invenčne skombinoval dva citáty z Ovidia do jedného pôsobivého celku: divé plamene (vášne) chce uhasiť očistnou vodou. Obraz lásky ako spaľujúceho plameňa Ovidius používa aj v ďalších básňach: napr. *Metamorphoses* 7, 17: „*excute virgineo conceptas pectore flammās*“; *Metamorphoses* 8, 355 – 356: „*ira feri mota est... spirat pectore flamma(s)*“.

Ohlasom Horatievho spojenia *flamma melior* použitého v zbierke *Carmina* 1, 27, 11: „*digne puer meliore flamma*“, môže byť Bocatiová formulácia: „*si non amas. Flammās concipe, melioreis tamen*“.

V *Predhovore* ku knihe *Nuptialia* nechýba ani citát zo základného školského autora Vergilia. Bocatius v závere *Predhovoru* cituje z *Aeneidy* 4, verš 569 v podobe: „*ubi foemineum (oproti Vergiliovmu femina) Varium et mutabile semper*“. Vergilius je „prítomný“ i prostredníctvom dvojice postáv z *Eklogy* č. 8 Mopsa a Nisy, ktoré Bocatius uvádza ako jednu z dvojíc nevhodných pre manželstvo. (Nisa aj Mopsus sa objavujú aj v básňach knihy *Nuptialia*, napr. v záverečnej básni cyklu venovaného Rubelle.)

¹⁷⁰ Intertextové väzby, resp. intertextualitu chápeme v tejto súvislosti ako „fenomén, podľa ktorého je každý nový text vystavený na sieti vzťahů s texty predchádzajúcimi (prípadne je, napodobuje, paroduje a celkovo predpokladá jej existenciu)“. Conte, c. d., s. 762.

Ako sme uviedli vyššie, Bocatius v *Predhovore* priamo menuje a cituje v gréckom jazyku dramatika Philemona: „*mulier nobis [...] non κακόν αναγκαῖον, ceu tibi, Philemon*“, ktorý bol po Menandrovi najvýznamnejším autorom novej komédie. Hoci napísal 97 hier, dnes je z jeho diela zachovaných len okolo 200 zlomkov. Jeho komédie slúžili ako predloha pre rímskeho autora Plauta.¹⁷¹ Predpokladáme, že Bocatius tento výrok z Philemona poznal sprostredkované, z niektorej dobovej zbierky citátov. Ďalší autor novej komédie Menandros je autorom predlohy Terentiovej komédie *Heautontimoroumenos*, z ktorej Bocatius vybral dvojicu postáv Chremes a Antiphila ako jeden z troch párov nevhodných pre manželstvo: „*Chremes ducturit, sed Antiphilan: damno*“. Hlavnou témou *Predhovoru* ku knihe *Nuptialia*, ako sme už viackrát uviedli, sú láska, milostné vzťahy, manželstvo. Bocatiov „odkaz“ na autorov novej komédie Philemona a Menandra, ako aj autorov rímskych adaptácií ich predlôh Plauta a Terentia nie je preto náhodný. Nová komédia sa orientovala na sféru súkromných ľudských citov,¹⁷² hlavným námetom boli drobné príbehy z každodenného života, v ktorých svoju úlohu hrá láska.¹⁷³ Oproti „starej“ politickej komédii ide o „novú“ komédiu charakterov.¹⁷⁴ Bocatius takto „vtiahol“ do *Predhovoru* antických autorov, ktorí sa, podobne ako on v knihe *Nuptialia*, zaoberali témou lásky, citov, manželstva.

Bocatius sa v *Predhovore* opiera aj o autoritu Platóna ako o filozofický podklad pre uvažovanie o potrebe manželstva. Parafrázuje Platónove Zákony (*Nóμοι* 6, 774 a – b) odmietajúce celibát. Spolu s citovaním Plutarcha o Lykurgových zákonoch o manželstve predkladá Bocatius stručnú antickú „legislatívu“ o manželstve. Následne pripája aj kresťanskú „legislatívu“ o prospešnosti manželstva, uvádzajúc jednak citát zo Starého zákona (napr. Gn 1, 22): *Crescite at multiplicamini*, jednak novozákonné poučenie (1 Kor. 7, 8): *Melius nubere, quam uri*.

Najvyššou autoritou, východiskom a oporou pri uvažovaní o téme lásky, manželstva a ľudských citov v prozaickom *Predhovore* ku knihe *Nuptialia* bola pre protestantského vzdelanca Bocatia, samozrejme, Biblia. Celý *Predhovor* je rámcovaný „prihlásením sa“ k Ježišovi Kristovi, v úvode k jeho zázraku na svadbe v Káne Galilejskej a v závere invokáciou k Synovi vždy Panny. *Predhovor* je pretkaný rôznymi citátmi a ohlasmi z Biblie týkajúcimi sa témy manželstva, ako sú: parafráza prvého zázraku Ježiša Krista – premeny vody na víno na svadbe v Káne Galilejskej, starozákonný príkaz: milujte sa a množte sa, novozákonný citát z 11 Kor 7, 9: „je lepšie vstúpiť do manželstva ako horieť“, biblická exklamácia zo Sir 26, 1: „O, muž dobrej ženy je blažený“, citát zo žalmu 127, 5 – 6: „Nech Ťa žehná Pán zo Siona, aby si videl šťastie Jeruzalema a synov svojich synov“.

¹⁷¹ CANFORA, Luciano: *Dějiny řecké literatury*. Praha : KLP, 2001, s. 519.

¹⁷² ŠUBRTI, Jiří: *Římská literatura*. Praha : OIKOYMENH, 2005, s. 15.

¹⁷³ Canfora, c. d., s. 520.

¹⁷⁴ Tamže.

Rozsahom pomerne krátky *Predhovor* Jána Bocatia ku knihe *Nuptialia* zo zbierky *Hungaridos poematum libri V* je bohatý na citáty, ohlasy a odkazy na diela antických (a niektorých súvekých) autorov i na Bibliu. Intertextové väzby i celková kompozícia a výrazová stránka *Predhovoru* dokazujú vysokú mieru vzdelanosti autora, ako aj jeho úsilie o akúsi exkluzívnosť, atraktívnosť výpovede. Pre dnešného čitateľa je „rozlúštenie“ a identifikovanie niektorých intertextových spojení veľmi náročné a pravdepodobne mnohé zostane „neodhalené“. V tejto súvislosti sa vynára otázka, či pre súvekeho čitateľa bola recepcia takýchto „odkazov“ jednoduchá alebo vyžadovala tiež intelektuálnu námahu. Pri autorovi Bocatiovho typu by sa dalo predpokladať, že určitá forma „nedostupnosti“ alebo recepcnej náročnosti bola možno aj jeho zámerom a vedome ju vytváral. Prozaický *Predhovor* Jána Bocatia ku knihe *Nuptialia* zo zbierky *Hungaridos poematum libri V* predstavuje autorov koncept manželstva, lásky a ľúbostných citov ako východisko jeho básnického spracovania v jednotlivých básňach knihy *Nuptialia*, z ktorých rozsahom najväčšiu časť predstavujú príležitostné gratulačné básne k sobášu – epitalamiá – venované Bocatiovým súčasníkom a priateľom. Ďalší výskum príležitostnej poézie Jána Bocatia by popri analýze a interpretácii zameranej na ideovú a výrazovú stránku básní mal na základe identifikácie adresátov jednotlivých básní a ich vzťahov k Jánovi Bocatiovi otvoriť priestor pre výskum „začlenenia sa tohto autora do štruktúr [...] meštianskeho a vzdelaneckého prostredia“¹⁷⁵ na území dnešného východného Slovenska, kde Bocatius počas svojho života pôsobil. Ako upozorňuje A. Škovierová v súvislosti so začleňovaním humanistického autora Ondreja Rochotského do vzdelaneckej komunity v českom prostredí, aj vzťahy Jána Bocatia bude možné „sledovať na niekoľkých úrovniach. Hlavné línie jeho vzťahov, resp. vzťahov reflektovaných v príležitostnej poézii“ bude možné „identifikovať na úrovni pomeru k mecenášom, priateľom, kolegom a príbuzným“.¹⁷⁶ S využitím inšpiratívnej metodologickej inštrukcie Lucie Storchovej uplatnenej pri výskume utvárania humanistickej učeneckej komunity v českých krajinách¹⁷⁷ bude možné na základe analýzy príležitostných gratulačných básní – epitalamií – Jána Bocatia sledovať jeho zapojenie do vzdelaneckej komunity, ale aj do širších spoločenských (mestských, šľachtických) sietí na prelome 16. a 17. storočia.

¹⁷⁵ ŠKOVIEROVÁ, Angela: *Humanista Ondřej Rochotský. Život a dílo*. Brno : Nakladatelství PhDr. Ivo Šperát, 2022, s. 176.

¹⁷⁶ Tamže, s. 176.

¹⁷⁷ STORCHOVÁ, Lucie: *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha : Scriptorium, 2011.

IDEA MANŽELSKEJ JEDNOTY PODĽA MATEJA BELA

zozname pôvodnej tlačou vydanej literárnej produkcie Mateja Bela (1684 – 1749) majú popri dielach vedeckého a náboženského charakteru pevné miesto aj príležitostné básne.¹⁷⁸ Básnickému umeniu sa Matej Bel venoval už od svojich gymnaziálnych štúdií – počas pobytu v Banskej Bystrici (1702 – 1704), kde pod vedením Jána Pilárika a Jána Buria študoval hebrejštinu, gréčtinu, rétoriku, históriu, právo, filozofiu a základy teológie, skladal aj duchovnú lyriku; časť z nej neskôr publikoval vo svojom spevníku Jan Blasius starší.¹⁷⁹ Podľa hodnotenia Jána Tibenského, autora niekoľkých monografií o Matejovi Belovi,¹⁸⁰ išlo o poéziu „poeticky pomerne vyspelú“.¹⁸¹

V básnickej aktivite pokračoval Matej Bel aj počas univerzitných štúdií v Halle (1704 – 1707) a tiež tesne po ich ukončení, keď ešte niekoľko mesiacov pôsobil ako rektor školy v Klosterbergu pri Magdeburgu (november 1707 – apríl 1708). Z tohto obdobia sú zachované dve separátne tlače príležitostného charakteru, konkrétne dve príležitostné básne vydané v hallských tlačiarňach. Prvá s titulom *Votum tertraglotton* (Štvorjazyčný vínš, Halle, 1706)¹⁸² je štvorjazyčným (latinsko-nemec-

¹⁷⁸ Pri 300. výročí narodenia Mateja Bela vyšla v Matici slovenskej jeho výberová personálna bibliografia: BELÁK, Blažej et al. (ed.): *Personálna bibliografia – Matej Bel*. Výberová personálna bibliografia k 300. výročiu narodenia Mateja Bela. Martin : Matica slovenská, 1984.

¹⁷⁹ BLASIUS, Ján: *Milowníků Pjsnj Duchownijch Rozkosse*. 1743. (sine loco)

¹⁸⁰ TIBENSKÝ, Ján: *Matej Bel. Život a dielo*. Bratislava : Osveta, 1984.

TIBENSKÝ, Ján: *Veľká ozdoba Uhorska: dielo, život a doba Mateja Bela*. Bratislava : Tatran, 1984.

TIBENSKÝ, Ján: *Matej Bel: doba, život, dielo*. Bratislava : VEDA, 1987.

¹⁸¹ TIBENSKÝ, Ján: *Matej Bel: doba, život, dielo*. Bratislava : VEDA, 1987, s. 23.

¹⁸² BEL, Matthias: *Votum Tetraglotton, Quod Dm Generosus Dominus Georgius Vlricus Hainrich, Comitatus Nagy-Hontensis Ioratos Assesor, Nec Non In Montanis etc. Vrbarius, Nobilissimam Et Virtotibos Ornatissimam Virginem Annam Catharinam Klement, Generosi Atque Nobilissimi Dn. Martini Klement, Liberae, Regiae*

ko-maďarsko-českým) blahoželaním k sobášu Juraja Ulricha Heinricha, prísediaceho Veľkohontianskej župy, s Annou Katarínou Klementovou, dcérou senátora Banskej Bystrice a prísediaceho Zvolenskej župy, Martina Klementa. Druhou básňou je epicédium k úmrtiu Juraja Štrbu, uhorského vzdelanca, pôvodom z Kru-piny, pôsobiaceho v hallskom akademickom prostredí, ktoré má názov *Querula vox* (Žalostný hlas, Halle, 1708).¹⁸³ Išlo opäť o štvorjazyčný latinsko-nemecko-maďarsko-český básnický text, ku ktorému Bel na záver pripojil aj *Epitaphium... bene morenti posuit M. Bel.*¹⁸⁴

V roku 1726, teda už v čase Belovho pôsobenia vo funkcii bratislavského ka-zateľa, vyšla v bratislavskej tlačiarňi Jána Pavla Royera jeho ďalšia príležitostná báseň, tentoraz reflektujúca udalosť uzavretia manželstva Belovho švagra Andreja Herrmanna s vdovou Máriou Alžbetou Kastenholzovou, rodenou Leidenfrosto-vou, ktorá sa konala 8. januára 1726. Matej Bel vydal túto svadobnú gratulačnú báseň bez uvedenia svojho mena. Názov básne v češtine znie *Přátelským Hygey s Theologií tovaryštvím herrmann leidenfrostske svadební veselí, které v roku 1726. 8. ledna slavně svěčeno bylo, ozdobiť chtěl nových manželův bedlivý ctitel*. Aj túto báseň vydal Matej Bel viacjazyčne. V latinskom variante s titulom *Optimus sui ipsius me-dicus Podalyrius* (Najlepší sebe samému lekár Podalyrius, Bratislava, 1726),¹⁸⁵ ktorý bol rovnako vytlačený v Royerovej tlačiarňi v Bratislave, použil ale na identifikáciu autorstva pseudonym „a Meliboeo Posoniensi“ (od prešporského Meliboea). Možno ho považovať za jeden z Belových tradičných identifikátorov – pod totožným, hoc skráteným pseudonymom „Meliboeus“ vydal totiž aj ďalšie dielo: učebnicu maďar-činy *Der ungarische Sprachmeister oder kurtze Anweisung zu der edle ungarischen Spra-che...von Meliboeo* (Učiteľ maďarčiny alebo krátky návod na osvojenie si ušľachtilej maďarskej reči... od Meliboea, Bratislava, 1729).

Montanaeqve Civitatis Neosoliensis Syndici Primarii, Senatoris Dignissimi, Nec. Non Comitatus Zoliensis, Assessoris Gravissimi etc. Filiam Vt Primogenitam, Ita Carissimam Anno MDCCVI, die 3. Mens. Novembr. inter cumulos applausus Solenni rito Matrimonio Sibi Iungeret, debiti memor officii Sic Nuncupabat Matthias Bel, Otsoviensis Hungarus SS. Theol. Coltor. Halae Magdeburgicae : Litteris Orphanotrophei, [1706].

¹⁸³ BEL, Matthias: *Querula Vox Soper Obito Praematurato Viri Iuvenis Nobilissimi Doctissimique Georgii Strbae, Carponensis Hungari, Divinae et Humanae Sapientiae Coltoris, Pii Aeque Ac Industrii, Quom Is, Septimo Sopra Vicesinmo Anno, Vix Dom Expleto, Post Dvioris Morbi Difficultates, Anno Orte Salvitis M DCC VIII. V Kal. Martii, Quae Dominica Invocavit Erat, In Vulneribus patientis IESV placide expirasset, Atque Ex Hallensi regia In Coelestem Academiam Transportaretur. Interpreto Matthia Bel, Otsoviensi Hungaro, tm Lyc. in Coenob. B.V. M. Magdeburgi Inform. Halle : Litteris Stephani Orbani Acad. Typ, [1708].*

¹⁸⁴ České verzie všetkých troch príležitostných básní Mateja Bela uverejnil Ján Mišianik v *Antológii staršej slovenskej literatúry*, avšak s upravenými názvami, pri prvých dvoch básňach uvedenými v zátvorkách: (K sobášu G. U. Heinricha), (Nad smrťou Juraja Štrbu) a Herrmann-leidenfrostske svadebné veselí. MIŠIANIK, Ján: *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava, 1981, s. 721 – 726.

¹⁸⁵ [BEL, Matej]: *Optimus sui Ipsius Medicus Podalyrius Inter Hymenaeos Viri, Inter Hymenaeos Viri, Arte medendi longe Excellentissimi, Andreae Herrmanni, Eminentiss. S. R. E Cardin. Presbiteri, D. D. Emerici e comitibus Csáky etc. etc. Archiatri, multis nominibus, Dignissimi, Sponsi; Nec Non, Generosae, Nobilissimaeque Viduae, Mariae Elisabethae, Natae Leidenfrostaie Sponsae, Ad. d. VI. Idus januarii, An. Sal. M.DCC.XXXVI tenvi avena cantatos A Meliboeo Posoniensi. Posonii : Typis Joannis Pauli Royer, 1726.*

Keďže meno Meliboeus je označením antického pastiera,¹⁸⁶ v spojení *Meliboeus Posoniensis* (prešporský Meliboeus) zo spomínaného latinského vydania epitalamia možno identifikovať odkaz na funkciu bratislavského kazateľa, ktorú v roku vydania básne, teda v roku 1726 Matej Bel zastával.¹⁸⁷ Na druhej strane, aj v českom vydaní nie je vylúčená prítomnosť istej indície priamo odkazujúcej na Belovo autorstvo i jeho vtedajšiu funkciu, a to v záverečných slovách titulu básne „*ozdobiti chtěl nových manželův bedlivý ctitel*“ – konkrétne v troch posledných slovách „*manželův bedlivý ctitel*“, ktoré sú v origináli tlače aj graficky zvýraznené väčšou veľkosťou písma a zároveň každé zo slov má veľké začiatkové písmeno, a všetky sú navyše aj ornamentálne ozdobené. Trojica takto zvýraznených písmen *MBC* obsahuje totiž iniciály Belovho mena MB a písmeno C by mohlo byť skratkou latinského výrazu „*compater*“¹⁸⁸ vo význame kolega kňaza, prípadne všeobecného výrazu „*clericus*“ vo význame duchovný správca. V takom prípade je tu možné predpokladať istú spojitosť s obrazným pomenovaním Meliboea vo význame pastiera z latinského variantu básne.

Trojica príležitostných básní a zvlášť ich početné viacjazyčné vydania potvrdzujú nielen záujem Mateja Bela o tento typ literárnej tvorby, ale aj jeho zdatnosť v skladaní veršov i rozhlád v básnickom umení. Svedčí o tom napríklad skutočnosť, že všetky tri spomínané príležitostné básne publikoval vo viacerých jazykoch, takže písanie vo veršoch mu bolo zrejme blízke. Navyše, napísanie identických básní v štyroch rôznych jazykoch si skutočne vyžaduje dobré básnické zručnosti.¹⁸⁹ Znalosť poetických princípov potvrdil Matej Bel okrem toho aj vydaním prehľadu rétorických a poetických pravidiel *Rhetorices veteris et novae praecepta, usu necessaria* (Staré i nové rétorické pravidlá, veľmi užitočné a potrebné, Lipsko, 1717) či vydaním upraveného českého vydania veršovanej lekárskej príručky pre študentov *Flos medicinae* (Kvet lekárskeho umenia, Bratislava, 1721). Jednou z hlavných zásad vyučovania jazykov a rétoriky bolo podľa Mateja Bela štúdium klasikov, pričom osobitne prízvukoval sledovanie literárnej a umeleckej stránky ich textov.¹⁹⁰ Záujem o básnické umenie i vlastné básnické aktivity Mateja Bela preto pri výskume barokovej poézie nemožno považovať za irelevantné či dokonca bezvýznamné.

¹⁸⁶ Meliboeus je meno pastiera z Vergiliových Eklog (Dialóg prvý).

¹⁸⁷ Túto funkciu zastával tridsať rokov, po piatich rokoch pôsobenia vo funkcii rektora na bratislavskom evanjelickom gymnáziu bol v roku 1719 zvolený za tretieho kazateľa nemeckej evanjelickej cirkvi v Bratislave, v roku 1721 sa stal druhým kazateľom nemeckej evanjelickej cirkvi v Bratislave a v roku 1744 prvým farárom.

¹⁸⁸ Takto identifikuje skratku Bohuslav Tablic vo svojej literárnohistorickej reflexii: TABLIC, Bohuslav: Paměti Česko-Sloweských Básníkův aneb Werssowcůw. In: *Poezye. Děl druhý*. S powolením cýs. král. censury. We Wacowě : v Antonjna Čotljbá pryw. knihtlačitele, 1807, s. XIX.

¹⁸⁹ Ján Mišianik považuje viacjazyčné vydania za prejav úsilia autora dosiahnuť ideál súvekeho básnika: poeta doctus. „Tento ideál mala klasická poetika, ktorá vládla od antiky do začiatku 19. storočia.“ MIŠIANIK, Ján: *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : VEDA, 1974, s. 183.

¹⁹⁰ „...aby žiaci poznali, ako vznikala antická spisba budujúca nielen na rozumových, ale aj na umeleckých zásadách a pravidlách.“ TIBENSKÝ, Ján: *Matej Bel: doba, život, dielo*. Bratislava : VEDA, 1987, s. 129.

Matej Bel si dokonca práve pre svoje básnické aktivity zaslúžil miesto aj v prvej literárnohistorickej reflexii dejín slovenskej literatúry sumarizujúcej informácie výlučne o básnikoch slovenského pôvodu, resp. pôsobiacich na slovenskom území, v Tablicových *Pamětiach česko-slovenských básníkův aneb veršovcův*.¹⁹¹ Bohuslav Tablic mu v druhom zväzku venoval pomerne rozsiahly samostatný portrét, v ktorom okrem vedeckých aktivít neobyčajnej kvality („byl oud Londýnské, Berlinské i jiných učených společností“¹⁹²) a záujmu o pestovanie domáceho jazyka („své mateřské řeči, v níž i listy Slovákům psával, horlivým byl náš Běl milovníkem, jejímž rozšíření a zvelebení celý čas svého dospělého věku přičinlivě napomáhal“¹⁹³) v súlade so svojím zámerom zmapovať predovšetkým život a dielo domácich básnikov spomenul aj jeho básnickú činnosť: „On se i veršovstvom obíral.“¹⁹⁴ Toto hoc len strohé, bezpríznačkové konštatovanie postrádajúce akékoľvek hodnotiace stanovisko dopĺňa Tablic informáciou, že sám vlastní výtlačok jednej z Belových príležitostných básní (konkrétne báseň *Přátelským Hygey s Theologií tovarištvím*), z ktorej následne časť (prvých sedem strof) na ukážku aj odcituje.¹⁹⁵ V nasledujúcich literárnohistorických reflexiách literárnej produkcie Mateja Bela sa už ale jeho básnickej tvorbe venovala minimálna pozornosť, nanajvýš v rovine štatistickej.¹⁹⁶ Jej prvé čitateľské sprístupnenie, resp. edičné spracovanie priniesol až v roku 1964 Ján Mišianik, ktorý všetky tri Belove

¹⁹¹ Tablic, c. d., s. XII – XX.

¹⁹² Tamže, s. XVI.

¹⁹³ Tamže, s. XVII – XVIII.

¹⁹⁴ Tamže, s. XVIII.

¹⁹⁵ Tamže, s. XIX – XX.

Tablic sa zrejme pomýlil pri zápise názvu básne: vo svojom komentári k nej uvádza názov *Přátelstvom Hygey s Theologií Tovarištvím...ozdobiti chtěl nových manželův bedlivý ctitel*, teda namiesto instrumentálu adjektíva *přátelské*: „přátelským“ použil instrumentál substantíva *přátelství*: „přátelstvom“.

¹⁹⁶ Jaroslav Vlček v *Dejinách slovenskej literatúry* básnickú tvorbu Mateja Bela nereflektuje vôbec. VLČEK, Jaroslav: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953. V komentári o Belovi však odkazuje na článok Alexandra Lombardiniho v *Slovenských pohľadoch* z roku 1887, ktorý vo svojom podrobnom súpise Belovej literárnej produkcie eviduje aj „niekoľko slovenských básní, o ktorých Tablic vo svojej knihe Poesie slowanské (II., 18) robí spomienku.“ LOMBARDINI, Alexander: Slovenský Plutarch – 115. Matej Bel. In: *Slovenské pohľady. Ilustrovaný časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku*, roč. VII, 1887, č. 11, s. 247. Ani Ján Mišianik vo svojej monografii *Pohľady do staršej slovenskej literatúry* nevenuje Belovej básnickej produkcii výraznejšia pozornosť, eviduje „len“ Belovo štvorjazyčné vydávanie básní. MIŠIANIK, Ján: *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : VEDA, 1974, s. 183. Milan Hamada v rámci svojich úvah v monografii *Zrod novodobej slovenskej kultúry* venoval pozornosť prevažne filozofickej orientácii Mateja Bela, no evidoval aspoň všeobecne jeho záujem o poetiku a poéziu: „Pri poézii oceňuje jej vynaliezavosť a vyvolávanie estetického zážitku spojeného s pôžitkom. Čítanie poézie odporúča všetkým, písať básne radí však iba tým, čo sú obdarení zvláštnym nadaním. Bel je u nás vari jeden z prvých, čo prekonáva tradičné humanistické ponímanie poézie, ktoré prežívalo aj v baroku, ako učeneckej a v podstate racionálnej činnosti.“ HAMADA: *Od reformacieho humanizmu k osvietenstvu*. Matej Bel v kontexte školy, vzdelanosti a kultúry. In : *Zrod novodobej slovenskej kultúry*. Bratislava : VEDA, 1995, s. 103. V Slovníku slovenských spisovateľov je síce Belova básnická tvorba spomenutá hneď v úvode jeho portrétu, no bez presnejšieho opisu, ba dokonca bez uvedenia konkrétnych názvov básní: „Je autorom latinských a českých príležitostných básní, časť jeho českých duchovných piesní publikoval náboženský spisovateľ Ján Blasius (1684 – 1763) v spevníku Milovníků písní duchovních rozkoše nové (1743).“ MIKULA, Valér (ed.): *Slovník slovenských spisovatelův*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 76 – 77.

príležitostné básne zaradil do svojej *Antológie staršej slovenskej literatúry*.¹⁹⁷ A hoci Ján Tibenský Belovej pôvodnej básnickej tvorbe v rámci komplexného hodnotenia jeho literárnej a vedeckej aktivity prisudzuje len „okrajovú“¹⁹⁸ pozíciu, v kontexte aktuálneho výskumu príležitostnej poézie z obdobia baroka by bezpochyby nebolo správne obísť ju bez akéhokoľvek povšimnutia.

Báseň *Prátelským Hygey s Theologií tovaryšstvom herrmann leidenfrostske svadební veselí, které roku 1726. dne 8. ledna slavně svěčeno bylo, ozdbiti chtěl nových manželův bedlivý ctitel* dedikoval Matej Bel explicitne udalosti z 8. januára roku 1726, ktorú v titule básne identifikoval ako „*herrmann leidenfrostske veselí*“. (V latinskom variante figuruje dátum 6. január, ide však zrejme o datovanie vzniku básne a nie samotnej udalosti, ktorej bola dedikovaná: „*ad d. VI idus januarii, An Sal. MDCCXXVI. tenui avena cantatus a Meliboeo Posoniensi*“ / od 6. januára roku 1726 spievaná skromným hlasom Meliboea bratislavského.) Reflektovanou udalosťou bola svadba Belovho švagra Andreja Herrmanna (brata jeho manželky Zuzany, rod. Hermannovej, ktorý bol vychýreným odborníkom v medicíne a osobným lekárom viacerých významných osobností z vtedajšieho uhorského prostredia, napríklad kardinála Imricha Csákyho)¹⁹⁹ s vdovou Máriou Alžbetou Kastenholzovou, rod. Leidenfrostovou.

Báseň pozostáva z dvadsiatich dvoch štvorveršových strof, pričom prvý verš každej strofy je graficky predsadený. Metricky je vystavaná podľa princípov sylabického veršového systému. Verše sú dvanásťslabičné s nie vždy celkom dokonalým združeným rýmom, s pravidelnou polveršovou prestávkou a rovnako dôsledne je v nich zachovaný aj rytmicko-syntaktický paralelizmus. Voľba tohto prozodického usporiadania je prejavom nielen básnikových estetických ambícií, ale aj jeho technických poetických zručností.²⁰⁰ Graficky nie je báseň nijak členená,

¹⁹⁷ Do deviatej časti antológie venovanej príležitostnej poézii zaradil Ján Mišianik všetky tri básne – prvé dve bez uvedenia názvu, špecifikované sú iba dedikáciou v zátvorke, a tretej upravil pôvodný názov: BEL, Matej: (K sobášu G. U. Heinricha) [1706]. In: MIŠIANIK, Ján (ed.): *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 721.

BEL, Matej: (Nad smrťou Juraja Štrbu) [1708]. In: MIŠIANIK, Ján (ed.): *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 722.

BEL, Matej: Herrmann-leidenfrostske svadebné veselí. K sobášu dr. Herrmanna s M. A. Leidenfrostovou r. 1726. In: MIŠIANIK, Ján (ed.): *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 724 – 726.

¹⁹⁸ Tibenský, c. d., s. 46.

¹⁹⁹ Na výnimočné lekárske schopnosti poukazuje aj obrazné pomenovanie Andreja Herrmanna z latinského variantu básne menom Podalyrius, ktorým ho stotožnil s touto významnou mytologickou postavou z čias trojskej vojny, výnimočným liečiteľom, synom Asklepiea, boha lekárstva.

²⁰⁰ „Dvanásťslabičný verš sa široko uplatnil v poézii staršej slovenskej literatúry. Objavuje sa vo veršovanej epike s historickou tematikou zo 16. a 17. storočia (historické spevy, ako sú napr. o Jágri, O Tompierovi, Myjava a kozáci), ale výraznejšie sa sprítomňuje až vo veršovanej tvorbe z konca 17. a sklonku 18. storočia (v historických spevoch, v barokovej poézii, v sociálnej a zbojníckej poézii, v ľúbostnej lyrike i v jarmočných piesňach.“ ŠTRAUS, František: Dvanásťslabičný verš staršej slovenskej poézie. In: *Litteraria XIII. Literárny barok*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 232.

V kontexte slovenskej literatúry je dvanásťslabičný verš nazývaný aj „národným alexandrinom“. TURČÁNY, Viliam: Veršové typy a ich žánrové využitie v slovenskej romantickej poézii. In: PALAS, Karel – LEVÝ, Jiří (eds.): *Teorie verše. II : Sborník druhé brněnské versologické konference*, 18. – 20. října 1966.

všetkých dvadsaťdva strof tvorí jednoliaty celok. Z obsahového hľadiska v nej však možno sledovať tradičné triadické členenie: po úvodnom metaforickom obraze predstavujúcom isté univerzálne hodnoty, autority či vzory ako podnety na ďalšie uvažovanie (či už v podobe všeobecne známych biblických postáv, mytologických bytostí alebo istých symbolov) zhmotňujúcich či zosobňujúcich základnú ideu básnickej (literárnej) výpovede nasleduje konkretizácia tohto obrazu v panegyrickom opise dedikanta / dedikantov, resp. hlavných aktérov reflektovanej udalosti a celú kompozíciu uzatvára tretia časť v podobe príhovoru autora, ktorý je adresovaný buď priamo dedikantom básne, alebo adresátom – najčastejšie príbuzným a blízkym osobám dedikantov, prípadne širšiemu okruhu čitateľov, ktorým mohla byť báseň sprostredkovaná aj so sekundárnym didaktickým či náboženským, resp. duchovno-formatívnym zámerom.

Základným tematickým konceptom Belovej básne – ako už naznačuje aj jej titul – je jednota dvoch svetov: fyzického a duchovného, ktorú pôsobivo znázornil aj v úvodnom alegorickom obraze priateľského spojenia („*práteleckého tovaryšstva*“) dvoch mýtických bytostí: *Hygey*, starogréckej bohyně čistoty a zdravia, resp. všeobecne starostlivosti o telo, dcéry boha lekárstva Asklepiea, a *Theologie*, ktorá zosobňuje náboženstvo. V prvej časti básne, teda v metaforickej („*ideovej*“) pasáži predstavuje Matej Bel tieto dve postavy ako reprezentantky dvoch samostatných entít – Hygeu ako predstaviteľku materiálnych hodnôt a fyzického sveta a Theologiu ako zosobnenie hodnôt duchovných. Predstavuje ich ako pevné súčasti celého stvorenia, a teda aj ľudskej bytosti. Navyše, obe sú vzájomne prepojené, ba dokonca navzájom od seba závislé. Bel ich znázorňuje ako spanilé a ušľachtilé sestry, ktoré nie je možné od seba odlúčiť. Ústrednú pozíciu idey jednoty dvoch (na prvý pohľad celkom protichodných) hodnotových systémov deklaruje tým, že ju prezentuje hneď v samotnom úvode básne:

„*Dvě sestry pod nebem sou velmi spanilé,
v kráse též i v cnostech příliš ušlechtilé,
jest obydlé jejich společné tak milé,
že se rozloučiti nechcí žádné chvíle.*“²⁰¹

Význam ich vzájomného spolužitia a spolupôsobenia navyše zvýrazňuje nasledujúcim obrazom vzdelaneckej dišputy, počas ktorej sa učenci medzi sebou dohadujú, či je ich možné oddeliť a vyvoliť si len jednu z nich. Matej Bel v tomto

Vyd. 1. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968, s. 123.

²⁰¹ [BEL, Matej]: *Práteleckým HYGEY s THEOLOGIÍ Towaryssstwim Herrmann-leidenfrostske Swadebné Wesselj, které Roku 1726. dne 8. Ledna slawně svěčeno bylo, ozdobiłi chtěl NOWÝCH Manželůw Bedliwý Ctitel*. Wytisknuté v Presspurku : v Jana Pawla Royera, [1726], s. [2]. Všetky nasledujúce citáty z básne citujeme z tohto vydania.

obraze tematizoval osobné skúsenosti – dlhé roky pôsobil práve vo vzdelaneckom prostredí a tento typ prezentácie mu bol zrejme veľmi blízky.²⁰² Zároveň je možné predpokladať, že scéna učeneckej dišputy má v sebe zakódovanú aj ďalšiu intencijnálnu rovinu: nie je totiž vylúčené, že je odrazom Belovej dlhoročnej intenzívnej obhajoby idey každodennej zbožnosti človeka v zmysle prepojenia duchovného a bežného pozemského života, ktorá sa stala aj východiskovým princípom pietizmu.²⁰³ Ba dokonca, v širšom kontexte filozofického uvažovania ju možno reflektovať ako metaforický obraz osvietenského hľadania možností vzájomného zmierenia náboženstva a vedy, čiže spájania náboženského uvažovania so súdobými poznatkami prírodných vied.

*„Začali se o těch učení smlouvati,
otázku rozumem svým rozvazovati;
mohl-li by někdo jednu z nich pojati,
tovaryšství zrouše, druhou zanechati?“²⁰⁴*

Úvodnú časť básne možno preto vnímať ako autorovu prezentáciu ideových východísk celého nasledujúceho básnického obrazu. V samotnej podstate ide o úvahu filozofického charakteru, ktorá je jednak priamo viazaná na reflektovanú mimoliterárnu skutočnosť (udalosť uzavretia manželského zväzku), jednak je inšpirovaná konkrétnymi špecifikami tejto udalosti (v tomto prípade osobnostnou charakteristikou hlavných aktérov udalosti, resp. dedikantov básne), a jednak je viazaná istými pravidlami literárneho (konkrétne básnického) prejavu. Zohľadnenie všetkých troch aspektov umožňuje lepšie identifikovať básnikov autorský zámer. Obraz učeneckej dišputy nadobúda v tomto kontexte oveľa širší než len estetický význam. Evidentne potvrdzuje, že túto príležitostnú báseň nemožno vnímať len ako formálne plnenie si spoločenskej povinnosti učenca. Práve naopak, je dôkazom oveľa obsažnejšieho intencionálneho pozadia jej vzniku. Potvrdzuje, že aj prostredníctvom tohto typu literárnej produkcie Matej Bel prezentoval pomerne jasne svoju názorovú orientáciu, keď sa usiloval uviesť do súladu náboženskú

²⁰² Zámerné použitie motívu prepojenia vedy s náboženstvom odkazuje na to, že v Belovom básnickom prejave možno predpokladať počiatočné vplyvy osvietensko-racionalistického uvažovania. O jeho prvotných impulzoch viac MÜNZ, Teodor: *Filozofia slovenského osvietenstva*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1961; MÜNZ, Teodor: *Osvietenská filozofia*. In: *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku I*. Bratislava : VEDA, 1987.

O možnom vplyve osvietenskej filozofie a osvietenských ideí na slovenskú literatúru 18. storočia napríklad BRAXATORIS, Martin: Téma plurality svetov v osvietenskej poézii na Slovensku (slovensko-ruské paralely). In: *Slovenská literatúra: revue pre literárnu vedu*, 2020, roč. 67, č. 3, s. 204 – 228.

²⁰³ „Belove pietistické názory boli príčinou napätého vzťahu medzi ním a superintendentom Danielom Krmanom st. (1663 – 1740), reprezentantom luteránskej ortodoxie. Daniel Krman v dvadsiatych rokoch ostro postupoval proti pietistom, najmä proti hallským študentom.“ Tibenský, c. d., s. 32.

²⁰⁴ Bel, Práteleckým HYGEY s THEOLOGÍY Towaryssstwj..., s. [2].

vieru s vedou. Princípy osvieteniského myslenia odrážajúce sa v cielenej podpore empirického skúmania sveta mu bezpochyby konvenovali. Zároveň však odmietal jednostranné favorizovanie fyzického sveta a zdôrazňoval potrebu prepojenia vedeckého skúmania s náboženstvom.²⁰⁵

Nasledujúca pasáž je básnikovou reflexiou vzájomného odmietania zástancov týchto hodnôt – azda večného problému spoločnosti: v konkretizovanom obraze lekárskej society zhmotňuje tendenciu odkláňania spoločnosti od náboženských hodnôt a prílišného sústredenia pozornosti len na materiálnu podstatu ľudskej bytosti a na pominuteľný svet. V postavách mytologických bohov Aesculapia, boha lekárstva, a Paeona ako olympského lekára všetkých bohov vykresľuje Bel symboly reálneho hmatateľného či fyzického sveta. Ako protiargument kladie skúsenosť tých, ktorí si uvedomujú, že zdravie a fyziologická spokojnosť človeka je úzko previazaná s jeho duchovnou vyrovnanosťou a uspokojenosťou.

*„Mnozí lékařové Hygeu milují,
a THEOLOGÍY malo považují.
Odtud zajisté jde, že se usilují,
těch naspěť táhnuti, jenž ji oblibují.*

*Než Aesculapia kteří sobě váží
a s jeho potomký tovaryšství drží,
tak sobě zvolují Paeonovo zboží,
že je Theologí velmi vděčně množí.“²⁰⁶*

Názory o závislosti fyzického stavu človeka od jeho duchovného nastavenia, doslova o nutnosti harmonického vzťahu medzi telesným zdravím a individuálnou zbožnosťou boli na začiatku 18. storočia intenzívne presadzované predovšetkým

²⁰⁵ V cielenom hľadaní súladu medzi vierou a vedou sa Matej Bel podľa Milana Hamadu zhodoval s Jánom Bayerom. „Bayer slovami: náboženstvo zjavuje Božiu vôľu a prírodná filozofia Božiu moc. Bel zase proti námietkam, že sa ako teológ venuje vedeckej práci (vrátane skúmania prírody) argumentuje analogicky: „Napokon, len čo som dôkladnejšie porovnal povinnosti svojho úradu (kňazského) so začatou prácou (na veľkom vlastivednom diele, pozn. M. H.), zistil som, že obidve práce sa veľmi pekne zhodujú. Veď ísť po stopách čias a skúmať pôvod národov, ich sťahovanie, vojny a nespočetné premeny znamená zachovávať, obdivovať a velebiť prozreteľnosť večného a najspravodlivejšieho božstva. A skúmať vnútro prírody a podrobiť experimentu všetko, čo je hodné preskúmania, ak sa totiž toto úsilie ohraničí správnymi hranicami, tak ako brúsi myseľ, tak ju nielen že neodtŕha od rozjímania o božských veciach, ale pôsobivo ju tiež povzbudzuje k uctievaniu a oslavovaniu dobrotnosti a spravodlivosti Božej, t. j. k tým povinnostiam, ktoré majú byť u zbožného človeka v ustavičnej činnosti.“ (BEL, M.: *Hungariae antiquae et novae Prodromus*, Norimerg, 1723, praefatio, § 4, s. 3).“ HAMADA: Od reformačného humanizmu k osvietenstvu. Matej Bel v kontexte školy, vzdelanosti a kultúry. In: *Zrod novodobej slovenskej kultúry*. Bratislava : VEDA, 1995, s. 105.

²⁰⁶ Bel, Práteleckým HYGEY s THEOLOGÍY Towaryssstwjm..., s. [2].

v hallskom univerzitnom prostredí. Hallskí pietisti zameraní na praktické kresťanstvo, nadviazali na názory lekára Georga Ernsta Stahla (1659 – 1734), predstaviteľa tzv. animizmu, ktorý v rokoch 1694 – 1715 viedol katedru medicíny na tamorej univerzite. Odmietal výlučný vplyv mechanických princípov na fyziologický stav živých organizmov a presadzoval názor o vzájomnej súčinnosti medzi prirodzeným rozumom (ratio) a dušou (anima). Podľa Stahla tak stav fyzického tela priamo závisel od stavu duše človeka.²⁰⁷ Vzhľadom na to, že Matej Bel na univerzite v Halle študoval (jeho hallský pobyt sa datuje rokmi 1704 – 1708, navyše prvé dva roky sa popri štúdiu teológie zamerával aj na štúdium medicíny²⁰⁸), možno predpokladať, že báseň je priamou prezentáciou týchto názorov, a tak aj dôkazom vplyvu hallskej pietistickej filozofie na jeho názorovú orientáciu.²⁰⁹

Matej Bel bol evidentne presvedčený, že bez rešpektovania duchovnej sféry ľudskej bytosti nie je možné dokonale poznať človeka aj po fyzickej stránke a rozpoznať jeho zdravotné problémy. (Odvoláva sa pritom na viaceré uznávané autority z histórie, napríklad na Zenobia, florentského biskupa, ktorému sa pripisujú viaceré zázraky oživenia mŕtvych.) Týmto typickým prvkom učeneckej (rečnickej) argumentácie vrcholí jeho obhajoba úvodnej idey a s ňou aj tých, ktorí si uvedomujú nutnosť vzájomnej spolupráce – doslova spojenia lekárstva s modlitbou:

*„Neb bez té známosti kdo muže poznati
příčiny nemocí, neb zlé rozeznati,
kdo stvoření Božské hodně prohlídati,
tajnost přirození kdo může vypsati?*

*Často lékař musí s těmi obcovati,
jenž obyčej mají Boha zapíráti.
Těch aby jak křesťan mohl uzdravovati,
s lékařstvím modlitbu má svou spojovati.“²¹⁰*

Druhou časťou básne, teda aplikáciou, resp. konkretizáciou úvodného alegorického obrazu spolužitia Hygey s Theologiou je udalosť uzavretia manželstva

²⁰⁷ HELM, Jürgen: „Dab auch zugleich die Gottseligkeit dadurch gebauet wird“ – Pietismus und Medizin in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. In: *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, roč. 26, 2003, č. 3, s. 199 – 211.

²⁰⁸ Bel si chcel rozšíriť štúdium teológie a humanitných predmetov ešte o štúdium medicíny, aby mohol pomáhať spoluobčanom, keby ho dakedy povolali za farára niekam, kde by nebol lekár. Poučil sa z vlastnej skúsenosti (mal veľmi chatrné zdravie) a chcel pomáhať telu, a pritom nezanedbávať dušu. OBERUČ, Ján: *Matej Bel. Pietista na Slovensku v 18. storočí*. Bratislava : Chronos, 2002, s. 25.

²⁰⁹ Ján Oberuč však konštatuje Belovu náklonnosť k pietizmu už pred jeho cestou do Halle. Tamže, s. 19.

²¹⁰ Bel, Přátelským HYGEY s THEOLOGÍY Towaryssstwjm..., s. [2].

Andreja Herrmanna ako reprezentanta lekárskej vedy s vdovou Máriou Alžbetou Kastenholzovou, rod. Leidenfrostovou. Ich manželský zväzok prezentuje Matej Bel ako dokonalé naplnenie v predchádzajúcom obraze predstaveného ideálu spojenia starostlivosti o ľudské telo so starostlivosťou o ľudskú dušu.

Úvodným zvýraznením aspektu jednoty naznačuje Matej Bel celkovú optiku svojho obrazu spolužitia muža a ženy. V jeho názornom príklade si síce Andrej Herrmann upevňuje svoje spoločenské postavenie prostredníctvom vzdelania a výnimočných vedomostí a zručností v lekárskej vede, čo symbolicky zhmotňuje obraz podpory mytologických božstiev ochraňujúcich práve oblasť lekárstva či starostlivosti o zdravie človeka (Appola, Aesculapia a napokon v samotnej postave Hygey):

*„Tebe jak z mladosti Apollo políbil,
a Aesculapius za syna vyvolil,
hneds' tovaryškyňi Hygeu oblíbil,
bys' s její pomoci mnohým zdraví vrátil.*

*Ta když Tebe pláštěm zlatým přioděla,
na hlavu ozdobu doctorskou vložila,
prsten s diamantem na prst tvuj vstrčila,
zdaž Tě vznešeného tím neučinila?“²¹¹*

Avšak forma rečníckej otázky („zdaž Tě vznešeného tím neučinila?“) jasne signalizuje, že panegyrická oslava manžela, ktorý si svojimi schopnosťami získava uznanie v širokej spoločnosti a manželstvom akoby len potvrdzuje svoj vysoký spoločenský kredit, nie je Belovým autorským zámerom. Okrem prirodzenej mužskej autority, odvodenej od významného vzdelania manžela či jeho funkcie a postavenia v spoločnosti, totiž v nasledujúcej časti básne celkom cielene upriamuje pozornosť aj na podstatnú úlohu manželky v manželskom zväzku, keď Máriu Alžbetu Leidenfrostovú stotožňuje s postavou *Theologie* – dokonca ju nazýva „pravou *Theologiou*“.

*„Rozumím Marii Alžbetu, ctnou vdovu
pána Kastenholtza, v samotnosti stavu
nyní bolestíci, Theology pravou.
Ta jistě ozdobí ctnostmi tvojí hlavu.“²¹²*

²¹¹ Bel, Přátelským HYGEY s THEOLOGÍY Towaryssstwjm..., s. [3].

²¹² Tamže.

V takto postavenom obraze sa výraznou mierou prejavuje básnikov autorský zámer sústrediť pozornosť rovnako na oboch manželov, teda aj na úlohu manželky v manželstve a poukázať na samotnú podstatu manželského zväzku, ktorou je jednota rozmanitostí oboch manželov. Zatiaľ čo Andrej Herrmann je predstavený ako chránenec vznešených božstiev, ktoré mu zjavne prejavili svoju priazeň, Máriu Alžbetu vykresľuje básnik dokonca ako zhmotnenie či stelesnenie, zosobnenie mýtickej bytosti, čím ešte výraznejšie prezentuje jej výnimočnosť. Zobrazenie dedikanta ako osoby blízkej dokonalým božským bytostiam, ktoré ho navštevujú, chránia, starajú sa oňho a vyjadrujú mu svoju podporu, je typickým poetickým prvkom indikujúcim úsilie autora o vyššiu umeleckú štylizáciu jeho básnickej výpovede a o cielené sledovanie estetických zámerov. Úlohou takýchto obrazov bolo zvýraznenie výnimočnosti a vysokého (spoločenského, morálneho, osobnostného) kreditu dedikantov. V tomto prípade je však špecifikom predstavenia Márie Alžbety ako „pravej Theologie“ to, že v postave Theologie nejde o tradičnú mytologickú bytosť z antickkej či slovanskej mytológie, ale o básnikom umelo vytvorenú bytosť (hoc vo svojej podstate identickú a rovnocennú s ostatnými mytologickými postavami) reprezentujúcu samotnú duchovnú rovinu človeka, jeho vnútornú potrebu duchovného či náboženského sebaujedenia. Mária Alžbeta sa tak stáva doslova ideálnou a dokonalou reprezentantkou tejto stránky ľudskej bytosti a spoločnosti. (Opodstatnenosť takejto interpretácie by navyše mohla potvrdiť skutočnosť, že Mária Alžbeta Leidenfrostová bola už vdova, a možno teda predpokladať, že to bola žena už s istými životnými skúsenosťami, formujúcimi jej životné hodnoty a postoje. Za predpokladu, že od vdovy sa prirodzene očakávala istá miera duchovnej vyspelosti, prejavujúca sa tak v jej osobnom živote, ako aj v jej fungovaní v spoločnosti,²¹³ možno celkom prirodzene očakávať, že Belovo stotožnenie Márie Alžbety s Theologiou bolo inšpirované jej dobrou povestou.)

Mária Alžbeta Kastenholzová, rod. Leidenfrostová podľa Mateja Bela dokonale reprezentovala cnostný život a prostredníctvom manželského zväzku mala svojmu manželovi Andrejovi Herrmannovi (ozdobenému vzácnymi insígniami výnimočného spoločenského postavenia: zlatým plášťom, prsteňom s diamantom a „doktorskou ozdobou hlavy“, ktorá v tomto obraze nahrádza korunu ako najvyšší znak moci) doplniť to, čo mu chýba, aby tak spoločne vytvorili dokonalú harmóniu, dokonalé spoločenstvo.²¹⁴ V tomto momente možno identifikovať v Belovej

²¹³ „Jak tedy měla podle Erasma vypadat ctnostná křesťanská vdova? Vdovský dům měl být čistotný. Autor tím jistě mnil pravidelný úklid i duchovní čistotu.[...] Ctnostná vdova byla dávana za příklad následování a v některých mravokárných spisech byla považována za kombinaci panenských a manželských ctností.“ KRÁL, Pavel: Vdovy ve šlechtické společnosti raného novověku. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, s. 143 a 148.

²¹⁴ Manželský zväzok je v pietizme chápaný ako archetyp ľudského spoločenstva, premysleného a ustanoveného Bohom. Manželstvo teda zvyšuje blaženosť ľudstva – vo svojej medziľudskej, ako aj vo svojej doxologickej funkcii. BREUL, Wolfgang: Marriage And Marriage-Criticism In: Pietism: Philipp

argumentácii a básnickej výpovedi inšpiráciu výrokmi sv. apoštola Pavla, podľa ktorého predobrazom dokonalého manželského spolužitia a manželskej fyzickej i duchovnej jednoty je vzťah Krista k cirkvi (podľa Ef 5, 21 – 33).

V kontexte úvodného metaforického obrazu priateľstva dvoch mytologických sestier Hygey a Theologie tak nadobúda pozícia Márie Alžbety v Belovom obraze manželstva celkom nový rozmer. Jej duchovná vyzretosť sa v manželskom zväzku so vzdelaným a úspešným lekárom a odborníkom v prírodných vedách stáva akousi zárukou skutočného naplnenia ideálu dokonalej manželskej harmónie či ideálu manželskej jednoty, v ktorom majú obaja manželia svoju dôležitú úlohu, navzájom sa dopĺňajú, sú si vzájomne prospešní, a zároveň sú si v tomto zväzku rovnocenní.

Podľa Mateja Bela tak evidentne nie je manželka „len“ akousi fyzickou ozdobou dokonalého a v spoločnosti uznávaného manžela kvôli svojej kráse, uhladenému správaniu či osobnej noblese, rovnako nie je v jeho básni predstavená „iba“ ako manželova pomocníčka pri správe majetku, či „iba“ ako dôstojná matka a vychovávateľka jeho potomstva, ba nezostáva tu ani na úrovni hoc dokonalej, avšak stále len istej reprezentantky cnostného života manžela.²¹⁵ V rámci svojej predstavy o manželskom zväzku konkretizovanom na príklade manželstva Andreja Hermanna s Máriou Alžbetou Leidenfrostovou prisudzuje manželke celkom nové miesto vo vzťahu k manželovi, ktoré rešpektuje jej individuálnu hodnotu. Už ju nevníma iba ako od manžela závislú pomocníčku, spoločníčku či sprievodkyňu na ceste životom. Presúva ju do pozície rovnocenného partnera. A navyše prisudzuje jej osobitné miesto v jeho živote, keď ju predstavuje ako neoddeliteľnú súčasť manžela (doslova ju nazýva časťou jeho tela, ako píše v pätnástej strofe: „*abys' ji za částku přijal svého těla*“²¹⁶).²¹⁷ Matej Bel tak zjavne narúša zaužívané spoločenské stereotypy vnímania ženy v manželstve a zásadne mení pohľad na manželku v manželskom zväzku, keď ju predstavuje ako jeho nielen dôležitú, ale ako plnohodnotnú súčasť. Stáva sa tak rovnocenným partnerom svojmu manželovi. Má ho dopĺňať a obohacovať jeho život o celkom nový rozmer. Jej predispozície a schopnosti sa spájajú a spolupôsobia s prednosťami a schopnosťami manžela, vďaka čomu sú si obaja vzájomne prospešní a vytvárajú tak tie najvhodnejšie možnosti pre rozvinutie osobnosti svojho partnera (nielen svojich vlastných), a tak aj tie

Jakob Spener, Gottfried Arnold, And Nikolaus Ludwig Von Zinzendorf In: STROM, Johathan (ed.): *Pietism and Community in Europe and North America, 1650-1850*. Leiden – Boston : BRILL, s. 38 – 39.

²¹⁵ Podľa kresťanskej tradície, opierajúcej sa o biblické obrazy dobrej ženy a manželky – najčastejšie azda z 31. kapitoly Knihy Prísloví – bolo tradičnou úlohou manželky starať sa o majetok, spokojnosť i dobré meno svojho manžela: „Ach, ktože nájde ženu dobrú? Jej cena je nad perly. Bezpečnosť nachodí srdce jej muža v nej, bo núdze o zisk niet. Gazduje mu dobre, a nie zle po všetky dni svojho života. Navôkol povestný je jej muž pri bránach na zasadaniach so starcami krajiny“ (Prís 31, 10 – 12 a 23).

²¹⁶ Bel, *Prátelským HYGEY s THEOLOGÍY Towaryssstwjm...*, s. [3].

²¹⁷ Opäť možno upozorniť na súvis s biblickým obrazom Krista ako hlavy Cirkvi a spoločenstva veriacich ako tajomného Kristovho tela, v ktorom má každý člen svoju dôležitú úlohu (Ef 5, 23). Tento obraz predstavoval dobový ideál manželstva.

najlepšie podmienky pre skutočné naplnenie manželského zväzku. Spolu s manželom vytvára akoby celkom novú bytosť, ktorá je zhmotnením dokonalej jednoty, predstavenej v úvodnom alegorickom obraze spolužitia dvoch mytologických sestier.

Ba dokonca, v prípade Belovej básnickej reflexie tohto konkrétneho manželského zväzku nemožno prehliadať, že tentoraz nie manžel, ale práve manželka sa stáva nositeľkou duchovných hodnôt v ich manželskom spolužití, a tak aj zárukou naplnenia v úvodnej časti predstaveného ideálu. V tomto momente Belov pohľad istým spôsobom korešponduje s názorom Philippa Jacoba Spenera, podľa ktorého žena môže prebrať aj vedúcu úlohu v oblasti kresťanského života rodiny.²¹⁸ Pietistické hnutie výrazne oceňovalo religiozitu žien a ich náboženské citové angažovanie.²¹⁹ Básnický obraz Márie Alžbety zosobňujúci tento aspekt ideálneho manželského spolužitia opätovne potvrdzuje, že Matej Bel bol súčasťou pietistického hnutia, resp. stotožňoval sa s jeho ideovým posolstvom. Dokumentuje to pritom nielen skutočnosť, že rozhodujúcim kritériom výberu manželky nebola pre Andreja Herrmanna pominuteľná krása ženy či na prvý dojem zjavná láskavosť a srdečnosť jej vystupovania:

*„Krása její milá ne tak Tě pohnula,
ani přívětivost k tomu přinoutila,
abys' ji za částku přijal svého těla,
ta marnost se Tobě nikdy nelíbila.“*²²⁰

O správnosti jeho výberu ho presvedčili Alžbetine mnohé kresťanské cnosti, ktoré potvrdzovali jej duchovnú vyspelosť i morálny kredit. Týmto zvýraznením duchovného rozmeru osobnosti manželky sa totiž opätovne potvrdzuje nielen vplyv tradičných biblických kritérií dobrej ženy a Belova oddanosť Biblii ako najvyššej autorite pre správny kresťanský život,²²¹ ale zároveň aj jeho pietistické uprednostňovanie mravnosti a nábožnosti nad všetkým ostatným (aj nad vedou).²²²

²¹⁸ Breul, c. d., s. 40.

²¹⁹ KOWALSKÁ, Eva: Dievčenské vzdelávanie v Uhorsku. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, s. [236].

²²⁰ Bel, Přátelským HYGEY s THEOLOGIÝ Towaryssstwjm..., s. [3].

²²¹ „Spanilosť je klam a krása – daromnosť; chválu si zasluhuje žena, čo sa bojí Pána“ (Prís 31, 30).

²²² „Spener a Francke vyžadovali čítanie symbolických kníh, no zdôrazňovali, že im netreba prikladať priveľký význam: mravnosť mala u nich prenosť pred vedou a šlo im predovšetkým o výchovu budúcich kňazov, o čo sa pietizmus staral oveľa viac ako ortodoxia.“ Oberuč, c. d., s. 22.

*„Než cnosti nebeské, jimiž obdařená,
víra, láska, tichost, poslušnost příjemná.
Pokora, též věrnost, zjevně dosvědčená.
Ty táhly srdce tvé co řetez milostná.“²²³*

Viera, oddanosť, láskavosť, miernosť či pokora stali sa nielen osobnými ozdobami, ktoré Alžbete zabezpečili manželov obdiv, ale v Belovom zobrazení ich manželského zväzku nadobúdajú dôležitý význam v tom, že sa stávajú artiklom, ktorým práve ona dopĺňa to, čo manželova osobnosť postráda. Možno konštatovať, že je to pomerne netradičný pohľad na úlohu manželky v manželstve, pretože zvyčajne bol zárukou duchovného života v rodine muž. Avšak v Belovom básnickom obraze preberá túto rolu manželka – Andrej Herrmann manželstvom s cnostnou Máriou Alžbetou Leidenfrostovou doslova rozširuje svoj osobnostný profil aj o duchovný (a v rámci toho aj mravný) rozmer. Nachádza tak nielen znásobenie svojho osobného spoločenského uznania, ale aj vlastné zdokonalenie a vnútorné uspokojenie v duchovnej oblasti. A následne, skrze cnostnú a pre duchovné hodnoty zanietenú manželku, aj absolútne naplnenie svojho vlastného povolania.

*„Nyní Tobě sestru připojuje krásnu
THEOLOGÍY, tvář mající přejasnou;
již si před tím žádal za sestru svou vlastnou,
bys' v skutku vznešený sloul, měl pověst hlasnou.“*

*Dobřes' sobě zvolil, ženíchu vznešený,
žes' tyto dvě spojil, věř, stav Tvůj bezpečný
bude vždy, i prace, k níž si vyvolený,
prospěch bez meškání míti bude šťastný.“²²⁴*

Uzavretie manželstva úspešného a v spoločnosti uznávaného lekára Andreja Herrmanna s Máriou Ažbetou Leidenfrostovou hodnotí preto Matej Bel ako dobrú voľbu. Uvedomuje si jej prínos do manželstva: duchovné hodnoty, ktoré ona zosobňuje, majú manželovi zaručiť stály úspech. Opätovne tu rezonuje myšlienka nutnosti spojenia hmotného zabezpečenia (zobrazeného v podobe spoločenského uznania) s duchovnou vyzretosťou – jedine vtedy nájde človek skutočný pokoj. Uvedomujúc si tento podstatný rozmer ľudského života, predstavuje Matej Bel

²²³ Bel, Přátelským HYGEY s THEOLOGÍY Towaryssstwjm..., s. [3].

²²⁴ Tamže.

Máriu Alžbetu doslova ako odmenu, ktorú si známy lekár zaslúžil za svoje úsilie, múdrosť, ochotu a starostlivosť o druhých:

*„Tvá moudrost, toe mraví i Bohu milá cnost,
při uzdravování skušena ochotnost
zasloužila, by Tě ozdobila hodnost,
jižť nese Maria Alžbeta Leidenfrost.“²²⁵*

Takýto pohľad na úlohu manželky v manželstve oceňujúci práve jej duchovnú vyspelosť a náboženské citové angažovanie sa opätovne potvrdzuje úvahy o pietistických východiskách názorov Mateja Bela. Podľa Philippa Jacoba Spenera môže žena v manželskom zväzku a vôbec v oblasti kresťanského života celej rodiny na základe svojej duchovnej skúsenosti prebrať aj vedúcu úlohu.²²⁶

Cielené fokusovanie básnikovej pozornosti na objekt manželky v manželskom zväzku a prisúdenie jej dôležitej, v danom kontexte až netradičnej úlohy, je dôležitým prostriedkom na reflektovanie podstatných indícií pre korektné poznanie postavenia ženy v spoločnosti na začiatku 18. storočia. Potvrdzuje, že v Belovom ponímaní už nebol manžel jedinou autoritou v manželskom zväzku. Evidentne si uvedomoval úlohu oboch partnerov a predovšetkým nevyhnutnosť ich vzájomnej jednoty, spolupráce, zladenia sa – a to nie v zmysle nájdenia partnera s identickými znakmi, schopnosťami a hodnotami, ale práve naopak, v zmysle nájdenia takého partnera, ktorý doplní schopnosti toho druhého tak, aby spoločne vytvorili jeden dokonalý a ničím nenarušiteľný celok:

*„Anižs' zmýlil: Vaše cnosti ušlechtilé,
mraví, přívětivost, smlouvání spanilé
tak v jedno třefily, nevím, co by cíle
spojení Vašeho zvrhlo které chvíle.“²²⁷*

Záverečná časť básne, gratulácia adresovaná novomanželom je síce na prvý pohľad šablónovitým zhrnutím tradičných želaní v podobe konvenčných obrazov, avšak aj medzi nimi opäť rezonuje motív spolužitia: mladomanželia si majú uvedomiť, že práve v ich vzájomnom spojení spočíva podstata manželstva a pripomína im, že to majú mať stále na pamäti. Básnik im preto od Boha vyprosuje mnoho radosti zo spoločného života, zvlášť v čase starostí a trápení:

²²⁵ Tamže.

²²⁶ Breul, c. d., s. 40.

²²⁷ Bel, Přátelským HYGEY s THEOLOGÍY Towaryssstwjm..., s. [4].

„Když kříž, bída, nerest neb jiné soužení
 nebo stav manželský bez trpkosti není)
 přistoupí, když žalost neb jiné trápení
 na Vás se přivalí, buď věku zemdlení.“²²⁸

So zreteľom na predchádzajúcu interpretáciu Belovho vnímania manželského zväzku a úlohy manželky v ňom a s prihliadnutím na dominantnú pozíciu výrazu *přatelské tovarišství* vo význame priateľské spoločenstvo v názve básne, ktorý v sebe zhiňa nosnú ideu celej básne, zaujme básnikovo záverečné zhrnutie jeho želania, keď mladomanželom nadovšetko želá pokoj a svornosť. Tie majú byť podstatou ich pevnej lásky: „*Summovně ať povím: Bůh nech na Vás zloží / pokoj, svornost, čistou lásku nech rozmnoží.*“ Oblúkom sa tak zároveň vracia k leitmotívu celej básne – k úvodnému obrazu spolužitia dvoch rozdielnych bytostí, ktoré nájdu spoločné šťastie len vtedy, keď si uvedomia, že sa vzájomne dopĺňajú a potrebujú.

Osobný pohľad na manželstvo, ktorý prezentuje Matej Bel v básni *Přatelstvím Hygey s Theologií tovaryšstvím herrmann leidenfrostské svadební veselí*, predstavuje pôsobivý obraz manželského spolužitia v mnohom blízky jeho súčasnému demokratickému ponímaniu. Na príklade manželského zväzku Andreja Herrmana s Máriou Alžbetou Leidenfrostovou Bel prezentoval svoje vnímanie manželky ako partnera rovnocenného manželovi. Upozornil tak na význam oboch manželov v ich spoločnom živote i na potrebu vzájomného rešpektu a uznania ich úlohy pre rozvoj toho druhého. V premyslenej básnickej kompozícii zhrnul argumentáciu svojho presvedčenia o dôležitosti vzájomnej jednoty manželov, ktorá je základným predpokladom ich vzájomnej i osobnej spokojnosti.

²²⁸ Tamže.

MANŽELSTVO A IDEÁL MANŽELKY VO VYBRANÝCH EPITALAMIÁCH Z KONCA 18. STOROČIA

apitola sa venuje trom epitalamiám z druhej polovice, resp. konca 18. storočia:

- *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí s pannou Kateřinou Muhr, k společné pomoci, do stavu manželského šťastně vstupovali, tré přátelé v Prešpurku takto jim zpívali;*²²⁹
- *Dokázaní uctivosti a přátelské vděčnosti naproti vlídnému a výborně učenému pánu pánu Ondřejovi Škultěťmu při církvi evanj. přítržské dobře zasloužilému školnímu učiteli, když s šlechetnou a mnohými ctnostmi ozdobenou pannou Marií Kuzmovou svadební veselí slávil léta Páně 1781, dne 10. září, kterým se s vinšováním všeho dobrého novomanželům vzácným tré dobře známí krajané vděčiti chtěli;*²³⁰

²²⁹ [INSTITORIS-MOŠOVSKÝ, Michal – CHRASTINA, Ján – MIKUŠ, Štefan]: *Když Dvojí cti hodný Pán, Daniel Benkocí, s Pannau Kateřinou Muhr, k společné pomoci, do Stavu Manželského sstiatně vstupovali, Tré Přátelé v Presspurku, takto jim zpívali. Roku 1771, dne 2. září. W Presspurku : v Fr. Aug. Patzko, [1771] (takto aj katalóg Lyceálnej knižnice v Bratislave: <http://147.213.131.4:85/wwwroot>). S odlišnou diakritikou a interpunkciou (dlžka „Benkócy“ miesto „Benkocý“; vynechaná čiarka za týmto výrazom, „manželského“ miesto „Manželského“) uvádza prepis titulu MIŠIANIK, Ján: *Bibliografia slovenského písomníctva do konca XIX stor.; doplnky k Riznerovej bibliografii*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1946, s. 142). Knihopis českých a slovenských tisků uvádza miesto „společné“ výraz „společně“: TOBOLKA, Zdeněk (red.): *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Tisky z let 1501-1800. Část IV. V Praze : Státní tiskárna v Praze, 1948, s. 55 (č. 3890)*. S drobnými odchýlkami („ctihodný“ miesto „cti hodný“, „Benkocy“ miesto „Benkocý“, vynechaná čiarka týmto výrazom, „manželského“ miesto „Manželského“, vynechaná čiarka za slovom „Tré“) uvádza názov diela AUGUSTÍNOVÁ, Eva – ONDROUŠKOVÁ, Janka: *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia. Zväzok III. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008, s. 107 (č. 4661)*.*

²³⁰ [LEŠKA, Štefan et al.]: *Dokázaní Vctivosti a Přátelské Wděčnosti naproti Wljdnému a Výborně Včenému Pánu Pánu Ondřejovi Sskultěťmu, při Cýrkvi Ewang. Přítržské dobře zasloužilému sskolnjmu Včíteli, když*

– *Jiskra lásky, kterouž v srdci svém měl poctivý a šlechetný vdovec Karel Vojtěchovský, sou-
sed novostrašnický, roznícená a v plamen lásky proměněná, když sobě poctivou a ctnostmi
pohlaví svého ozdobenou pannu Dorotu Jiskrovou ze vsi Libiše za manželku zvolil, dne pak
17. ledna 1797 svadební veselí strogil; při kteréžto příležitosti s vínšováním všeho dobrého
vesele mu zpíval jeden lidský přítel*²³¹.

V centre jej pozornosti je obraz manželstva a ideálnej manželky, biblické výcho-
diská poetiky básní a vplyv konfesionalizmu na ich ideovú výstavbu.²³²

Všetky tri texty spája popri žánrovej príslušnosti (epitalamiá), dobe vzniku (druhá
polovica, resp. koniec 18. storočia) a konfesionalnej príslušnosti autorov (evanjelická
cirkev a. v.) aj pozoruhodná okolnosť spätá s ich atribúciou: v dvoch prípadoch ide
o skutočné a v jednom o domnelé dielo Štefana Lešku st. (21. 10. 1757 – 25. 2. 1818).²³³

s sslechetnau a mnohými ctnostmi ozdobenau Pannau Maryj Kuzmowau, Staw wdowský proměniw, Swadebnj
Wesselj sláwiť, Léta Páně 1781. Dne 10. Žářf, kterým se s winssowáním wseho dobrého Nowomanželím
wzácťným třě dobře známj Krajaně wděčiti chtěli. W Presspurku : v Frantisska Augustýna Patzko, 1781.

Ján Mišianik transkribuje názov odchodne („Uctiwosti“ miesto „Vctiwosti“; „Wýborné“ miesto
„Wýborně“; „Učenému“ miesto „Včenému“; „zaslaužilému“ miesto „zaslaužilému“; „Učiteli“ miesto
„Včiteli“; „Maryi“ miesto „Maryj“; „swadebnj“ miesto „Swadebnj“; „sláwil“ miesto „sláwil“); Mišianik,
Bibliografia, s. 142. Prepis názvu uvádzajú s menšími odchýlkami („Wlidnému“ miesto „Wljdnému“;
„Wýborné“ miesto „Wýborně“; „zaslaužilému“ miesto „zaslaužilému“; „osláwil“ miesto „sláwil“)
KLIMEKOVÁ, Agáta – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – ONDROUŠKOVÁ, Janka: Bibliografia územne slovacikálnych
tlačí 18. storočia. Zväzok II. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008, s. 46 (č. 2127). Korektné údaje uvádza
TOBOLKA, Zdeněk (red.): Knihipis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II.
Tisky z let 1501-1800. Část III. V Praze : Státní tiskárna v Praze, 1946, s. 77 (č. 2049a).

²³¹ [LEŠKA, Štefan]: *Giskra Lásky, kterouž w srdcy swém měl poctivý a sslechetný wdowec Karel Wogtěchowský
Saused Nowostrassnický, roznícená a w plamen lásky proměněná, když sobě poctiwau a ctnostmi pohlawj svého
ozdobenau Pannu Dorotu Giskrowau ze wsy Libisse za Manželku zvolil, dne pak 17to Ledna 1797 swadebnj weselj
strogil; při kteréžto příležitosti s winssowáním wseho dobrého wesele mu zpíwal gedem lidský Přítel*. [Bratislava]
: [s. n.], [1797]. S výpustkami a nepresnosťami („kteráúž“ miesto „kterauž“; výpustka výrazov
„a sslechetný“, „roznícená a w plamen lásky proměněná“, „a ctnostmi pohlawj svého ozdobenau“,
„dne pak“, čiarky pred posledným zloženým výrazom a súvislej časti názvu po číslovke „1797“) uvádza
názov titulu Mišianik, Bibliografia, s. 142. Korektný prepis uvádza Tobolka, Knihipis, díl II, část IV,
písmena K-L, čís. 3642-5134, s. 288 (č. 4792). Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia uvádza
názov len s minimálnymi odchýlkami (vynechaná čiarka za „Giskra Lásky“; vynechaná bodkočiarka za
„strogil“); Augustínová – Ondroušková, c. d., s. 255 (č. 5470).

²³² Kapitola v obmedzenom rozsahu čerpá zo štúdie BRAXATORIS, Martin: Z epitalamickej tvorby
Štefana Lešku st. In: *Vedecký časopis o kultúre regiónov na Slovensku*, roč. 5, 2021, č. 2, s. 1 – 42.

²³³ Osobnosť Štefana Lešku st., manžela poetky Rebeke Leškovej, zaťa Martina Laučeka a otca Štefana Lešku
ml., je mimoriadne všestranná. Leška bol básnik, lingvista, novinár, prekladateľ, učiteľ a evanjelický kňaz.
Osobitne významná je jeho činnosť na poli jazykovednej slavistiky a lexicografie, spolupráca s Josefom
Dobrovským (obzvlášť na Nemecko-českom slovníku = Deutsch-böhmisches Wörterbuch), s Josefom
Jungmannom či Jurajom Palkovičom. Do kultúrnych dejín sa nezmazateľne zapísala jeho činnosť
redaktora *Prešpurských novin* (1783 – 1784), príspevok do dobových polemík o prozódii a v nesposlednom
rade jeho vlastná literárna činnosť. Podrobnejšie pozri *Biografický lexikón Slovenska*. Zväzok V : Km – L.
Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2013, s. 719. Biografické a bibliografické
údaje spracoval už TABLIC, Bohuslav: Paměti Česko-Slowenských Básníků aneb Werssowců, kteříž
se buďto w vherské zemi zrodili, aneb aspoň w Vhřjch žiwi byli. In: *Poezye. Díl čtvrtý*. We Wacowě :
v Antonjina Gotljbja pryw. Knihtlačitele, 1812, s. LV – LXIII. Index Leškových diel s krátkou biografiou
uvádza JUNGGMANN, Josef: *Historie literatury české. Aneb: Saustawný přehled spisů českých s krátkau historií
národu, osuícení a jazyka. Druhé vydání*. (Nákladem Českého museum. čís. XXXII.) W Praze: V komissí
kňehkupectví F. Říwnáče, 1849, s. 592. Pre zoznam vydaných diel pozri heslá v: RIZNER, Ludovít

Výlučným autorom tretieho epitalamia je Š. Leška (majuskulný znak na konci titulu kóduje priezvisko autora),²³⁴ ktorý je zároveň autorom, resp. spoluautorom druhého textu (báseň má troch anonymných dedikátorov). Dedikátori básne *Dokázaní uctivosti a priateľské vděčnosti...* sa v názve básne identifikujú ako „tře dobře známí krajané“, v samotnom texte sa rozprávač identifikuje ako „Štěpán“ (t. j. Štefan Leška) a jeho kamaráti ako „Samuel“ a „Pavel ze Senice“:

*„V tomto přemyslování mém
Samuel, můj kamarád,
přišel ke mně s jedným písmem,
řka: „Štěpáne! jsem já rád,
neb teď list vděčný velice
poslal Pavel ze Senice,
jehož jest oblažení:
„Pán Škultětí se žení.“*

*Že se pán Škultětí žení?
Ach tak-li, Samueli?*²³⁵

[...]

*A jistě, bratře Štěpáne,
právě sem to chtěl říci...*²³⁶

Vladimír: *Bibliografía písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900 : s pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel tretí: L-O.* Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1932, s. 36 – 38; Mišianik, Bibliografía, s. 142. Pozri tiež BRŤÁNĚ, Rudo: *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1970, najmä s. 54 – 98.

Kvality Leškovej literárnej produkcie vysoko hodnotil František Palacký, ktorý konštatoval, že uprostred Slovákov používajúcich češtinu „vynikli spisovatelé znamenití, jako Bartolomaeides, Kollár, Leška, Palkovič, Plachý, Rožnay, Šafařík, Tablic etc., kterýchžto zásluhy o naši řeč a literaturu chvalně známy jsou, anzi potomkům našim z paměti vyjdou“ (PALACKÝ, František: *O národech uherských, zvláště Slowanech*. In: *Časopis společnosti vlastenského Museum w Čechách*. Třetí roční běh. Swazek čtvrtý. W Praze, w knihkupectví J. G. Calve, 1829, s. 38). Privlastok „znamenitý“ sa spája s Leškom aj v Palackého a Šafaříkovom spise *Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie* ([PALACKÝ, František – ŠAFÁRIK, Pavol Jozef]: *Počátkové Českého básnictví obzvláště prozodye*. Presspurk – Praha : W komissý v Josefa Landesa knihkupce – V J. Krausa a J.G. Kalwe knihkpců, 1818, s. 114 – 115).

²³⁴ VÍTOVÁ, Andrea: *Průběžnostná poezie v první polovině 19. století*. Disertační práce. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, s. 79; porov. autorskú šifru „L“ („SL“) vložení do názvu Leškovo prekladového diela: J. A. W. [WIELAND, Johann Andreas von]: *Wděčný Protestant naproti svému snásslivému Cýsaři*. V Německém gazyku sepsaný od J. A. W. Nynj pak do SLowenčiny přeložený. [s. l.] : [s. n.], [1782]; Brťán, *Pri prameňoch...*, s. 57.

²³⁵ Leška et al., *Dokázanj Vctivosti...*, s. [3].

²³⁶ Leška et al., *Dokázanj Vctivosti...*, s. [4].

*Dokázaní uctivosti a přátelské vděčnosti..., Jiskru lásky a jedno další epitalamium (Když se výborně učený mládenec pán Jan Vyskydenský²³⁷ s vznešenou a ctnostmi pohlawí svého ozdobenou pannou Marií Magdalenou Bayer manželským spojením spojil, takto se radoval jej blahoslavící věrný nitranský krajan, a s jinými dvěma dobřepřejícími těmto novomanželům všeho štěstí vinšoval)*²³⁸ pripísal Štefanovi Leškovi st. už Bohuslav Tablic, podľa ktorého Leška napísal „rozličné příležitosté verše k p. k svadbě Ondřeje Škultetiho, když si pannu Marii Kuzmovu zasnuhoval r. 1781, a Jana Vyskydenského, když si pannu Marii Magd. Bayerovu za manželku bral, r. 1785 obojí v Prešpurku tlačené“, a tiež báseň „Jiskra lásky, kterouž v srdci svém měl poctivý vdovec Karel Vojtěchovský souseď novostrážnický (!), když sobě poctivou pannu Dorotu Jiskrovou ze vsi Libuše za manželku zvolil 17. ledna 1797 v Prešpurku“.²³⁹ Totožnú atribúciu troch Leškových textov možno nájsť u Josefa Jungmana.²⁴⁰ Ján Mišianik v doplnkoch k Riznerovej bibliografii²⁴¹ zaraďuje medzi Leškove diela (okrem nesprávnej atribuovanej skladby *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...; pozri nižšie*)

²³⁷ Biografické údaje Jána Vyskydenského („Prietržského“; 1761 – 1834) pozri v *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. VI. zväzok : T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 330; PAULINY, Ladislav: *Dejepis superintendencie nitranskej dla starých i nových prameňov*. Senica : J. Bežo a spol., 1891, sväzok tretí, s. 29 – 30.

²³⁸ [LEŠKA, Štefan]: *Když se Výborně Včený Mládenec Pán Jan Vyskydenský s wznessenou a ctnostmi pohlawí svého ozdobenou Pannau Maryi Magdalenau Bayer Manželským spogením spojil takto se radoval leg Blahoslavující věrný Nitranský Kragan, a s ginými dvěma Dobřepřejícími těmto Nowo-Manželům wsseho sstětstj winssowal. W Presspürku Léta Páně 1785 dne 31 Ledna. W Presspürku : Wytisštěno v Ssimona Petra Wébera, [1785].* V takejto podobe uvádza údaje tlaču Tobolka, Knihopis, díl II, část IV, písmena K-L, čís. 3642-5134, s. 55 (č. 3889). S drobnými odchýlkami („Wýborné“ miesto „Wýborné“; „Mládenec“ miesto „Mládenec“; „pohlawí“ miesto „pohlawí“; „Marygi“ miesto „Maryi“; „Manželským“ miesto „Manželským“; „spogil“ miesto „spogil“) udáva názov publikácie Augustínová – Ondroušková, c. d., s. 107 (č. 4662). Ján Mišianik uvádza biografické údaje v skrátenej a vzdialenejšej podobe: „Když se P. Jan Wiskidenský s Pannau Mar. Magdalenau Bayer manželským Spojením spogil. V Presspurku 1785“ (Mišianik, *Bibliografia slovenského písomníctva*, s. 142; na s. 289 údaj chybné opakuje pod menom Jána Vyskydenského).

Podnetom pre vznik básne bola svadba Leškovo priateľa a nástupcu na poste redaktora *Prešpurských novín*, učiteľa a organistu Jána Vyskydenského („Prietržského“): Leška v roku 1784 odišiel do Čiech, a Vyskydenského zanechal na Slovensku ako redaktora *Prešpurských novín*, pričom už v roku 1785 mu blahoželal pri príležitosti sobáša s Máriou Magdalénou Bayerovou (Biografický lexikón Slovenska V, s. 719; Slovenský biografický slovník, VI. zväzok, s. 330; Brtáň, *Pri prameňoch...*, s. 57).

²³⁹ Tablic, *Paměti*, s. LXI.

²⁴⁰ „Štěpána Lešky a) k swadbě Ondřeje Škultetiho, když sy pannu Mar. Kuzmowu zasnuhowal r. 1781. Též swadbě Jana Wiskydenského s Mar. Magd. Bayerowau r. 1785. Obogj w Presspurku tlačené. w Tab. Poe IV. 61. b) Giskra lásky, kterauž w srdcy swém měl poctiwý wdowec Karel Wogtětchowský, saused Nowostrážnický (!), když sobě poct. pannu Dorotu Giskrowu... zvolil 17. Ledna 1797. w Prešp.“ JUNGMAN, Josef: *Historie literatury české: aneb saustawný přehled spisů českých s krátkau historij národu, oswicenij a gazyka*. W Praze: Pjsmem Antonina Straširypky, 1825, s. 518 (Odděl VII. R 1774 – 1825, 175). Na s. 521 sa opakuje názov Jiskry lásky s opravenou chybou v adjektíve „nowostrážnického“, pôvodne zrejme prevzatou od Tablica: „Giskra lásky k swadbě Kar. Wogtětchowského sauseda Nowostrážnického a Panny Doroty Giskrowé“ (Jungmann, tamže, s. 521; Odděl VII. R 1774 – 1825, 205). Tak aj v druhom vydaní Jungmannovej *Historie*: Jungmann, *Historie literatury české*, 1849, s. 385 (Odděl VI. R 1774 – 1846, 356); s. 387 (Odděl VI. R 1774 – 1846, 386), index Leškových diel s krátkou biografiou tamže, s. 592.

²⁴¹ L. V. Rizner Leškovu svadobnú poéziu vynecháva: RIZNER, Ľudovít Vladimír: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. Diel druhý*: G–K. Martin 1931, s. 213.

aj spomínané tri epitalamiá: *Dokázaní uctivosti a přátelské vděčnosti, Když se výborně učený mládenec pán Jan Vyskydenský... a Jiskra lásky...*²⁴² Báseň *Dokázaní uctivosti a přátelské vděčnosti* pripisuje Leškovi aj *Bibliografia územne slovackálnych tlači 18. storočia* s odvolaním sa na katalóg Országos Széchényi Könyvtár.²⁴³

Ako vypovedá rukopisná poznámka Michala Institoris-Mošovského „*Mich. Institoris Mossotzy, Ioan. Chrastina et Steph. Mikus*“ v jednom z exemplárov *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...*²⁴⁴, prvá z pamiatok je spoločným dielom M. Institoris-Mošovského (1732 – 1803),²⁴⁵ Jána Chrastinu (1729 – 1779)²⁴⁶ a Štefana Mikuša²⁴⁷. Totožnú atribúciu uvádza v katalógu starých tlači aj Lyceálna knižnica v Bratislave, ktorá sa odvoláva na názor Jána Čaploviča (exempláre Mf 196; V. teol. 5721, prív. 144) a na poznámku M. Institoris-Mošovského v exemplári Lyc B VIII fol. 20, prív. 9 (Lyc B VIII fol. 25, prív. 4; Lyc B VIII fol. 20, prív. 9).²⁴⁸ Ako smerodajná sa v tomto smere javí práve Mošovského poznámka v exemplári Lyc B VIII fol. 20, prív. 9. Kým staršie pramene medzi epitalamiami Štefana Lešku st. neuvádzajú báseň *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...*,²⁴⁹ Ján Mišianik ju pôvodne zaradil medzi Leškove diela.²⁵⁰ Vstup Lešku do literárneho života by sa tak posúval pri najmenšom o desať rokov do hlbšej minulosti.²⁵¹ Mišianikov názor na atribúciu skladby prebral Rudo Brtáň, ktorý poznamenal, že podobných prác „mal Leška medzi rokom 1771 – 1781 iste viac“.²⁵² Samotný Mišianik však neskôr v Antológii staršej slovenskej literatúry svoj názor prehodnotil a spoluautorstvo skladby pripísal (popri Michalovi Institorisovi-Mošovskom a Jánovi Chrastinovi) Št. Mikušovi.²⁵³ V nadväznosti na Mišianikovu antológiu totožný údaj uvádza aj Martina Bekešová.²⁵⁴

²⁴² Mišianik, *Bibliografia*, s. 213.

²⁴³ Klimeková – Augustínová – Ondroušková, c. d., s. 46 (č. 2127).

²⁴⁴ Fond Lyceálnej knižnice v Bratislave, sign. Lyc B VIII fol. 20, prív. 9, s. [1]

²⁴⁵ Spisovateľ, evanjelický kňaz a učiteľ, predstaviteľ osvietenského racionalizmu. Vlastnil bohatú zbierku knižných publikácií. Bližšie k životu a dielu: *Biografický lexikón Slovenska. Zväzok IV : CH - KI*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 104 – 105; Rizner, *Bibliografia písomníctva slovenského 2*, s. 222 – 223.

²⁴⁶ Básnik, vydavateľ, autor kalendárov a učiteľ. Bližšie k životu a dielu: *Biografický lexikón Slovenska IV*, s. 60 – 61; Rizner, *Bibliografia písomníctva slovenského 2*, s. 213 – 214; Tablic, *Paměti*, s. LXVI – LXX.

²⁴⁷ Menej známy autor, pôsobil ako evanjelický učiteľ, redigoval súdobé slovenské učebnice. KOWALSKÁ, Eva: *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí: Hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti*. Bratislava : VEDA, 2001, s. 96.

²⁴⁸ Vyhľadávanie v katalógu: <http://147.213.131.4:85/wwwroot/>.

²⁴⁹ Tablic, *Paměti*, s. LXI; Jungmann, *Historie literatury české...*, 1825, s. 518 (Odděl VII. R 1774 – 1825, 175).

²⁵⁰ Mišianik, *Bibliografia*, s. 142.

²⁵¹ Porov. *Biografický lexikón Slovenska V*, s. 719; Brtáň, *Pri prameňoch*, s. 55.

²⁵² Brtáň, *Pri prameňoch...*, s. 56.

²⁵³ Názov titulu tu uvádza odchodne od autentického znenia aj od prepisu v *Bibliografii slovenského písomníctva do konca XIX stor.*: „Když dvojí cti hodný Pán, Daniel Benkocý s pannou Kateřinou Muhr ... do stavu manželského šťastně vstupovali, tré přátelé v Prešporcku (M. Insitoris Mosóczy, Ján Chrastina a Št. Mikuš) takto jim zpívali Roku 1771 dne 2. Září (Prešporok, Packo 1771)“ (MIŠIANIK, Ján: *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1981, s. 853).

²⁵⁴ BEKEŠOVÁ, Martina: *Ediční činnost Bohuslava Tablice (Kapitola z dějin slovensko-českých lingvoliterárních*

Celkovo Leškovo spoluautorstvo *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...* je nepravdepodobné, keďže v roku 1771 ako štrnásťročný mendík len začal navštevovať ľudovú školu v Prietrži.²⁵⁵ B. Tablic toto obdobie charakterizuje podrobnejšie: „poněvadž ve Vrbovcích toho času školy nebylo, sám otec jej učil slovensky i latinsky čísti, psáti, přitom počty až do r. 1771, v kterémž ho již otec řemeslu krejčovskému, nímž i sám se živil, učiti začal. [...] Nemaje žádné k remeslu chuti, proti otcově i macešine vůli utekl do Přitřže, kdežto jsa do počtu chudých žáků (mendiků řečených) přijat, za času Ondřeje Škultětyho donátu, gramatice syntaxi se vyučil.“²⁵⁶ Citovaná pasáž z Tablicových *Pamětí* osvětľuje vďačnosť, ktorú Leška vyjadril Ondrejovi Škultětymu v epitalamii *Dokázaní uctivosti a přátelské vděčnosti...*, zároveň však prakticky vylučuje jeho autorský podiel na svadobnej básni venovanej Danielovi Benkócimu. Pozornosť si zaslúži aj nasledujúca pasáž *Pamětí*, ktorá dokladuje Leškov kontakt s M. Institorisom-Mošovským (až) od roku 1779: „R. 1779 měsíce srpna odebral se do Prešporka, kdežto pod zprávou Jana Jířího Strečka dva roky študoval. Tu se uhersko-slovenské církve varhaníkem i kantorem stal, v kterémž povolání celé tři roky, u boku Michala Institorisa, od něhož mnohá naučení přijímal, trval.“²⁵⁷

Zo spomínaných textov si z hľadiska obrazného uchopenia manželstva zasluhujú pozornosť predovšetkým básne *Dokázaní uctivosti a přátelské vděčnosti...* a *Jiskra lásky...* Prvá z nich predstavuje epitalamium pri príležitosti svadby prietržského učiteľa Ondreja Škultětyho (24. 2. 1740 – 24. 4. 1813). Škultěty je známy ako cirkevný dejateľ, hudobník a vydavateľ,²⁵⁸ ľudový liečiteľ, pomológ a propagátor ovocinárstva. Od roku 1763 pôsobil ako učiteľ na latinskej škole v Prietrži, neskôr slúžil ako evanjelický kazateľ a farár, od roku 1782 v Hrubej Vrbke a od roku 1783 v Turej Lúke. Po skončení štúdia²⁵⁹ sa oženil s Kristínou Korbélyovou, s ktorou splodil päť detí. Po jej predčasnej smrti ešte v tom istom roku (1781) vstúpil do manželstva s Máriou Kuzmovou, s ktorou mal ďalších šesť detí.²⁶⁰

a kulturních vztahů). Disertační práce. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007, s. 160, 51 – 52. Oproti tomu Peter Mráz za tretieho „prešpurského priateľa“ neoznačuje Štefana Lešku ani Štefana Mikuša, ale Jána Demiana. MRÁZ, Peter: *Interpretácia ako výzva. Analýza textov z obdobia zrodu novodobej slovenskej literatúry*. Bratislava : IRIS, 2021, s. 55.

²⁵⁵ Biografický lexikón Slovenska V, s. 719.

²⁵⁶ Tablic, *Pamětí*, s. LVI.

²⁵⁷ Tamže, s. LVII.

²⁵⁸ Vydal známu organovú partitúru *Melodiatura aneb Partitura* (1798) od svojho bratranca Adama Škultětyho a nechal vytlačiť *Historii církevní Starého i Nového zákona* (1765) od Mateja Markoviča st. Josef Jungmann o *Historii církevní* poznamenáva, že „knižku tlačiti dal Ond. Škulteti kaz. S předmluvou, chválu slov jazyka obsahující“. Jungmann, *Historie literatury české*, 1825, s. 360 (odděl. VI. R. 1620 – 1774, 139).

²⁵⁹ Študoval na modranskom gymnázii a neskôr na bratislavskom lýceu.

²⁶⁰ Biografické údaje pozri v: *Slovenský biografický slovník* (od roku 833 do roku 1990). V. zväzok : R – Š. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 476; Paulíny, *Dejepis superintendencie nitranskej*, sväzok tretí, s. 101;

Báseň pozostáva z 18 (ešte) sylabických osemverší s pôdorysom 8a7b8a7b-8c8c7d7d. Strofa, ktorá sa v nej uplatňuje,²⁶¹ vznikla zdvojením posledného verša tzv. Lutherovej strofy (8a7b8a7b8c8c7b alebo 8a7b8a7b8c8c7x); obe pritom pôvodne predstavovali rozmer chrámových piesní.²⁶² Leškov text má výrazné spirituálne rozmery a výberom strofickej formy sa autor zrejme prihlásil k liturgickej piesňovej tradícii. V epitalamii sa vytvára obraz Boha (večného záhradníka) a vetiev stromu, reprezentujúcich manželstvo Ondreja Škultétyho. Týmto vetvám dáva rásť Boh („zahradník ten moudrý, věčný“), ktorý zasadil strom, na ktorom rastú („jenž tento strom sobě vděčný / vštípil“). Osudy mladomanželov sú podriadené jeho vôli („pokud dobrá vůle jeho“). K nemu smerujú prosby dedikátorov, aby strom podopieral, staral sa oň („nech ho zdržuje / a moudře opatruje“) a láskavo zalieval jeho vetvy („Vetvy jeho nech zalévá / laskavě, ať zrůst mají“) a umožnil tak ich prospievanie a plodenie ovocia (ať žádá z nich neomdlévá, / ať ovoce dávají), a aby manželov prijal po ich smrti, zobrazenej ako ich pád zo stromu („Když pak zpadnou z stromu svého, / nech je přijme k rukám svým / spolu s jejich ovocím“).

„Nuže, bratři, již s žádostí
spolu vyložme nyní,
při té svadební radosti
co naše srdce míní:
zahradník ten moudrý, věčný,
jenž tento strom sobě vděčný
vštípil, nech ho zdržuje
a moudře opatruje.

podrobnejšie KOHÚT, Jaroslav st.: Ondrej Škultéty. In: *Ozveny spod Rokoša*, 2010, č. 2, s. 4. Nekrológ vyšiel v Palkovičovom Týdenníku: *Týdenník, aneb, Cýsařské Královské Národní Nowiny* : z obzvláštnjho Cýs. král. dovolenij pracj a nákladem Giřjho Palkowiče w Presspurku wydaný. Roč. II, 1813, s. 332.

²⁶¹ Rovnakú strofickú organizáciu má slávna balada *Leonora* od Gottfrieda Augusta Bürgera (BÜRGER, Gottfried August: *Leonore*. In: *Göttinger Musen Almanach*, 1774, s. 214 – 226). Efekt, ktorý takáto strofa vytvára, výstižne charakterizuje (pravda, v súvislosti so sylabotonickým jambickým veršom) Miroslav Červenka: „po navození obvyklé setrvačnosti střídavých rýmů a mužských a ženských klauzulí kontrastně urychluje tempo rýmové saturace ve sdružených rýmech druhého čtyřverší, přičemž závěrečný [...] veršovaný pár funguje jako vmlouvavá pointa a klauzule“ (ČERVENKA, Miroslav: *Kapitoly o českém verši*. Praha : Karolinum, 2007, s. 213).

²⁶² Strofa sa sprofanovala až neskoro v 18. storočí po tom, ako ju Bürger použil v *Leonore* a vo viacerých drobných epických skladbách; následne sa stala súčasťou repertoáru balád a romanci (Červenka, c. d., s. 213). Podobné osudy neobišli ani Lutherovu strofu, ktorú Aloys Blumauer použil v travestii Vergliovej *Aeneidy* z roku 1784. BLUMAUER, Johannes Aloysius: *Abentheuer des frommen Helden Aeneas, oder Virgils Aeneis travestiert von J. A. Blumauer*. Frankfurt : mit Eichenbergischen Schriften, 1783; pozri Červenka, c. d., s. 213).

Vetvy jeho nech zalévá
 laskavě, ať zrůst mají,
 ať žádá z nich neomdlévá,
 ať ovoce dávají,
 pokud dobrá vůle jeho.
 Když pak zpadnou z stromu svého,
 nech je přijme k rukám svým,
 spolu s jejich ovocím."²⁶³

Obraz ovocia v citovaných veršoch sa viaže na manifestované duchovné kvality, skutky a výsledky činov manželského páru. Obrazné uchopenie prejavenej duchovnosti či produktov konania ako ovocia alebo plodov, ktoré je v protestantskej literatúre mimoriadne časté, má biblický základ. V Starom a Novom zákone možno nájsť obraz ovocia Ducha (Gal 5, 22;²⁶⁴ Ef 5, 9²⁶⁵), ovocia prinášaného Bohu (Rim 7, 4 – 5),²⁶⁶ ovocia skutkov (Prís 1, 31;²⁶⁷ Jer 17, 10²⁶⁸), ovocia prinášaného v dobrých skutkoch (Kol 1, 10),²⁶⁹ ovocia hodného pokánia (Mt 3, 8),²⁷⁰ ale aj ovocia rúk (Prís 31, 31),²⁷¹ ovocia úst (Prís 12, 14),²⁷² ovocia spravodlivosti (Am 6, 12)²⁷³ a napríklad i ovocia Božích činov (Ž 104, 13)²⁷⁴ a i. Ovocie v zmysle skutkov podľa veršov evan-

²⁶³ Leška et al., *Dokázanej Vctivosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [4].

²⁶⁴ „Ovoce pak Ducha jestiž láska a radost, pokoj, tichost, dobrotitost, dobrota, věrnost, krotkost, středmost.“ *Nowý Zákon Pána a Spasytele našeho Ježíse Krysta : Opět s welikau pilnostj přehlídnutý, ponaprawený a nowě wydaný*. w Presspurku : Nákladem Cýsarsko-Král. priw. Knihtlačitele Frantisska August. Patzko, 1786, s. 237.

²⁶⁵ „Nebo ovoce Ducha (záleží) ve vší dobrotě a spravedlnosti a v pravdě.“ *Nowý Zákon...*, c. d., s. 242.

²⁶⁶ „Takž tedy, bratří moji, i vy umrtveni jste Zákonu skrze (usmrčení) těla Kristova, abyste byli jiného, toho (totiž) kterýž z mrtvých vstal, abychom ovoce nesli Bohu. Nebo když jsme byli v těle, žádosti hříchů skrze Zákon (vzbuzené) moc svou provodily v údech našich k nesení ovoce smrti.“ *Nowý Zákon...*, c. d., s. 194.

²⁶⁷ „Protož jísti budou ovoce skutků svých, a radami svými nasyceni budou.“ *Biblia Sacra, To gest Biblj Swatá, a neb wssecka Swatá Pjsma Starého y Nowého Zákona, Se wssj pilnostj opět přehlédnuta, na mnohých místech podlé starých vydánj bratrských ponaprawena y w nowě wydaná*. w Presspurku : Nákladem Cýsarsko-Král. priw. Knihtlačitele Frantisska August. Patzko, 1787, s. 633.

²⁶⁸ „Já Hospodin, kterýž zpytuji srdce (a) zkušuji ledví: tak abych odplatil jednomu každému podlé cesty jeho, podlé ovoce skutků jeho.“ *Biblia Sacra*, c. d., s. 746.

²⁶⁹ „Abyste chodili hodně Pánu, ke vší (jeho) líbeznosti, v každém skutku dobrém, ovoce vydávající a rostouce v známosti Boží.“ *Nowý Zákon...*, c. d., s. 248.

²⁷⁰ „Protož čiňte ovoce hodné pokání.“ *Nowý Zákon...*, c. d., s. 5.

²⁷¹ „Dejtež takové z ovoce rukou jejich, a nechať ji chválí v branách skutkové její.“ *Biblia Sacra*, c. d., s. 657.

²⁷² „Z ovoce úst (moudrých) každý nasycen bude dobrým; a odplatu za skutky člověka dá jemu (Bůh).“ *Biblia Sacra*, c. d., s. 641.

²⁷³ „Nebo jste proměnili soud v jed a ovoce spravedlnosti v pelynek.“ *Biblia Sacra*, c. d., s. 885.

²⁷⁴ „Kterýž svažuješ hory z výsostí svých, aby ovocem činů tvých sytila se země.“ *Biblia Sacra*, c. d., s. 608

jelia (Mt 7, 17 – 20;²⁷⁵ Mt 12, 33 – 35²⁷⁶ a Lk 6, 43 – 45²⁷⁷) vypovedá o kvalitách stromu, t. j. ľudského srdca. Podľa tohto ovocia Boh rozhoduje o osude „stromov“, t. j. súdi ľudí (Lk 13, 6 – 9;²⁷⁸ Mt 3, 10;²⁷⁹ Mt 7, 19²⁸⁰). V súvislosti s ďalšími biblickými veršami sa stávajú aktuálnymi myšlienky, že prinášanie trvácneho ovocia plynie z Božieho vyvolenia (Jn 15, 16)²⁸¹ a že stromy zasadené v dome Pánovom prinášajú ovocie do neskorého veku (Ž 92, 14 – 16)²⁸².

Obraz Boha ako záhradníka má viacero dimenzií. Na jednej strane ide zrejme o určitú analógiu ku Škultétymu ako pozemskému záhradníkovi, pomológovi a propagátorovi ovocinárstva. Na druhej strane sa ponúka viacero biblických súvislostí. Už vo veršoch Gn 2, 8 – 9 sa objavuje obraz Boha, ktorý sadil stromy v rajskej záhrade.²⁸³ Ž 92, 14 – 16 obsahuje prísľub, že tí, ktorí boli zasadení v Pánovom dome, budú prekvitať, ešte aj v starobe ponесú ovocie a budú úrodní a plní sviežosti.²⁸⁴ Podobne v Jer 17, 7 – 8 sa ten, ktorý dúfa v Pána, prirovnáva k stromu zasadenému pri vodách a zakorenenému pri potoku, ktorý má zelené listy a prináša ovocie aj v horúčavách a suchu.²⁸⁵ V Mt 15, 13 sa, naopak, píše, že každá rastlina, ktorú nezasadil nebeský Otec, bude

²⁷⁵ „Takť každý strom dobrý ovoce dobré nese; zlý pak strom zlé ovoce nese. Nemůžet dobrý strom zlého ovoce nésti, ani strom zlý ovoce dobrého vydávati. Každý strom, kterýž nenese ovoce dobrého, vyťat a na oheň uvržen bývá. A tak tedy po ovocích jejich poznáte je.“ Nowý Zákon..., c. d., s. 10.

²⁷⁶ „Čiňtež aneb strom dobrý, i ovoce jeho (bude) dobré; aneb čiňte strom zlý, i ovoce jeho (bude) zlé. Neboť po ovoci strom bývá poznán. [...] Dobrý člověk z dobrého pokladu srdce vynáší dobré; a zlý člověk ze zlého pokladu vynáší zlé.“ Nowý Zákon..., c. d., s. 17.

²⁷⁷ „Neboť není ten strom dobrý, kterýž nese ovoce zlé; aniž jest strom zlý, kterýž nese ovoce dobré. Každý zajisté strom po svém vlastním ovoci bývá poznán; nebo nesbírají z trní fíků, ani z hloží sbírají hroznů. Dobrý člověk z dobrého pokladu srdce svého vynáší dobré; a zlý člověk ze zlého pokladu srdce svého vynáší zlé. [...]“ Nowý Zákon..., c. d., s. 76.

²⁷⁸ „Pověděl (jim) pak toto podobenství; (Člověk) jeden měl strom fíkový, štípený na vinici své; i přišel, hledaje ovoce na něm, ale nenalezl. I řekl k vinaři: Aj, po tři léta již přicházím, hledaje ovoce na tom fíku, a nenalézám; vytniž jej! Proč i tu zemi darmo kazí? On pak odpověděv, řekl jemu: Pane, ponechejž ho i tohoto léta, ažť jej okopám a ohnojím, zdali by nesl ovoce. Pakliť neponese, potom vytněš jej.“ Nowý Zákon..., c. d., s. 89.

²⁷⁹ „Každý tedy strom, kterýž nenese ovoce dobrého, vyťat a na oheň uvržen bývá.“ Nowý Zákon..., c. d., s. 5.

²⁸⁰ „Každý strom, kterýž nenese ovoce dobrého, vyťat a na oheň uvržen bývá.“ Nowý Zákon..., c. d., s. 10.

²⁸¹ „Ne vy jste mne vyvolili, ale já jsem vás vyvolil a (k tomu) postavil, abyste šli a ovoce přinesli, a ovoce vaše aby zůstalo, aby zač byste koli prosili Otce ve jménu mém, dal vám.“ Nowý Zákon..., c. d., s. 131.

²⁸² „Štípení v domě Hospodinově, v síncích Boha našeho kvěsti budou; ještě i v šedinách ovoce ponесou, spanilí a zelení budou; aby to zvěstováno bylo, že přímý jest Hospodin, skála má, a že nepravosti žádné při něm není.“ Biblia Sacra, c. d., s. 604.

²⁸³ „Štípil pak byl Hospodin Bůh ráj v Eden, na východ: a postavil tam člověka, jehož byl učinil. A vyvedl Hospodin Bůh z země všeliký strom na pohledění libý, a k jídlu chutný: též strom života uprostřed ráje, i strom vědění dobrého a zlého.“ Biblia Sacra, c. d., s. 2.

²⁸⁴ „Štípení v domě Hospodinově, v síncích Boha našeho kvěsti budou; ještě i v šedinách ovoce ponесou, spanilí a zelení budou; aby to zvěstováno bylo, že přímý jest Hospodin, skála má, a že nepravosti žádné při něm není.“ Biblia Sacra, c. d., s. 604.

²⁸⁵ „Požehnaný ten muž, kterýž doufá v Hospodina, a jehož naděje jest Hospodin. Nebo podobný bude stromu štípenému při vodách, a při potoku pouštějícímu kořeny své; kterýž necítí, když přichází vedro, ale list jeho bývá zelený, a v rok suchý nestará se, aniž přestává nésti ovoce.“ Biblia Sacra, c. d., s. 746.

vykorenená.²⁸⁶ V Jn 15, 1 – 6²⁸⁷ nachádzame obraz Boha ako vinohradníka odrezávajúceho ratolesti, ktoré neprinášajú ovocie, a čistiaceho ratolesti, ktoré ovocie prinášajú. Ratolesť však podľa týchto veršov neprináša ovocie sama od seba: ak zostáva na viniči (v Kristovi), prináša veľa ovocia, ak v ňom však neostane, vyhodí ju, uschne, pozbierajú ju a hodia do ohňa. V 1Kor 3, 6 – 8 apoštol Pavol vyjadruje protiklad medzi tými, ktorí sadia a polievajú a Bohom, ktorý necháva rásť.²⁸⁸ V Lk 13, 6 – 9²⁸⁹ nachádzame obraz Boha ako majiteľa vinice, o ktorého vinič sa stará vinohradník. Nie všetky citované biblické verše sú vo vzťahu k Leškovmu epitalamiu rovnako relevantné, spoločne však vytvárajú akýsi biblický rámec plodiaceho stromu, ktorý necháva rásť a plodiť ovocie Boh. V časti týchto veršov, rovnako ako v Leškovom epitalamiu, Boh vystupuje ako ten, kto sadí stromy a stará sa o ne. Popri biblických kontextoch sa ponúkajú aj väčšími špecifické konfesiónálne súvislosti. Martin Luther – rovnako ako Ján Kalvín či neskôr Philipp Jacob Spener – zastával názor, že zakladateľom manželstva je Boh.²⁹⁰ Podľa jeho učenia o troch stavoch²⁹¹ Boh ustanovil a riadi všetky tri hierarchie, t. j. sféry ľudského života: *ecclesia* (cirkev), *politia* (vládna moc) a *oeconomia* (domáce hospodárstvo, t. j. domácnosť a manželstvo).²⁹² Kategória *oeconomia* spolu s manželstvom získava

²⁸⁶ „A on odpovídaje, řekl: Všeliké štípení, jehož neštípil Otec můj nebeský, vykořeněno bude.“ Nowý Zákon..., c. d., s. 21.

²⁸⁷ „Já jsem ten vinný kmen pravý, a Otec můj vinař jest. Každou ratolest, kteráž ve mně nenese ovoce, odřezuje, a každou, kteráž nese ovoce, čistí, aby hojnější ovoce nesla. Již vy čistí jste, pro řeč, kterouž jsem mluvil vám. Zůstaňtež ve mně, a já v vás; jakož ratolest nemůže nésti ovoce sama od sebe, nezůstala-li by při kmenu, takž ani vy, leč zůstanete ve mně. Já jsem vinný kmen a vy ratolesti; kdo zůstává ve mně a já v něm, ten nese ovoce mnohé; nebo beze mne nic nemůžete učiniti. Nezůstal-li by kdo ve mně, vyvržen bude ven, jako ratolest, a uschneť, a sberouť ty ratolesti a na oheň uvrhou a shořít.“ Nowý Zákon..., c. d., s. 131.

²⁸⁸ „Jáť jsem štípil, Apollo zaléval, ale Bůh dal zrůst. A protož ani ten, kdož štěpuje, nic není, ani ten, jenž zalévá; ale ten, kterýž zrůst dává, Bůh. Ten pak, kdož štěpuje, a ten, kdož zalévá, jedno jsou; avšak jeden každý vlastní odplatu vezme podle své práce.“ Nowý Zákon..., c. d., s. 207.

²⁸⁹ „Pověděl (jim) pak toto podobenství; (Člověk) jeden měl strom fíkový, štípený na vinici své; i přišel, hledaje ovoce na něm, ale nenalezl. I řekl k vinaři: Aj, po tři léta již přicházím, hledaje ovoce na tom fíku, a nenalézám; vytniž jej! Proč i tu zemi darmo kazí? On pak odpověděv, řekl jemu: Pane, ponechejž ho i tohoto léta, ažť jej okopám a ohnojím, zdali by nesl ovoce. Pakliť neponese, potom vytněš jej.“ Nowý Zákon..., c. d., s. 89.

²⁹⁰ ELOWSKY, Joel: *Luther, the Reformers, and Marriage*. Dostupné online: http://www.academia.edu/5441726/Luther_on_Marriage [cit. 9. 3. 2022], s. 13. Porov. WITTE, John: John Calvin on Marriage and Family Life. In: SELDERHUIS, Herman J. (ed.): *The Calvin Handbook*. Grand Rapids, Michigan – Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Co, 2009, s. 457 – 458.

BREUL, Wolfgang: Chapter Two. Marriage And Marriage-Criticism in Pietism: Philipp Jakob Spener, Gottfried Arnold, And Nikolaus Ludwig Von Zinzendorf. In: STROM, Jonathan (ed.): *Pietism and Community in Europe and North America, 1650-1850*. Leiden – Boston: BRILL, s. 39.

²⁹¹ Z ktorého vychádzali aj ďalší protestantskí teológovia vrátane P. J. Spenera; Breul, c. d., s. 38, pozn. 5 a tam uvedené zdroje; s. 42.

²⁹² PLESS, John T.: Three estates. In: WENGERT, Timothy J. – GRANQUIST, Mark A. – HAEMIG, Mary Jane – KOLB, Robert – MATTES, Mark C. – STROM, Jonathan (eds.): *Dictionary of Luther and the Lutheran Traditions*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, a division of Baker Publishing Group, 2017, s. 1247; BAYER, Oswald: Nature and Institution: Luther's Doctrine of the Three Orders. In: *Lutheran Quarterly*, roč. XII, 1998, s. 127.

podľa Luthera štatút producenta, správcu a udržiavateľa všetkých majetkov.²⁹³ Učenie o božskom pôvode manželstva sa stalo pevnou súčasťou melanchtonizmu, aj v konfesionálnom svetle sa obraz manželstva ako stromu rastúceho a plodiaceho z Božej vôle javí ako napospol prirodzený.

Alegorický obraz spojenia Ondreja Škultétyho a Márie Kuzmovej ako vetiev záhradníkovho stromu nadväzuje na obrazné stvárnenie predchádzajúceho Škultétyho manželstva s Kristínou Korbélyovou. V tomto prípade sa plodnosť stromu zobrazuje v odlišnej časovej perspektíve a nie je súčasťou nádejnej budúcnosti, ale minulosti.

*„Viděl sem v sně strom spanilý,
utěšený, zelený,
na kterém dvě větvy byly
překrásné k pohledění,
ty pak větvy byly plodné
a na ovocí urodné,
krásně vzhůru zrostali,
hojnost ovoce dali.“²⁹⁴*

Oba obrazy sú súčasťou alegorického príbehu o vetvách totožného stromu. Rámcuje ho príbeh o pomyselnom sne, ktorý sa o týchto vetvách sníval subjektu básne (rozprávačovi). Vo všeobecnosti rozprávanie o sne je častým postupom, ktorým sa do väčšieho príbehu začleňuje iný príbeh, nezriedka nesúci skrytý či tajomný zmysel. Úvodné slová básne „*Viděl sem v sně*“ sa ponášajú napríklad na slová „*Zdalo mi se ve snách...*“, ktoré v Gn 41, 17²⁹⁵ uvádzajú popis faraónovho sna o siedmich tučných a siedmich chudých kravách, „*Viděl jsem také ve snách*“, ktoré v Gn 41, 22 uvádzajú popis jeho sna o siedmich plných a siedmich drobných klasoch,²⁹⁶ či „*Slyšte, prosím, sen, kterýž jsem měl*“, ktoré v Gn 37, 6²⁹⁷ uvádzajú príbeh o snopoch na poli, ktoré sa klaňali Jozefovmu snopu. V týchto a ďalších podobných prípadoch sa vložené príbehy stávajú objektom interpretačnej aktivity postavy, ktorej sa sen prisnil, resp. ďalších súvisiacich postáv.

V Leškovom epitalamii narácia nadobúda dramatické rozmery, ktorým zodpovedá aj kompozičná štruktúra básne. Strofa so začiatkom „*Viděl sem v sně strom spanilý*“ predstavuje expozičnú časť, ktorá čitateľa uvádza do nasledujúceho deja. Kolíziu

²⁹³ WOLGAST, Eike: III. The Three Estates (stände) as Organizing Principle of Society. In: KOLB, Robert - DINGEL, Irene - BATKA, Lubomír (eds.): *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford : Oxford University Press, 2014, s. 402.

²⁹⁴ Leška et al., *Dokázanj Vctivosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [2].

²⁹⁵ Biblia Sacra, c. d., s. 45.

²⁹⁶ Biblia Sacra, c. d., s. 46.

²⁹⁷ Biblia Sacra, c. d., s. 41.

reprezentujú nasledujúce tri strofy; rozpor vyvoláva to, že jedna z dvoch vetiev Škul-tétyho manželstva (jeho žena Kristína) v plnom rozpuku začína vädnúť a schnúť:

*„Než když nejlépe zrůst braly,
když květly nejkrásněji,
když své ovoce počaly
vydávati nejhojněji:
aj jedna z nich jen k svadnutí,
nýbrž k samému uschnutí
náklonná se mi zdála,
neb velmi smutně stála.“²⁹⁸*

Napätie sa prehlbuje, keď sa na „scéne“ objavuje najstaršia z troch Moir (sudičiek, zosobňujúcich nevyhnutnosť osudu): fatálna Atropos, ktorá v gréckej mytológii strihá niť osudu smrteľníkov. V texte sa tak kombinujú anticko-pohan-ské a kresťanské prvky, čo v čase vzniku epitalamia nebolo nič nezvyčajné. Zrejme najmä z eufonických dôvodov sa k jej menu pridáva slovo „Parka“ (Parky, resp. *Parcae* boli rímskym ekvivalentom troch Moir; špecificky obdobou Atropos bola Morta) bezprostredne pred veršovým presahom („[...] k tomu / běží spanilému stro-mu“):

*„Když ji pilně považuji,
naplněn jsa lítostí,
tedy po chvíli spatřuji,
ana s velkou rychlostí
teď Atropos Parka k tomu
běží spanilému stromu,
chtící tu vetev zkazit,
ji z stromu dolu zrazit.“²⁹⁹*

Udalosti sa pokúša zvrátiť subjekt básne. Jeho rola nie je spätá len s tým, že je priamym rozprávačom, ktorému sa sníva alegorický sen vložený do príbehu, ale aj s tým, že svojou vôľou zasahuje do diania v ňom.

²⁹⁸ Leška et al., *Dokázanj Vctiwosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [2].

²⁹⁹ Tamže.

„Já zlou Atropos přistavím
předkládaje prošení,
takto ji s pokorou pravím:
Počkej, ještě čas není,
bys tu vetev z stromu toho
zřála: neb užitku mnoho
ještě může vydati:
prosím, ktěžž ji nechati!“³⁰⁰

Rozprávačova snaha, pravda, nemôže viesť k úspechu: meno *Atropos* (Ἀτροπος) v gréčtine znamená ‚Neodvratná‘, pričom neodvratný bol aj osud Škultétyho prvej manželky, ktorej vetvu Atropos „bez milosti, bez lítosti / [...] z stromu zřála“. Zodpovedajúca časť reprezentuje krízu (vyvrcholenie), ktorá sa spája s definitívnou smrťou Kristíninej vetvy a s vädnutím vetvy jej pozostaleho manžela. Subjekt hľadá zmysel tragických udalostí a sputuje sa Boha na ich príčiny.

„Atropos mojí žádosti
místa nijakž nedala;
bez milosti, bez lítosti
tu vetev z stromu zřála:
Tu se velmi pohnul strom ten,
tu druhá vetev hned v ten den
počala též vadnouti,
jakby chtěla vyschnouti.

Já nad takýmto viděním
velmi sem se zarmoutil,
a s velikým podivením
jen sem hlavou pokroutil,
řka: Milý Bože! Což se to
přihodilo vetvě této?
Proč z toho stromu zpadla?
A ta druhá proč zvadla?“³⁰¹

³⁰⁰ Tamže.

³⁰¹ Leška et al., Dokázanj Vctivosti a Přátelské Wděčnosti, s. [2] – [3].

Nasledujúca časť predstavuje peripetiu: dejový obrat, premenu prebiehajúcej udalosti na jej opak.³⁰² miesto odumretej vetvy dorastá „jedna krásná, spanilá, / mladá vetev [...]“, aby vetva pozostaleho manžela „[...] již více nevadla, / než rozkošně omládla“.

*„Ale co se stalo dále?
Jedna krásná, spanilá,
mladá vetev, nenadále
tam, kde ta první byla,
urosta: ta pak druhá při ní
brala na se způsob jiný,
a již více nevadla,
než rozkošně omládla.*

*A zde sem se již zradoval
převělice v mém spání,
s rozkoší sem obliboval
takové divné zdání: [...]“³⁰³*

Na peripetiu nadväzuje anagnoriza: premena neznalosti na poznanie,³⁰⁴ prelomový moment, keď subjekt pochopí podstatu udalostí, aby dej prešiel k rozuzleniu a katarzii.

*„A aj hle! Den se zasvítíl,
já pak sem z sna procítíl,
Myslev coby to bylo,
co se mi nyní snilo.*

*V tomto přemyslování mém
Samuel, můj kamarád,
přišel ke mně s jedným písmem,*

³⁰² Porov. Poetika 11. ARISTOTELÉS: *Poetika*. [řecko-česky; přeložil, úvodní studie napsal a poznámkami opatřil Milan Mráz; řecké texty podle vydání R. Kassela a R. Janka upravil M. Mráz]. Praha : OIKOYMENH, 2008, s. 68 – 69. ARISTOTELES: *Poetika*. [preklad z francúzskeho vydania, úvod, štúdiu Vývoj poetiky v antickej literatúre, poznámky a vysvetlivky k Poetike napísal Miloslav Okál; ôsmu knihu Politiky preložil z gréckeho vydania, poznámky a vysvetlivky napísal Peter Kuklica]. Bratislava : Thetis, 2009, s. 26 – 27.

³⁰³ Leška et al., *Dokázanj Vctiwosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [3].

³⁰⁴ Poetika 11; Aristotelés, c. d., s. 70 – 71; Aristoteles, c. d., s. 27.

řka: „Štěpáne! jsem já rád,
 neb teď list vděčný velice
 poslal Pavel ze Senice,
 jehož jest oblažení:
 „Pán Škultétí se žení.““³⁰⁵

Po dvojstrofovej vsuvke (veršovanom ospravedlnení neúčasti na svadbe so zmienkou o láske, úprimnosti, vďačnosti a priateľskej náklonnosti bývalého men-
 díka Lešku a jeho kamaráta k bývalému učiteľovi)³⁰⁶ dochádza k rozuzleniu a sub-
 jekt básne sa oboznamuje s identitou Škultétyho nastávajúcej manželky. Najprv
 však formuluje obraz vhodnej ženy pre Ondreja Škultétyho:

„Kteroupak si bude bráti
 za ženu pán Škultétí?
 O, nech mu Bůh ráčí dáti
 takou, která by děti
 ty malé opatrovala,
 věrně se o ně starala,
 jim dobrou matkou byla,
 že by se mu líbila.““³⁰⁷

Samuela necháva deklarovať, že Škultétyho nastávajúca nielenže spĺňa súvisia-
 ce požiadavky, ale že od nej takmer nemôže byť lepšia kandidátka:

„A jistě, bratře Štěpáne,
 právě sem to chtěl říci,
 že podlé moudrosti Páně
 tyto věci řídící,
 právě taká jest mu dána,
 nad kterou lepší žádána,

³⁰⁵ Leška et al., Dokázanj Vctiwosti a Přátelské Wděčnosti, s. [3].

³⁰⁶ „Že se pán Škultétí žení? / Ach takli, Samueli? / Kdy bude svadby držení? / My by sme také měli / na tu milou
 svadbu jíti / ach, kdyby to mohlo býti! / Novomanželé milí / vděční by z toho byli. // Než poněvadž se to od nás
 / nyní nemůže stati, / můžeme my na tento čas / i jinak ukázati / naši lásku a upřímnost, / vděčnost, přátelskou
 náklonnost / k novomanželům vděčným / a přátelům srdečným.“ Leška et al., Dokázanj Vctiwosti a Přátelské
 Wděčnosti, s. [3].

³⁰⁷ Leška et al., Dokázanj Vctiwosti a Přátelské Wděčnosti, s. [3]. Na základe biografických údajov si za
 „dětí / ty malé“ možno dosadiť päť detí zo Škultétyho predchádzajúceho manželstva; Kohút, c. d., s. 4.

*téměř nemůže být,
může se mu líbiti.* ³⁰⁸

Prvá z posledných dvoch citovaných strof sa viaže na hypotetické požiadavky a druhá na realitu, sprostredkovanú Leškovým kamarátom Samuelom. Spätosť strof podčiarkuje aj obsahový súvis ich záverečných veršov, z ktorých prvý vyjadruje pranie („že by se mu líbila“) a druhý Samuelovo afirmatívne stanovisko („může se mu líbiti“) voči Škultétyho nastávajúcej, ktorej identita zatiaľ nebola odhalená. Vzápätí sa subjekt dozvedá jej identitu, pričom sa pomenúvajú jej kvality, ktoré ju robia vhodnou do role budúcej rektorovej manželky:

*„Ta pak jest panna ctnostlivá
Maria po Kuzmovi,
pobožná, krásná, stydlivá,
a právě rektorovi,
pánu Škultétymu jsoucí,
za tovaryšku žádoucí:
nebť jest panna jak se sluší,
s krásným tělem i duší.“* ³⁰⁹

Rozuzlenie sa završuje, keď Štěpán s úľavou schvaľuje budúci manželský zväzok a nastávajúcú dosadzuje za mladú vetvu zo svojho sna:

*„Ach, bratře! Jak se mi líbí
toto manželství nové!
Samueli! Bezpochyby
tovaryšství takové
i jiní lidé schvalují,
když jen příčiny spatřují
z jedné i z druhé strany,
proč jsou tito sebráni.*

*Hle! Jak se mi vylevilo,
i v skutku naplnilo,
Jaké by to zdání bylo,*

³⁰⁸ Leška et al., Dokázanj Vctivosti a Přátelské Wděčnosti, s. [4].

³⁰⁹ Tamže.

co se mi v noci snilo.
Kdo to jen ví povážíti,
ten může zřejmě spatřiti,
že tento můj sen divný
o pánu Škultétím zní.³¹⁰

Jiskra lásky... je ďalšou Leškovou básňou, v ktorej sa manželstvo uchopuje prostredníctvom biblicky fundovanej alegórie. Ide o epitalamium pozostávajúce zo sylabických dvanásťslabičníkov s dierézou po šiestej slabike, ktoré sú spojené združeným rýmom (12a12a12b12b).³¹¹ Báseň vznikla v roku 1797, ktorý stál z hľadiska vývinu prozódie na hranici dvoch období,³¹² a z tohto hľadiska sa radí ešte do 18. storočia. Dedikantom textu je Karol Vojtěchovský, Leškov priateľ, sused a pobožný sedliak z obce Nové Strašnice (v dnešnej Prahe). Úvodné časti textu predstavujú teologickú obranu vstupu vdovca do druhého manželstva, ktorá sa zakladá na množstve praktických argumentov a biblických odkazov a svojím duchom sa hlási k tradícii Lutherovho chápania manželských vzťahov. Jej pointu však predstavuje

³¹⁰ Leška et al., Dokázanj Vctivosti a Přátelské Wděčnosti, s. [4].

³¹¹ Na Slovensku sa takýto dvanásťslabičník hojne vyskytuje v sylabickej poézii od renesancie až po romantizmus. Viliam Turčány ho nazýva národným „alexandrinom“ a uvádza, že je najčastejším veršom v sylabickom systéme, ktorý „putuje [...] lyrickými ako epickými partiami, či celými skladbami, nakoľko sa také pri prevládajúcom žánrovom synkretizme vyskytujú“ (TURČÁNY, Viliam: Veršové typy a ich žánrové využitie v slovenskej romantickej poézii. In: PALAS, Karel – LEVÝ, Jiří (eds.): *Teorie verše. II : Sborník druhé brněnské versologické konference*, 18. – 20. října 1966. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, s. 123). Vo francúzskej literatúre 16. – 19. storočia (Pierre Corneille, Molière, Jean Racine...) bol pritom veľmi častý sylabický alexandrin, ktorý predstavuje priamu obdobu nášho dvanásťslabičníka.

³¹² V tejto súvislosti hodno spomenúť konštatovanie Ruda Brtáňa, že „sylabicky a časomerne veršujúci protestantskí osvietenci [...] na čele so Štefanom Leškom a Rebekou Leškovou, s Bohuslavom Tablicom a Jurajom Palkovičom, neskôr Samuel Rožnay, P. J. Šafárik a plejáda iných menších veršovcov [...] sa pridali k novej prozódii Dobrovského a Puchmajera hneď po r. 1795“ (Brtáň, Pri prameňoch, s. 51 – 52). Brtáň tiež uvádza, že „štvorlístok Ribai – Leška – Tablic – Palkovič, ku ktorému by sme mohli pripojiť trojlístok Rožnay – Šafárik – Kollár, tvorí plejádu Dobrovského žiakov a nasledovníkov v prízvučnej prozódii i v spisovnom jazyku českom“ (tamže, s. 86). „Slovenskí ‚puchmajerovci‘ Leška a Lešková, Palkovič a Tablic, Samuel Rožnay, Pavel Jozef Šafárik i Ján Kollár“ vytvorili podľa neho „vo vývine slovenskej poézie a prozódie v českom spisovnom jazyku prebohatú a umelecky náročnú tradíciu“, pričom ich literárny a umelecký počin charakterizuje ako epochálny (tamže, s. 52). (Ďalej sa, pravda, venuje aj teoretickému príkladu P. J. Šafárika spolu s Františkom Palackým k časomiere v práci *Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie*, elegickým distichám Jána Kollára v predspeve k *Slávy dcere / 1824 / a Tablicovým časomerným prekladom Boileaua a niektorých anglických básnikov*.) Lenka Rišková uvádza, že Leška pravdepodobne zohral významnú úlohu pri nadväzovaní kontaktov B. Tablica s českým prostredím, pričom „práve podľa jeho príkladu sa Tablic mohol prikloniť k Dobrovského prízvučnej prozódii a puchmajerovskému typu poézie“ (RIŠKOVÁ, Lenka: K formovaniu Tablicových literárnych názorov. In: *Slovenská literatúra*, roč. 54, 2007, č. 5, s. 364 – 365). Odvoláva sa aj na Brtáňov predpoklad, že o Tablicových a Palkovičových básnických aktivitách informoval české literárne prostredie práve Leška (Tamže, s. 365; BRTÁŇ, Rudo: *Bohuslav Tablic (1769-1832) : Život a dílo*. Bratislava : VEDA, 1974, s. 52).

záverečný alegorický obraz iskry lásky, ktorý má biblický základ. (Azda stojí za zmienku, že podobný názov nesie znamenitý Šafárikov sonet *Jiskra božství*,³¹³ ktorý má odlišnú poetiku, obsahovú náplň a formálne stvárnenie, i keď medzi oboma textami možno nájsť určité spojnice.³¹⁴) Slovo „jiskra“, ktoré sa v básni opakovane používa (v pôvodnom znení s veľkým počiatočným písmenom), odkazuje jednak na iskru z Knihy Sirachovcovej (pozri nižšie), ktorej obraz sa umiestňuje do kontextu manželského života, jednak veľmi konkrétne na priezvisko Vojtěchovského nastávajúcej Doroty Jiskrovej:

*„Jiskra lásky, kteráž v vašem srdci byla,
s Dorotou Jiskrovou teď se roznítla.
Budeš-li na j i s k r u,³¹⁵ dí Sirach, dmýchati,
rozníti se, bude krásně plápolati;
Pakli na ni plineš, tož i hned uhasne’
Slyšte vysvětlení této řeči krásné!“³¹⁶*

V margináliách na konci predposledného citovaného verša sa uvádza odkaz na Sir 28, 14 (Kniha Sirachovcova, tak ako iné starozákonné deuterokanonické spisy, nie je súčasťou protestantského Starého zákona. M. Luther ju považoval za dielo viacerých autorov, zároveň ju však chápal ako je užitočnú knihu o domácej disciplíne a cnostiach zbožného hospodára³¹⁷. V evanjelickom prostredí sa vydávali početné komentované výťahy z tejto knihy späť s otázkami manželstva a vedenia domácnosti, ku ktorým patrilo aj Melanchthonovo vydanie Ekleziastika.). Leška obsah tohto biblického verša aktualizuje a dáva ho do kontextu vzťahu manžela k manželke:

³¹³ ŠAFAŘJK, Pawel Josef: *Tatranská můza s ljrâu Slowanskau*. W Lewoči : v Jozefa Mayera kněhtlačitele, 1814, s. 21 = ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Básnické dílo*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry, 2005, s. 34.

³¹⁴ Šafárikov sonet predstavuje kratšiu filozoficky ladenú reflexívnu báseň, ktorej hlavnú myšlienku možno zhrnúť takto: človeku dáva skutočné bytie iskra božstva, ktorá spadla z hviezd. Táto iskra mení noc na deň, pohýna v človeku prúd citov, prebúda ho zo spánku a povznáša ho k nebu. Silou, ktorá v ňom zažína iskru božstva a pudí ho z ríše mŕtvych, je láska. Oba texty majú príležitostnú povahu: *Jiskra božství* je dedikovaná „M. K.“: Šafárik ňou reagoval na odchod priateľa Michala Kolbenhayera z Ožďan za vychovávateľa k rodine Kubinyovcov (Mráz, c. d., s. 188). Za spoločnú črtu básní možno popri príležitostnom charaktere a centrálnom motíve iskry označiť fundamentálnu rolu kategórie lásky v oboch textoch.

³¹⁵ V pôvodine veľké písmeno na začiatku slova.

³¹⁶ Leška, Giskra Lásky, s. [4].

³¹⁷ BACHMANN, Theodore E. (ed.): *Luther's Works. Volume 35 : Word and Sacrament I*. Minneapolis : Fortress Press, 1960, s. 347 – 348.

*„Jako my, když j i s k r u³¹⁸ v oheň rozdmýcháme,
z ohně světlo, teplo a pohodlí máme:
Tak i jiskra³¹⁹ lásky roznícená v plamen
Jest pravého štěstí požehnaný pramen.“³²⁰*

V margináliách na konci posledného verša autor uvádza odkaz na Prís 5, 18: „Budiž požehnaný pramen tvůj, a vesel se z manželky mladosti své.“³²¹ Leška svoju básnickú interpretáciu rozvíja prirovnaním hanenia a potupovania manželky k opľúvaniu a ponižovaniu Krista (odkazy na verše Luk 18, 31 n. a Luk 23, 34 n.), pričom varuje, že iní ľudia nemajú v sebe dosť lásky na znášanie takéhoto zaobchádzania.

*„Ale jiskra³²² zhasne, když se pline na ni:
tak i láska stydne, když se blížní haní.
Hanění zajisté a potupování
jest nesnesitelné jako uplávání³²³.
Kristus to sic snesl bez lásky změnění;
než tak silné lásky v jiných lidech není.“³²⁴*

Autor ďalej explicitne spája iskru s Vojtěchovského nastávajúcou manželkou („Jenž nyní s tou j i s k r o u měníte stav vdovský“), zároveň však hovorí o iskre lásky, ktorú má dedikant rozdmýchavať sám v sebe („hľadíte v sobě j i s k r u lásky rozněcovat, / aby neuhasla, hľadítež rozdměchovat“). Rovnako vyzýva nevestu, aby láska horela aj v nej („V vás pak, ctná nevěsto, nechť též láska hoří“), aby vzápätí hovoril o účasti oboch mladomanželov na roznetenej iskre lásky:

*Protož všickni, i vy, K a r l e V o j t ě c h o v s k ý,
jenž nyní s tou j i s k r o u³²⁵ měníte stav vdovský,
hľadítež v sobě j i s k r u³²⁶ lásky rozněcovat,
aby neuhasla, hľadítež rozdměchovat!*

³¹⁸ V pôvodine veľké písmeno na začiatku slova.

³¹⁹ V pôvodine veľké písmeno na začiatku slova.

³²⁰ Leška, Giskra Lásky, s. [4].

³²¹ Biblia Sacra, c. d., s. 636.

³²² V pôvodine veľké písmeno na začiatku slova.

³²³ Popľúvanie.

³²⁴ Leška, Giskra Lásky, s. [4].

³²⁵ V pôvodine veľké písmeno na začiatku slova.

³²⁶ V pôvodine veľké písmeno na začiatku slova.

*V vás pak, ctná nevěsto, nechť též láska hoří,
 Nechť vám jí nikdy nic v srdci neumoří!
 Tak jistě budete oba spolu šťastní,
 Roznícené j i s k r y³²⁷ lásky jsouc účastní.“³²⁸*

V záverečnom osemverší, v ktorom sa formulujú Leškove blahopriania mlado-manželom, sa o budúcom plode ich lásky píše ako o plode iskry. Výraz „jiskra“ („Jiskra“) akoby sa v básni emancipoval a funguje ako autonómny poetický znak.

*„I budtež již šťastní s Pánem Bohem oba!
 Budtež utěšená svých přátel ozdoba!
 Budiž dům váš plodem j i s k r y³²⁹ ctně ozdoben,
 požehnáním božím statek váš pomnožen!
 Bůh pak všemohoucí, jenž vás spolu spojil,
 a láskou jednoho k druhému opojil,
 nechť lásku a svornost při vás zachovává,
 nechť vám ve všem dobrém prospěch a zruřst dává!*

Amen.“³³⁰

Obraz ideálnej manželky je v skúmaných literárnych textoch úzko spätý s kategóriou konfesionalizmu. Jeho významným prvkom je príkladné plnenie domácich povinností, hospodárskych úloh a služba rodine. Takáto orientácia môže pri určitom čítaní viesť k redukcii posolstva týchto pamiatok na akúsi demonštráciu služobného postavenia manželky. Ukazuje sa však ako potrebné čítať literárne texty cez prizmu dobových interpretačných klúčov vrátane náboženských hodnôt, ktoré vyjadrujú. Keďže básne vznikali v protestantskom prostredí, dôležitým klúčom pri ich interpretácii je evanjelické chápanie manželského života, ktoré sa sformovalo na pozadí predchádzajúceho nadradovania celibátu nad rodinný život.³³¹ Podľa Luthera manželstvo predstavuje činnosť viery,³³² prostredníctvom ktorej sa

³²⁷ V pôvodine veľké písmeno na začiatku slova.

³²⁸ Leška, Giskra Lásky, s. [4].

³²⁹ V pôvodine veľké písmeno na začiatku slova.

³³⁰ Leška, Giskra Lásky, s. [4].

³³¹ Porov. kapitulu Manželstvo a manželka v príležitostnej produkcii 16. – 18. storočia: ideovo-spoločenský a literárny kontext.

³³² O'REGGIO, Trevor: Martin Luther on Marriage and Family. In: *History Research*, roč. 2, 2012, č. 3, s. 207.

do Božieho diela zapájajú laici rovnako ako kňazi alebo mnísi.³³³ Luther presunul posvätné z kostola do rodinných súvislostí, aby všedné činnosti varenia, výchovy detí a starostlivosti o domácnosť nadobudli sakrálny a hodnotný charakter.³³⁴

Uvedené súvislosti sú relevantné pri čítaní Leškovho epitalamia *Jiskra lásky*. Báseň obsahuje rozsiahlu polemiku s predpokladom, že dedikant Karol Vojtěchovský by mal zostať vdovcom a neženiť sa.

*„Karle Vojtěchovský! Nač se vy ženíte:
dobře-li pak či zle v té věci činíte?
Neznáte-liž řečí onoho svatého
apoštola Páně, Pavla Tartenského?
Onť byl bez pochyby tak vdovcem jako vy,
a mluví všem vdovcům patrnými slovy:
,Chtěl bych, aby všickni tak jako já byli,
Aby se podruhé nikdy neženili,
Ale v samotnosti byli neženatí,
neb dobré jest ženy se nedotýkati.'
Jestli vy o těchto řečech dobře víte,
Ctný pane ženichu, proč pak ženíte?
Zdaž proti Pavlových slovům nečiníte?
Vizte, kterak se mi z toho vymluvíte!‘“³³⁵*

V margináliách pri slovách „Chtěl bych, aby všickni tak jako já byli, / aby se podruhé nikdy neženili“ a „neb dobré jest ženy se nedotýkati“ autor explicitne odkazuje na 1Kor 7, 7 („Nebo chtěl bych, aby všickni lidé tak byli jako já, ale jeden každý svůj vlastní dar od Boha má, jeden tak a jiný jinak“)³³⁶ a 1Kor 7, 1 („Z strany pak toho, v čemž jste mi psali; dobrěť by bylo člověku ženy se nedotýkati.“).³³⁷ Další text predstavuje polemiku s tézou o preferovaní bezženstva, ktorá je nasýtená množstvom teologických argumentov a biblických odkazov. Spomínané odkazy (v duchu zásady sola scriptura³³⁸) tvoria

³³³ O'Reggio, c. d., s. 214 – 215.

³³⁴ O'Reggio, c. d., s. 214; 216 – 217.

³³⁵ Leška, Giskra Lásky, s. [2].

³³⁶ Nowý Zákon, c. d., s. 210. Ďalej 1Kor 7, 8: „Pravím pak neženatým a vdovám: Dobré jest jim, aby tak zůstali jako i já.“; tamže.

³³⁷ Nowý Zákon, c. d., s. 210.

³³⁸ Protestantská doktrína, podľa ktorej má Biblia privilegované postavenie ako norma normans, požíva

základ argumentácie, ktorú Leška prezentuje ako myšlienky a hypotetické slová samého Karla Vojtěchovského.

Vstup do teologického dokazovania a prvý argument, po ktorom Leška siahol, je potreba hospodárky pre správu majetku.

*„Než vím, že by v písmě známost máte,
a že mi odpověď dokonalou dáte.
Již zdaleka slyším, co mi odpovíte:
že by nemůžete ano nemusíte
ve všem následovat Pavla řečeného;
že jste vy s ním stavu příliš rozdílného;

že on byl apoštol, neměl statku svého,
ani hospodářství neb co takového;
Že jemu nebylo třeba hospodyně;
ale s vámi že jest v sedlském stavu jiné;
že on téměř vždycky musil světem chodit,
těžko by mu bylo ženu s sebou vodit;
ale vy že máte chalupu neb statek,
kterýžto bez sedlky přichází ve zmatek [...]“³³⁹*

Ďalším argumentom je príklad apoštolov; v básni sa s odkazom na 1Kor 9, 5 („Zdaliž nemáme moci sestry ženy při sobě míti, jako i jiní apoštolé, i bratří Páně, i Petr?“)³⁴⁰ uvádza, „že i apoštolé jiní se ženili“:

*„že i apoštolé jiní se ženili,
čímž Pavlovi žádné křivdy nečinili.
Tak že mu ani vy křivdy nečiníte,
Když se dle těch příčin pořádně ženíte.“³⁴¹*

Ďalšia argumentácia vychádza zo slov apoštola Pavla o manželstve v *Prvom liste Korintským*:

výlučnú autoritu a je jediným východiskom teologického poznania.

³³⁹ Leška, Giskra Lásky, s. [2].

³⁴⁰ Nowý Zákon, c. d., s. 212.

³⁴¹ Leška, Giskra Lásky, s. [2].

„Zvláště když i on sám poroučí a radí,
aby se ženili lidé staří, mladí,
když dí: „jeden každý svou ženu má mítí,
„Lépeť se ženiti, nežli se páliťi,
a že ten nezhřešil, kdož by se oženil;
protože jste i vy stav vdovský proměnil.
A ještě že máte k dokázání toho
v Písmě dost důvodů a příkladů mnoho.“³⁴²

V margináliách pri slovách „jedenkaždý svou ženu má mítí“ sa uvádza odkaz na 1Kor 7, 2,³⁴³ pri verši „Lépeť se ženiti, nežli se páliťi“ na 1Kor 7, 9³⁴⁴ a verš „A že ten nezhřešil, kdož by se oženil“ odkazuje na 1Kor 7, 28.³⁴⁵

Ďalšie dokazovanie sa týka špecificky manželstva vdovcov, ku ktorým patrili aj Karel Vojtěchovský.

„Neb, v čem svatý Pavel povoluje vdovám,
že to rovněž vdovcům patří, a tak i vám,
aby se vdávaly, a děti rodily,
hospodyně byly a dobře činily.“³⁴⁶

V poznámkach na okraji Leška odkazuje na verš 1Tim 5, 14, v ktorom Pavol po-
voľuje manželstvo vdovám: „Protož chci, aby se mladší (vdovy, pozn. M. B.) vdávaly,
děti rodily, hospodyně byly, a tak žádné příčiny protivníku nedávaly ku pomlouvání.“³⁴⁷ Ci-
tovaná časť Leškovej básne komunikuje aj s veršami na začiatku epitalamia, ktorá
sa opiera o predpoklad Pavlovho vdovectva³⁴⁸ a o jeho pranie, aby všetci zostávali
tak ako on (1Kor 7, 7).³⁴⁹

³⁴² Leška, Giskra Lásky, s. [3].

³⁴³ „Ale pro (uvarování se) smilstva, jeden každý manželku svou měj a jedna každá měj muže svého.“
Nowý Zákon, c. d., s. 210.

³⁴⁴ „Pakliť se nemohou zdržeti, nechažť v stav manželský vstoupí; nebo lépe jest v stav manželský
vstoupiti nežli páliťi se.“ Nowý Zákon, c. d., s. 210.

³⁴⁵ „Pakli bys ses i oženil, nezhřešils; a vdala-li by se panna, nezhřešila; ale trápení těla mítí budou taková;
jáť pak vám odpouštím.“ Nowý Zákon, c. d., s. 211.

³⁴⁶ Leška, Giskra Lásky, s. [3].

³⁴⁷ Nowý Zákon, c. d., s. 260.

³⁴⁸ K predpokladu Pavlovho vdovectva pozri COLLINS, Raymond F.: *Accompanied by a Believing Wife :
Ministry and Celibacy in the Earliest Christian Communities*. Collegeville, Minnesota : Michael Glazier,
2013, s. 128 – 129. Pozri tiež TAYLOR, Walter F.: *Paul, Apostle to the Nations : An Introduction*. Minneapolis :
Fortress Press, 2012, s. 86.

³⁴⁹ „Nebo chtěl bych, aby všickni lidé tak byli jako já, ale jeden každý svůj vlastní dar od Boha má, jeden
tak a jiný jinak“; Nowý Zákon, c. d., s. 210. Ďalej 1Kor 7, 8: „Právím pak neženatým a vdovám: Dobré

„Onť byl bez pochyby tak vdovcem jako vy,
a mluví všem vdovcům patrnými slovy:
„Chtěl bych, aby všickni tak jako já byli,
aby se podruhé nikdy neženili,
ale v samotnosti byli neženatí,
neb dobré jest ženy se nedotýkati.““³⁵⁰

Táto argumentácia zaznievala v evanjelickom prostredí, ktoré nepochybne determinovalo autorskú intenciu a čitateľskú recepciu citovaných veršov. Ukazuje sa preto ako žiaduce nasvietiť ju zo zorného uhla konfesionalizmu.³⁵¹ Luther odmietal široké chápanie sukcesívnej bigamie a umožnil sobáš vдовcov a vdov; sám apoštol Pavol podľa neho uplatnil právo znovu sa oženiť, čo by z neho ináč pred očami cirkvi robilo bigamistu.³⁵² Podľa jeho výkladu Pavol považoval manželstvo za vec slobodnej voľby jednotlivca. Prianie apoštola, aby boli všetci ľudia ako on (1Kor 7, 7), nechápal ako namierené proti manželstvu, ale ako vyjadrenie želania, aby všetci mali osobitný veľký dar čistoty, ktorý nedostáva každý, a mohli sa plne venovať Bohu bez domácich starostí.³⁵³ Luther považoval manželstvo a čistotu za rovné pred Bohom, pričom oba stavy chápal ako dary od Boha: prvý ako všeobecný dar pre všetkých, zatiaľ čo druhý za dar vyhradený len pre niekoľkých ľudí.³⁵⁴ Veril, že celibát, hoci je požehnaný, je vyhradený len pre niekoľkých ľudí, ktorí ho dostali ako zvláštny Boží dar.³⁵⁵ Ľudia s darom zdržanlivosti, ktorí by mali odmietnuť dar manželstva, sú podľa Luthera zriedkaví, menej než jeden z tisícich, a predstavujú zvláštny Boží zázrak.³⁵⁶

Zdá sa, že Leška chápal Vojtěchovského v podobnom zmysle ako jedného z tých, ktorí by nemali odmietajúť všeobecný dar manželstva, ale mali by ho prijať bez ohľadu na svoj vdovecký stav. Verš „*Lépeť se ženiti, nežli se páľiti*“ s odkazom na 1Kor 7, 9 nemá konfesiónálne špecifickú povahu (ide o pomerne presnú parafrázu biblických slov, z ktorých vychádzal napríklad aj uhorský katolícky katechizmus),³⁵⁷ keďže však zaznieva v evanjelickom prostredí, nemožno ho vní-

jest jim, aby tak zůstali jako i já.“; tamže.

³⁵⁰ Leška, Giskra Lásky, s. [2].

³⁵¹ Ku kontextu náboženského myslenia pozri kapitolu Manželstvo a manželka v príležitostnej produkcii 16. – 18. storočia: ideovo-spoločenský a literárny kontext.

³⁵² O'Reggio, c. d., s. 207.

³⁵³ Tamže.

³⁵⁴ Tamže.

³⁵⁵ STROHL, Jane E.: Luther on Marriage, Sexuality, and the Family. In: *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Edited by Robert Kolb, Irene Dingel and Ľubomír Batka, 2014, s. 370.

³⁵⁶ WITTE, John: The Reformation of Marriage Law in Martin Luther's Germany: Its Significance Then and Now. In: *Journal of Law and Religion*, roč. 4, 1986, č. 2, s. 309; BOWERS, Diane V.: To Spite the Devil: Martin Luther and Katharina von Bora's Wedding as Reform and Resistance. In: *Religions*, roč. 11, 2020, č. 3 (116), s. 4.

³⁵⁷ Porov. LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: Dlhá cesta k právnej emancipácii ženy v rodinných a majetkových vzťahoch. In: *Historický časopis*, roč. 66, 2018, č. 4, s. 607, pozn. 34.

mať izolovane od evanjelických doktrín. Luther hľadel na manželstvo najmä vo svojich skorších dielach prevažne ako na protilátku proti hriechu, postupom času však hovoril nielen o mníšskom celibáte, aj o manželskom živote ako o božskom povolaní; na manželstvo pritom nazeral z perspektívy poslušnosti Bohu a služby blížnym.³⁵⁸ Postupne teda prešiel od chápania manželstva ako obrany proti žiadostivosti k zdôrazňovaniu požehnania náročných povolaní manžela a manželky.³⁵⁹ Takéto pozitívne chápanie manželstva sa dostáva do centra pozornosti aj v Leškovom epitalamii:

*„A když Bůh pověděl na počátku věku,
že není dobré být samému člověku’;
zdaž to jen o pannách zní a mládencích,
zdaž ne též o vdovách a poctivých vdovcích?“³⁶⁰*

Pri verši „*že není dobré být samému člověku*“ sa pritom uvádza odkaz na Gn 2, 18, podľa ktorého Boh stvoril človeku pomoc, lebo mu nie je dobré byť osamote.³⁶¹ Ďalšie biblické odkazy, podporujúce pozitívne chápanie manželstva, smerujú do štvrtej kapitoly Knihy Kazateľ:

*„Lépeť jest zajisté dvěma než jednomu,
tiť z práce své mají lepší zisk v svém domu’.
„Padle-li který z nich, druhý pozdvihne ho,
podpírá všelijak tovaryše svého.“
„Běda samotnému,‘ týž kazatel praví!
Nebo, kdyžby padl, kdo ho zas postaví?“
‘K tomu pak budou-li dva ležeti spolu,
snáze se zahřejí; ano, i u stolu.’
Lépe vždycky chutná přistrožené jídlo,
kdež jest dvou aneb tří spolu jedno bydlo.“³⁶²*

Citované pasáže uplatňujú všeobecnejšie posolstvo veršov *Kazateľa* v špecifickom kontexte manželského života. Verš „*tiť z práce své mají lepší zisk v svém domu*“

³⁵⁸ Strohl, c. d., s. 371.

³⁵⁹ Strohl, c. d., s. 370.

³⁶⁰ Leška, Giskra Lásky, s. [3].

³⁶¹ „Řekl byl také Hospodin Bůh: Není dobré člověku býti samotnému: učiním jemu pomoc, kteráž by při něm (byla).“ Biblia Sacra, c. d., s. 3.

³⁶² Leška, Giskra Lásky, s. [3].

prítom odkazuje na Kaz 4, 9,³⁶³ verš „*Nebo, kdyžby padl, kdo ho zas postaví?*“ na Kaz 4, 10³⁶⁴ a verš „*snáze se zahřejí; ano, i u stolu*“ na Kaz 4, 11.³⁶⁵

Leška sa ďalej opiera o starozákonné príbehy, podľa ktorých sa patriarchovia po smrti svojich manželiek znovu ženili: v margináliách pri zmienkach o Abrahámovi a Säre, Bózovi a Rut a Dávidovi a Abigail umiestňuje odkazy na Gn 23 a 25. kap.; Rut 4, 10; 1Sam 25, 40 n. Z perspektívy konfesionalizmu sa takáto argumentácia nezdá byť náhodná, keďže i Luther (a spolu s ním ďalší protestantskí myslitelia) často používal príklady starozákonných patriarchov na demonštráciu požehnaní a skúšok rodinného života kresťana.³⁶⁶

*„O Abrahamovi čtete, že se ženil
a po smrti Sary stav vdovský proměnil.
Bóz si vzal vdovu Rut; David Abigail.
A tak pročby jste vy tímto se nehájil?

Obhájil jste dobře druhého ženění,
o čemž u mne žádné pochybnosti není;
proč byste vy vždycky jen vdovcem měl býti,
moha mladou pannu za manželku míti?“³⁶⁷*

V epitalamiu *Jiskra lásky* sa obraz ideálnej manželky načrtáva v rámci obhajoby manželstva, resp. špecificky manželstva vdovcov. Táto obhajoba sa zakladá na evanjelickom výklade biblických veršov a praktických potrieb človeka, od ochrany proti hriechu po potreby správy majetku a hospodárstva. I keď v básni sa obraz ideálnej manželky neformuluje priamo (na rozdiel od nižšie analyzovanej básne *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...*), na základe citovaných pasáží poetického textu je zrejmé, že v danom ponímaní má prioritné postavenie potreba hospodárky („*třeba hospodyně*“; „*statek / [...] bez sedlky přichází ve zmatek*“; „*se vdávaly, a děti rodily, hospodyně byly a dobře činily*“; „*tiť z práce své mají lepší zisk v svém domu*“) a vzájomná pomoc a podpora manželov („*Padle-li který z nich, druhý pozdvihne ho, / podpírá všelijak tovaryše svého*“; „*Nebo, kdyžby padl, kdo ho zas postaví?*“; „*[...] budou-li dva ležeti spolu, / snáze se zahřejí; ano, i u stolu*“; „*Lépe vždycky chutná přistrojené jídlo*“). Ináč povedané, manželský život sa stáva priestorom pre realizáciu cností spätých s domácimi či hospodárskymi úlohami a so službou rodine.

³⁶³ „Lépeť jest dvěma než jednomu; mají zajisté dobrý užitek z práce své.“ Biblia Sacra, c. d., s. 660.

³⁶⁴ „Nebo padne-li který z nich, druhý pozdvihne tovaryše svého. Běda tedy samotnému, když by padl; nebo nemá druhého, aby ho pozdvihl.“ Biblia Sacra, c. d., s. 660.

³⁶⁵ „Také budou-li dva spolu ležeti, (snáze) se zahřejí, ale jeden jak se zahřeje?“ Biblia Sacra, c. d., s. 660.

³⁶⁶ Strohl, c. d., s. 370; pozri aj tamže, s. 371, 373, 378 – 381; O'Reggio, c. d., s. 211.

³⁶⁷ Leška, *Giskra Lásky*, s. [3].

Mošovského, Chrastinova a Mikušova báseň *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...* má metrický pôdorys 8a8a7b8c8c7b.³⁶⁸ Použitie strofy signalizuje jej spätosť s oblasťou liturgickej piesne. Dedikantom textu je evanjelický kňaz Daniel Benkocí (od roku 1771 slúžil ako farár v Turom Poli).³⁶⁹ Prevažná časť básne po obsahovej stránke predstavuje parafrázu veršov Knihy prísloví (Prís 31, 10 – 31).³⁷⁰ Ústrednou témou básne sú náležitosti ideálnej manželky. Obraz dobrej ženy sa vytvára v nadväznosti na spomínané biblické verše, významnú rolu pri čítaní týchto častí však zohráva faktor konfesionalizmu. Lutherovo chápanie ideálu manželky sa opieralo napríklad o starozákonný príklad Abrahámovej ženy Sára (Gn 18, 1 – 16), ktorej bola cudzia ľahkovážnosť, neprístojná zvedavosť či záujem o klebety, ale zastávala svoje miesto v domácnosti, pripravovala jedlo a riadila domácnosť, zatiaľ čo manžela s hosťami nechávala na pokoji.³⁷¹ Jeho názory na manželstvo sa formovali aj prostredníctvom osobnej manželskej skúsenosti.³⁷²

³⁶⁸ Ide o šesťveršovú strofu s rozmerom tzv. viktorínskej sekvencie (dvojice trojveršových polstrof 8a8a7b+8c8c7b alebo šesťveršové strofy 8a8a7b8c8c7b), pomenovanej podľa Adama zo Svätého Viktora (†1146), ktorý ju hojne používal vo svojej liturgickej tvorbe (Bližšie napr.: SHIGO, Marie Bertrand: *Study of the Sequences Ascribed to Adam of St. Victor*. Dissertation. Chicago, Illinois : Faculty of the Graduate School of Loyola University, 1954). Strofa bola charakteristická aj pre diela Alana ab Insulis (cca 1128 – 1202/3) a množstva ďalších básnikov (Výber textov pozri v: RABY, Frederic James Edward: *A History of Christian-Latin Poetry*. Second Edition. Oxford : at the Clarendon Press, 1953, s. 351 – 355; FASSLER, Margot Elsbeth: *Gothic Song : Victorine Sequences and Augustinian Reform in Twelfth-Century Paris*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993, s. 416 – 437. Pozri aj MOSER, Thomas C. - MOSER, Thomas C., Jr.: *A Cosmos of Desire: The Medieval Latin Erotic Lyric in English Manuscripts*. Michigan : University of Michigan Press, 2004, s. 206 a n.; 309). Jej typickým príkladom je mariánska pieseň z 13. storočia *Stabat Mater*. V rôznych variáciách je známa z katolíckej a neskôr i protestantskej poézie rôznej proveniencie (porov. PALAS, Karel: *Recepce starší duchovní písně v době obrozenského*. In: *Literárněvědné studie : profesoru Josefu Hrabákovu k šedesátinám*. Jeřábek, Dušan – Kopecký, Milan – Palas, Karel (eds.). Vyd. 1. Brno : Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1972, s. 97; PRAŽÁK, Emil: *Otázka významu v latinské písni o Roháčovi*. In: *Česká literatura*, roč. 32, 1984, č. 3, s. 194; LEHÁR, Jan: *Staročeský překlad Stabat mater*. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*. Řada literárněvědná - D: Sv. 34, 1985, č. 32, s. 43 – 50; VILIKOVSKÝ, Jan: *Modlitby Alberta Pražského*. In: *Řád : revue pro kulturu a život*. Ročník šestý. V Praze : Vyšehrad, 1940, s. 239; porov. tiež BJELČEVIČ, Aleksander: *Wiersz słoweńskiej pieśni religijnej od XV do XVIII wieku*. In: *Język, literatura, kultura Słowian dawniej i dziś - III: Litteraria*. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM [Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza], 2001, s. 162, 164). Súvisiaci pôdorys 8a8a7b8c8c7b2d2d4e8e má aj (pôvodne nemecká) pieseň *Jak pěkně svítí dennice* v spevníku *Cithara sanctorum* a viacero ďalších piesní na jej nápev; pozri napr. vydanie: *Cithara Sanctorum : aneb Žalmy a Pěsně Duchovní staré y nové...* Nalezají se v Lipsku : v Sam. Benj. Waltera, 1737, s. 962: (1081); s. 489: (561); s. 1166: (1333); s. 1210: (1388).

³⁶⁹ AMBROSIIUS, Samuel (ed.): *Novi Ecclesiastico-Scholastici Annales Evangelicorum August. Et Helveticæ Confessionis In Ditionibus Domus Austriacæ hæreditariis : Tertii Cursus Annui Tomus Posterios*. Schemnicii : Characteribus Francisci Joan. Sulzer. reg. priv. Typographi, 1795, s. 166.

³⁷⁰ STORCHOVÁ, Lucie: *Řád přírody, řád společnosti*. *Adaptace melanchthonismu v českých zemích v polovině 16. století*. Dolní Břežany : Scriptorium, 2021, s. 327; s. 333.

³⁷¹ Strohl, c. d., s. 380.

³⁷² Jeho manželka Katarína vynikala prakticky vo všetkých svetských záležitostiach od domácnosti po podnikanie. Luther ju nazval „rannou hviezdou Wittenbergu“; v lete totiž vstávala o 4:00 a v zime o 5:00 hod. Bližšie Bowers, c. d.; O'Reggio, c. d., s. 199; tamže, pozn. 3 a tam uvedené zdroje; porov. aj kapitolu *Manželstvo a manželka* v príležitostnej produkcii 16. – 18. storočia: *ideovo-spoločenský*

V epitalamii *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...* sa ako základná kvalita dobrej ženy zobrazuje pracovitosť a užitočnosť. Tretia strofa básne, odkazujúca na Prís 31, 14³⁷³ a voľnejšie azda aj Prís 31, 11 – 12,³⁷⁴ hovorí o službe manželky manželovi, ktorú prirovnáva k činnosti obchodnej lode a úžitku z nej:

*„Žena svému věrná muži,
z upřímnosti srdce slouží,
jestiť podobná lodí,
která kupcům ustavičně
přivází statky rozličné,
hojný užitek plodí.“*³⁷⁵

Dobrá žena podľa básne pilne dbá o ľan a vlnu (Prís 31, 13),³⁷⁶ robí, čo je jej určené, a ani v noci nezhasína sviece (Prís 31, 18).³⁷⁷ Pilne sedí pri kuželi (na praslici) a vo svojich prstoch drží vreteno (Prís 31, 19).³⁷⁸

*„Dům její kořistí plný.
Hledá pilně lnu a vlny,
delá, co ji přičtěno.
Ni v noci nehasí svíce,
sedá pilně u praslice,
drží v prstech vřetenno.“*³⁷⁹

Ďalšia strofa hovorí aj o rozdávaní oblečenia členom rodiny (Prís 31, 21),³⁸⁰ o podávaní ruky chudobnému a vystieraní rúk k núdznému (Prís 31, 20):³⁸¹

*„Práce své vždy snažně hledí,
oděv rozdává čeledi,*

a literárny kontext.

³⁷³ „Jest podobná lodi kupecké, zdaleka přivází pokrm svůj.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁷⁴ „Dověřuje se jí srdce muže jejího; nebo (tu) kořistí nebude nedostatku. Dobře činí jemu a ne zle, po všechny dny života svého.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁷⁵ Institoris-Mošovský – Chrástina – Mikuš, c. d., s. [2].

³⁷⁶ „Hledá pilně vlny a lnu, a dělá šťastně rukama svýma.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁷⁷ „Zakouší, jak jest užitečné zaměstknání její; (protož) ani v noci nehasne svíce její.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁷⁸ „Rukama svýma sahá k kuželi, a prsty svými drží vřetenno.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁷⁹ Institoris-Mošovský – Chrástina – Mikuš, c. d., s. [2].

³⁸⁰ „Nebojí se za čeled svou v čas sněhu; nebo všechna čeled její obléčí se v roucho dvojnásobní.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁸¹ „Ruku svou otvírá chudému, a ruce své vztahuje k núznému.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

*dobře činí chudému,
rukou před ním nezavírá:
nýbrž štědře je otvírá,
vztahujíc je k nuznému“³⁸²*

Jedna zo strof básne charakterizuje aj muža dobrej ženy, o ktorého vážnosti svedčí to, že ho vídavať medzi staršími krajiny na zasadaniach pri (mestských) bránach (Prís 31, 23).³⁸³ Manželkina podpora a práca v domácnosti či na hospodárstve sa teda odráža aj v sociálnom statuse manžela, ktorý má vďaka nej dobré postavenie a požíva rešpekt v spoločnosti.

*„Muž její, byť byl chatrný,
však předce bývá patrný
a vzáctný mezi všemi,
jak po všech okolních stranách;
tak i když sedává v branách,
mezi staršími v zemi.“³⁸⁴*

Dobrá žena podľa epitalamia vstáva na úsvite (Prís 31, 15),³⁸⁵ vyrába a predáva plátno (Prís 31, 24),³⁸⁶ nejedáva z chleba lenivosti (Prís 31, 27),³⁸⁷ otvára svoje ústa k múdrosti (Prís 31, 26),³⁸⁸ synovia jej preukazujú úctu a manžel ju chváli (Prís 31, 28 – 29).³⁸⁹

*„Na usvitě hore vstává,
plátno dělá i prodává,
chleba zahálky nejí.
Usta otvírá k moudrosti,
u synů jest v poctivosti,
chválí ji manžel její.“³⁹⁰*

³⁸² Institoris-Mošovský – Chrastina – Mikuš, c. d., s. [3].

³⁸³ „Patrný (jest) v branách manžel její, když sedá s staršími země.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁸⁴ Institoris-Mošovský – Chrastina – Mikuš, c. d., s. [3].

³⁸⁵ „Kterážto velmi ráno vstávajíc, dává pokrm čeledi své, a podíl náležitý děvkám svým.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁸⁶ „Plátno drahé dělá, a prodává; též i pasy prodává kupci.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁸⁷ „Spatřuje obcování čeledi své, a chleba zahálky nejí.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁸⁸ „Ústa svá otvírá k moudrosti, a naučení dobrotivosti (vynáší jazykem svým).“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁸⁹ „Povstanouce synové její, blahoslaví ji; manžel její také chválí ji, (říkaje:) Mnohé ženy statečně sobě počínaly, ty pak převyšuješ je všechny.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁹⁰ Institoris-Mošovský – Chrastina – Mikuš, c. d., s. [3].

Posledná citovaná strofa odkazuje na verše Prís 31, 28 – 29, podľa ktorých dobrú manželku chváli manžel slovami, že prevyšuje všetky iné ženy.³⁹¹ Túto myšlienku rozvíjajú ďalšie tri strofy básne, v ktorých sa porovnáva jej hodnota so striebrom, zlatom a perlami a konštatuje sa, že samotný Šalamún – na rozdiel od Daniela Benkóciho – takúto ženu nenašiel, i keď mal veľa manželiek a konkubín. Myšlienka, že tieto ženy boli „*nádherne a ozdobné*“, boli však neporovnateľné s dobrou ženou po stránke cností („*však, té, ktorou zde schvaluje, / ctnosti její vypravuje, / nenalezl podobné*“), zrejme voľne odkazuje na Prís 31, 30.³⁹²

*„Žena tehdy takováto,
musí nad stříbro, nad zlato
i perly cenu míti:
ale v kterém světa kraji,
k dostání, aneb k prodaji,
můž nalezená býti?*

*Šalomoun měl mnohé ženy,
jak vlastní, tak i kuběny,
nádherne a ozdobné:
však, té, kterou zde schvaluje,
ctnosti její vypravuje,
nenalezl podobné.*

*Tys tehdy mnohem šťastnější,
s tvou nevěstou nejmilejší,
milý pane ženichu!
Štěstí tvé, ať povím dále,
jest nad Šalomouna krále,
bez žertu i bez smíchu.“*³⁹³

Podľa autorov teda Daniel Benkóci na rozdiel od Šalamúna našiel manželku, ktorá naplňa vymedzený ideál. Jej základná prednosť spočíva v tom, že je dobrou

³⁹¹ „Povstanouce synové její, blahoslaví ji; manžel její také chválí ji, (říkaje:) Mnohé ženy statečně sobě počínaly, ty pak převyšuješ je všechny.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁹² „Oklamavatelná jest příjemnost a marná krása; žena, kteráž se bojí Hospodina, tať chválena bude.“ Biblia Sacra, c. d., s. 657.

³⁹³ Institoris-Mošovský – Chrastina – Mikuš, c. d., s. [3].

gazdinou, t. j. ženou, ktorá vedie domácnosť, čomu sa môže tešiť jej nastávajúci manžel.

*„Darmos daleko nechodil,
dostala se ti za podíl,
jakovous potřeboval,
vyšel si v šťastnou hodinu,
a našels dobrou gazdinu,
proč bys se neradoval.“*³⁹⁴

V ďalšej strofe sa prostredníctvom priania adresovaného dedikantom načrtáva obraz ideálneho manželstva, ktoré charakterizuje svornosť, jednota, úprimnosť, pokoj, znášateľnosť, ústupnosť, tichosť, zmierlivosť, pokora a bohabojnosť:

*„Budtež již živi v svornosti,
V jednotě a upřímnosti,
Jsouce oba pokojní,
Snášeliví, ne svárliví,
Ustupní, tiší, smírliví,
Pokorní, bohabojní.“*³⁹⁵

Záver básne vychádza z tézy, že o manželstve možno spoľahlivo súdiť len na základe osobnej skúsenosti:

*„Jestli sme zde v čem zbloudili,
odpustťe, přátelé milí!
Snadno bylo zblouditi;
o manželství sme mluvili,
sami sme ho nezkusili:
neračte za zlé míti.“*³⁹⁶

³⁹⁴ Institoris-Mošovský – Chrastina – Mikuš, c. d., s. [4].

³⁹⁵ Tamže.

³⁹⁶ Tamže.

Táto pozícia dedikátorov (vrátane evanjelického kňaza M. Institoris-Mošovského), ktorú možno vnímať ako formulku skromnosti aj ako prejav prenikania básnického subjektu do príležitostných skladieb,³⁹⁷ v evanjelickom konfesionálnom prostredí nie je problematická.

Celkovo epitalamium rozvíja myšlienky o kvalitách dobrej manželky, ktoré sa viažu na jej prácu v domácnosti a na hospodárstve a na jej službu manželovi a rodine. Súvisiace požiadavky, ktoré priamo vychádzajú z veršov knihy Šalamúnových prísloví, sa dávajú do vzťahu k Benkóciho nastávajúcej manželke. Selekcia biblických veršov sa nehlási k protestantským tradíciám explicitne, v ich kontexte je však zrejmé, že čítanie veršov básne nemožno oddeliť od evanjelických hodnôt. Najvýznamnejšie súvislosti sa viažu na sakralizáciu profánneho, na chápanie všedných činností rodinného života ako služby Bohu.

Medzi Leškovým epitalamiom *Dokázání uctivosti a přátelské vděčnosti...* a básňou *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...* možno nájsť viacero spojnic. Oba texty boli napísané v mene troch dedikátorov („*třě dobře známí krajané*“; „*třě přátelé v Prešpurku*“), oba predstavujú „dokázání vděčnosti“ voči dedikantom, pričom hovoria aj o vďačnosti na ich strane.³⁹⁸ Tieto okolnosti pritom nie sú príliš špecifické; z daného obdobia sa zachovalo množstvo príležitostných textov od kolektívneho dedikátora a výraz vďaky bol v minulosti mimoriadne častou pohnútkou k písaniu príležitostných diel. (V Leškovom prípade sa vďačnosť viazala na obdobie, keď proti vôli otca a nevlastnej matky utiekol do Prietrže a Ondrej Škultěty ho prijal ako mendíka, t. j. chudobného študenta, na štúdium v tamojšej škole.)³⁹⁹

Napriek tomu, že sa v básni neformuluje všeobecná predstava ideálnej manželky, pozornosť si zasluhuje akcent na pobožnosť, mravnosť, cudnosť a tiež vnútornú a vonkajšiu krásu, ako aj špecifický obraz ideálnej ženy pre Ondreja Škultětyho: má opatrovať jeho malé deti, verne sa o ne starať a byť im dobrou matkou. Na základe biografických údajov si za „*děti / ty malé*“ možno dosadiť päť detí⁴⁰⁰ z jeho predchádzajúceho manželstva.

³⁹⁷ Takto Mráz, c. d., s. 55.

³⁹⁸ Titul „*Dokázání uctivosti a přátelské vděčnosti...*“ a konkrétne verše tejto básne: „*My by sme také měli / na tu milou svadbu jíti, / ach, kdyby to mohlo býti! / Novomanželé milí / vděční by z toho byli. // Než poněvadž se to od nás / nyní nemůže stati, / můžeme my na tento čas / i jinak ukázati / naši lásku a upřímnost, / vděčnost, přátelskou náklonnost / k novomanželům vděčným / a přátelům srdečným.*“ Leška et al., *Dokázání uctivosti a Přátelské Vděčnosti*, s. [3]; verše básne *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...*: „*Touto naší práci krátkou, / na vaší svadby památku, / přijměte oba vděčně, / kterou vám v milé sprostnosti, / na dokázání vděčnosti, / oddáváme společně.*“ Institoris-Mošovský – Chrástina – Mikuš, c. d., s. [4].

³⁹⁹ Tablic, *Paměti*, s. LVI.

⁴⁰⁰ Kohút, c. d., s. 4.

„Kteroupak si bude bráti
za ženu pán Škultétí?
O, nech mu Bůh ráčí dáti
takou, která by děti
ty malé opatrovala,
věrně se o ně starala,
jim dobrou matkou byla,
že by se mu líbila.“⁴⁰¹

Podľa ubezpečenia jednej z postáv Škultétyho budúca manželka túto požiadavku spĺňa. Oproti chválam ideálnej manželky v epitalamiu *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...* sa jej primát formuluje skromnejšie a absolútne superlatív sa zmierňuje časticou „téměř“:

„právě taká jest mu dána,
nad kterou lepší žádána,
téměř nemůže býti,
může se mu líbiti.“⁴⁰²

Ďalej sa pomenúvajú kvality, ktoré ju predurčujú k tomu, aby bola Škultéty-mu dobrou ženou. Tieto kvality sa pritom vymykajú strohému obrazu, ktorý je charakteristický pre ideálnu manželku v básni *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...* Oba texty spája to, že v nich vystupuje do popredia starostlivosť o rodinu a domácnosť: v prvom prípade o manželove deti z prvého manželstva, v druhom prípade o domáce hospodárstvo. Kým však v básni *Když dvojí cti hodný pán...* sa kladie exkluzívny dôraz na vedenie domácnosti a fyzická krása sa v nadväznosti na Prís 31, 30 hodnotí ako irelevantná, *Dokázaní uctivosti a přátelské vděčnosti...* uchopuje kvality Škultétyho nastávajúcej komplexnejšie a zahrňuje do ich výpočtu aj mladosť, telesnú a duševnú krásu, pobožnosť či hanblivosť: „jedna krásná, spanilá, / mladá vetev“,⁴⁰³ „panna ctnostlivá“, „pobožná, krásná, stydlivá“,⁴⁰⁴ „panna jak se sluší, / s krásným tělem i duší“. ⁴⁰⁵ (Podobne aj v Leškovej *Jiskre lásky* sa naznačuje, že prednosťou Vojtěchovského manželky je jej nízky vek: „proč byste vy vždycky jen vdovcem měl býti, / moha mladou pannu za manželku míti?“ ⁴⁰⁶)

⁴⁰¹ Leška et al., *Dokázaní Vctivosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [3].

⁴⁰² Leška et al., *Dokázaní Vctivosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [4].

⁴⁰³ Leška et al., *Dokázaní Vctivosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [3].

⁴⁰⁴ Leška et al., *Dokázaní Vctivosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [4].

⁴⁰⁵ Tamže.

⁴⁰⁶ Leška, *Giskra Lásky*, s. [3].

Ale co se stalo dále?

*Jedna krásná, spanilá,
mladá vetev, nenadále
tam, kde ta první byla,
urosta: ta pak druhá při ní
brala na se způsob jiný,
a již více nevadla,
než rozkošně omládla.⁴⁰⁷*

*„Ta pak jest panna ctnostlivá
Maria po Kuzmovi,
pobožná, krásná, stydlivá,
a právě rektorovi,
pánu Škultěťmu jsoucí,
za tovaryšku žádoucí:
nebť jest panna jak se sluší,
s krásným tělem i duší.“⁴⁰⁸*

Kým v básni *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...* akoby sa kládol dôraz na manželkine skutky ako ovocie rúk, ktoré sa tematizujú v Prís 31, 31,⁴⁰⁹ vo vzťahu k obrazu ovocia v Leškovom epitalamii („*ať ovoce dávají, / pokud dobrá vůle jeho*“; „*nech je přijme k rukám svým, / spolu s jejich ovocím*“) sú pri interpretácii kontextovo relevantné skôr biblické obrazy skutkov ako ovocia srdca:⁴¹⁰ „*Vetvy jeho nech zalévá / laskavě, ať zrůst mají, / ať žádá z nich neomdlévá, / ať ovoce dávají, / pokud dobrá vůle jeho. / Když pak zpadnou z stromu svého, / nech je přijme k rukám svým, / spolu s jejich ovocím.*“⁴¹¹ Na porovnanie, v záverečnej strofe *Jiskry lásky* sa píše o plode iskry v zmysle manželskej lásky: „*Budiž dům váš plodem j i s k r y⁴¹² ctně ozdoben, / požehná- ním božím statek váš pomnožen!*“⁴¹³

Zdá sa, že vo vzťahu k uchopeniu skutkov manželov i k hodnoteniu predností nastávajúcej manželky je epitalamium *Dokázání uctivosti* najväčšmi komplexné. Zároveň je najmenej zdržanlivé ohľadom tematizácie fyzickej krásy a veku nevesty

⁴⁰⁷ Leška et al., *Dokázání Vctivosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [3].

⁴⁰⁸ Leška et al., *Dokázání Vctivosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [4].

⁴⁰⁹ „Dejtež takové z ovoce rukou jejich, a nechať ji chválí v branách skutkové její.“ *Biblia Sacra*, c. d., s. 657.

⁴¹⁰ Pozri predchádzajúci text v tejto kapitole.

⁴¹¹ Leška et al., *Dokázání Vctivosti a Přátelské Wděčnosti*, s. [4].

⁴¹² V pôvodine veľké písmeno na začiatku slova.

⁴¹³ Leška, *Giskra Lásky*, s. [4].

a predovšetkým najmenej zovšeobecňujúce: jej obsah sa viaže na konkrétne okolnosti zo života Ondreja Škultétyho.

Leškove epitalamiá *Dokázaní uctivosti a přátelské vděčnosti...* a *Jiskra lásky* charakterizuje alegorická obraznosť. V prvom z nich sa manželstvo zobrazuje ako spojenie vetiev stromu, ktoré z Božej vôle rastú a prinášajú ovocie. V druhom sa manželská láska zobrazuje ako iskra, ktorá si vyžaduje dobré zaobchádzanie, aby horela a prinášala svetlo, teplo a pohodlie. Oba obrazy majú biblický základ: v jednom prípade neostrý, zahŕňajúci verše viacerých biblických kníh, v druhom prípade špecifický, odvíjajúci sa od explicitne konkrétneho verša Knihy Sirachovcovej. V oboch prípadoch ide o aktualizáciu biblických odkazov vo vzťahu k látke manželského života dedikantov. V básni *Jiskra lásky* sa konkretizácia týka aj samotného názvu textu a ústredného alegorického obrazu iskry, ktorý odkazuje na dievčenské priezvisko dedikantovej nastávajúcej manželky. Vzhľadom na širšie spektrum kontextových významov slova „jiskra“ („Jiskra“) akoby sa tento výraz v básni emancipoval a funguje ako autonómny poetický znak.

Pre všetky tri skúmané epitalamiá (vrátane Mošovského, Chrastinovej a Mikušovej básne *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...*) je príznačný akcent na službu manželky manželovi, rodine a domácnosti. *Jiskra lásky* poskytuje teologické, biblicky fundované argumenty v prospech vstupu vdovcov do manželstva, pričom prioritný význam sa v nej pripisuje úlohe manželky z hľadiska potrieb domácnosti a rodinného hospodárstva. Epitalamium *Když dvojí cti hodný pán Daniel Benkocí...* obsahuje popis vlastností a konania ideálnej manželky, ktorý explicitne vychádza z veršov Šalamúnových prísloví. Dôraz sa v nej kladie primárne na prácu v domácnosti a na účasť na podnikaní; vo vzťahu k iným kvalitám (vrátane fyzickej krásy) je báseň zdržanlivá. Epitalamium *Dokázaní uctivosti a přátelské vděčnosti...* je v tomto ohľade omnoho otvorenejšie, pričom na prvé miesto sa v nej – v nadväznosti na konkrétne životné okolnosti dedikanta – kladie starostlivosť o jeho deti z prvého manželstva. Pri čítaní všetkých troch textov vystupuje do popredia kategória konfesionalizmu. V evanjelickom duchu sa v nich presúva posvätné do rodiny a do všedných, každodenných činností v domácnosti, ktoré tak nadobúdajú sakrálnu povahu. V pozadí akcentu na službu manželovi a rodine je jej chápanie ako služby Bohu, ktorá robí dar manželstva v evanjelickom ponímaní rovnocenným s darom celibátu čistoty.

AUTENTICKOSŤ OBRAZU MANŽELSTVA A MILOVANEJ MANŽELKY V BÁSNICKEJ SKLADBE *ŽIVOTA I SMRTI POŽEHNANÁ PAMÁTKA*

Smrť Kataríny Šramkovej (rod. Potockej) datovaná 6. decembrom 1778 bola pre všetkých pozostalých veľmi smutnou udalosťou, no bezpochyby najintenzívnejšie zasiahla jej manžela, v tom čase evanjelického kazateľa vo veľkej Paludzi, Pavla Šramka (1743 – 1831). Veľkosť jeho smútku nad stratou milovanej ženy a zároveň vysokú mieru úprimnosti ich vzájomného vzťahu dokumentuje spis s názvom *Života i smrti požehnaná památka*, ktorou urozené někdy a pobožné matróně Kataríne Potoczky, když L. P. 1778 dne 6. prasince s světem i s svými právě křesťanský se rozžehnala, na dosvědčení své lásky manžel její věrný Pavel Šramko při církvi ev. Velkopaluzské Slova b. kaz. u známých i u neznámých následujícím psaním vzbuzuje,⁴¹⁴ skrátene *Života i smrti požehnaná památka*. Zahříňa v sebe viacero žánrovo, poeticky i motivicky, no zároveň i autorsky rôznorodých textov, inšpirovaných Kataríniným životom a smrťou. Zoradené sú podľa chronologického princípu, t. z. že Šramkov autorský prehľad všetkých dostupných informácií o Kataríninom živote od narodenia až po smrť je rozčlenený do štyroch kapitol:

⁴¹⁴ SSRAMKO, Pawel: *Života y smrti požehnaná Památka, kterou Vrozené někdy a pobožné matróně KATARJNE POTOCZKY když L. P. 1778. dne 6. Prasynce s Swětem y s swými právě křesťanský se rozžehnala; Na dosvědčení své lásky manžel gegj wěrný Pawel Ssramko Při Cyrkwy Ew. Welko-Paluzské Slova B. Kaz. v známých y v neznámých následujcým Psánjm vzbuzuge*. [Prešov?] : [Magdalena Redlitzová?], 1779. (Dielo vyšlo bez uvedenia miesta a roku vydania, no údajne bolo vytlačené v Prešove a stalo sa tak zrejme v roku 1779, nie je však vylúčené, že mohlo vyjsť aj skôr, na samom sklom roku 1778.) Údaje o vydavateľovi a mieste vydania uvádzame podľa HORÁK, František (red.): *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Tisky z let 1501-1800. Část VIII. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 213 (č. 15.932).*

Katařiny Potocký rod (s. 6 – 11), *Katařiny Potocký vychování* (s. 12 – 22), *Katařiny Potocký manželství* (s. 22 – 101) a *Katařiny Potocký nemoc i smrt* (s. 101 – 121). Tvorí kompozičnú kostru celého spisu, ktorá je priebežne dopĺňaná textami iných autorov tak, aby korešpondovali s práve reflektovanými udalosťami v Kataríninom životopise. Vďaka tomu spoločne utvárajú kompatibilný a dejovo uzavretý celok.⁴¹⁵

V kapitole *Katařiny Potocký manželství* po pasáži venovanej opisu svadobnej slávnosti i svojho nečakaného onemocnenia počas svadobnej hostiny uvádza Pavol Šramko dielo dlhoročného a veľmi blízkeho priateľa Michala Semiana (1741 – 1812), a to epitalamium *Svadební plesání...*⁴¹⁶ (s. 60 – 68, síce v titule básne bez uvedenia mena autora, no odkaz „*Toho času / v Hále saské / v moudrostí svaté / se učící krajan*“ jasne poukazuje na Semianovo autorstvo, čo napokon potvrdzuje aj Šramkov komentár uvádzajúci túto báseň). Len o niekoľko strán neskôr, pri reflektovaní udalostí z nasledujúceho roku (teda z roku 1771), zaradil Šramko ďalšiu Semianovu báseň, tentoraz venovanú Kataríne pri príležitosti jej menín *Srdečné plesání...* (s. 70 – 73, rovnako bez uvedenia mena autora, no s podobným odkazom na Semiana: „*V Háli magdeburské študirující / krajan*“). Osobitnú pozornosť si v rámci tejto kapitoly zasluhuje aj niekoľko veršov, ktorých autorstvo Šramko prisudzuje svojej manželke, a kvôli ktorým zvykne byť Katarína Šramková radená medzi prvé slovenské poetky. Ide o verše, ktorými blahoželala Michalovi Semianovi k jeho meninám v roku 1770 a Pavol Šramko ich zaradil do svojho textu v podobe citátu.⁴¹⁷ Na záver poslednej kapitoly, detailne a pôsobivo opisujúcej posledné dni života a umieranie Kataríny, zaradil Pavol Šramko veršovanú valedikciu paludzkeho učiteľa Juraja Ambrosiho, ktorú predniesol na Kataríninom pohrebe, bez uvedenia jej názvu s incipitom *Slavné v tomto chrámě božím shromáždění...* (s. 122 – 140). Ide o veršovanú podobu odoberania sa zosnulej od svojich najbližších, pričom autor presne zachováva topickú postupnosť od najbližších rodinných príslušníkov až po celé spoločenstvo prítomných na pohrebe. Bezprostredne za ňou nasleduje pohrebná kázeň Mateja Šuleka *Pohřební kázání skrze dvojctihodného muže božého p. MATEJE ŠULEK S. b. k držené* (s. 141 – 167). Napokon, na samotný záver zaradil Pavol Šramko *Přídavek obsahující v sobě spoluutrpnost dobrých přáteli* (s. 168 – 174) – ide o súbor štyroch básní bez uvedenia ich názvu, pričom autorom prvej z nich je Michal Semian, druhej Terézia Semianová (rod. Klementisová) – manželka Michala Semiana, tretej

⁴¹⁵ Šramko „využívá narativny rámec biograficko-cestopisného charakteru, aby skonštruoval možný dej udalostí zo života zosnulej.“ MRÁZ, Peter: *Interpretácia ako výzva. Analýza textov z obdobia zrodu novodobej slovenskej literatúry*. Bratislava : IRIS, 2021, s. 63. Pamiatka tak predstavuje pomerne podrobnú životopisnú kroniku Šramkovej milovanej manželky. SABO, Gerald: Pavel Šramko (1743-1831): Love Expressed, Condemned, and Praised. In: *KOSMAS: Czechoslovak and Central European Journal*, 2014, č. 28.1, s. 72.

⁴¹⁶ Viac o Semianovej poézii VANEKOVÁ, Oľga: Plausus epithalamicus a Svadební plesání: podoby epithalamia v príležitostnej poézii Michala Semiana. In: *Podoby príležitostnosti v staršej slovenskej literatúre*. Bratislava : Veda, 2022, s. 104 – 120.

⁴¹⁷ Šramko, c. d., s. 58.

Johannes Molitoris, profesor na prešovskom gymnázii, a štvrtej podľa všetkého zrejme rektor sabinovskej školy, v akrostichu a telestichu identifikovaný ako Simeon Reberi.

Podľa údajov v titule možno predpokladať, že zostavovateľom spisu bol s najväčšou pravdepodobnosťou sám Pavol Šramko – texty zosumarizoval a v podobe uceleného spisu dal vytlačiť krátko po pohrebe. (Vzhľadom na chýbajúci údaj o mieste a čase vydania v titule, resp. na titulnej strane, možno sa len domnievať, že vyšiel začiatkom roku 1779⁴¹⁸ a vytlačený bol údajne v Prešove⁴¹⁹.) Básnikovým úmyslom bolo takýmto spôsobom dôstojne osláviť a čo najdlhšie zachovať v pamäti pozostalých i širšieho spoločenstva jemu zverených veriacich (nielen vo Veľkej Paludzi) Kataríninu pamiatku. Predstavil ju ako inšpiratívny vzor emancipovanej a rozhladenej mladej ženy i oddanej manželky, a zároveň ako reprezentatívny príklad pravej kresťanskej a špecificky protestantskej zbožnosti realizovanej v každodennom živote – manželskom, rodinnom, cirkevnom i spoločenskom.⁴²⁰ Potvrdzujú to hneď úvodné verše *Predmluvy*:

„Laskavý čtenáři, budiž pozdravený!

Cíl tohoto mého ten jestiť mluvení:

památku chci vzbudit mé uprimné ženy,

u známých i u těch, kterýmž známá není.

Její mnohé cnosti, ba každé pohnutí,

věrnost, stálá láska ec. mi dodává chuti;

a k této práci mne jako silou nutí,

bych nedal jí jménu přijít v zapomenutí.“⁴²¹

⁴¹⁸ Jedným z typických znakov príležitostnej produkcie je časovo ohraničená aktuálnosť, to znamená, že boli reakciami na udalosti, ktoré rezonovali v spoločnosti „len“ obmedzený čas. Preto bola pri nich zohľadňovaná požiadavka rýchleho vydania bezprostredne po reflektovanej udalosti. V dôsledku toho príležitostné tlačie ani nepodliehali cenzúre a ich vydanie sa tak stávalo fakticky bezproblémové. „Smútočné tlačie neboli dôvodom rozporov medzi vydavateľmi, ani vydavateľom a dozornými úradmi, a tak často o nich nenachádzame zmienky v revízijských súpisoch.“ JURÍKOVÁ, Erika: *Orationes funebres* ako súčasť barokovej literatúry (Na príklade diel z prostredia trnavskej akademickej tlačiarne). In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 3, s. 245.

⁴¹⁹ Tento údaj uvádza Bohuslav Tablic vo svojom profile Pavla Šramka v štvrtom zväzku Paměti. TABLIC, Bohuslav: *Paměti Česko-Slovenských Básníků aneb Werssowců, kteříž se buďto v vherské zemi zrodili, aneb aspoň v Vhřích živi byli*. In: *Poezye. Díl čtvrtý*. We Wacowě : v Antonjina Ğotljba pryw. Knihtlačitele, 1812, s. XXII – XXVIII.

⁴²⁰ „Obsahom básnickej skladby, zachytávajúcej epizódy zo šťastného, vyššie osem rokov trvajúceho manželstva (od 2. júla 1770 do 6. decembra 1778) chcel totiž Šramko povzbudiť veriacich k nasledovaniu príkladu zbožného života a šťastnej smrti, čo bolo jednou z prioritných úloh duchovného pastiera vôbec, na ktorú sa sústreďoval zväčša v kázňach.“ BRTÁŇOVÁ, Erika: *Ženský svet v staršej slovenskej literatúre na prelome 18. a 19. storočia*. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 2011, s. 52.

⁴²¹ Šramko, c. d., s. 1.

V prvom pláne možno toto dielo čítať ako autorovu ponuku dokonalého a nasledovaniahodného vzoru, ako prostriedok povzbudenia a upevnenia tých, ktorí sa usilujú žiť v cnosti, či na druhej strane ako pôsobivý nástroj na naklonenie či usmernenie tých, ktorí zvažujú opodstatnenosť cností v bežnom živote, ba dokonca nimi celkom opovrhujú. Jeho cieľom je ukázať čitateľovi, že odmenou za vernosť mravným hodnotám je pokojný život a šťastná smrť, ako to potvrdzuje Katarínin príklad:

*„Ti, když budou toto před očima míti,
mohou se z něho to dobře naučiti,
jak by byla dobrá věc pobožně žíti
a jak utešena šťastlivě umříti.
Ti, jimž jsou v životě tomto mile ctnosti,
budou jich stíhati s větší ochotnosti;
když spatří k jaké to slouží poctivosti
i po smrti lidem žíti v pobožnosti.“
Ti pak, jenž nemají v cnostech oblíbení,
skrze toto cnostné matrony schválení
snad se dají přivést k ctnému roztoužení
po cnostech a k zlého života zlepšení.“⁴²²*

Týmito slovami Šramko celkom jasne a presvedčivo deklaruje, že prvotným zámerom jeho podrobného básnického obrazu manželky v podobe čo najširšieho spektra jej pozitív, dobrých vlastností, povahových črt i priam mravnej dokonalosti, chcel ponúknuť čitateľovi prostriedok na podnietenie rozjímania o dobrom živote a smrti, resp. povzbudiť ho k uvažovaniu o príprave na dobrú smrť – v zmysle (na konci 18. storočia ešte stále aktuálnej barokovej) tézy „qualis vita, mors est ita“:

*„Bůh pak sám udělí k tomu požehnání,
aby mnohým lidem toto prosté psání
dalo příležitost k smrti rozjímání
a probudilo jich k cnosti milování. Amen!“⁴²³*

⁴²² Šramko, c. d., s. 5.

⁴²³ Šramko, c. d., s. 6.

Súbežne so zámerom pripraviť a motivovať čitateľov k dobrej smrti, ktorý aj vzhľadom na reflektovanú udalosť Kataríninej smrti možno vnímať ako prvoplánový, rovnako rezonuje v celom diele aj jasný záujem autora ponúknuť dokonalý vzor každodenného života a pôsobivý príklad inšpiratívnej mladej ženy (nielen) v úlohe manželky.⁴²⁴ Druhú kapitolu Kataríninho životopisu mapujúcu jej mladosť napríklad končí konštatovaním:

*„Kto pak jí jen znal, každý uzná vděčně,
že nebyla živa v hříšnosti bezpečné
ani nepáchala mrzkosti skutečně,
a tak netrávila mladý věk všetečně.
Tak tedy pannenství jí poctivé bylo
Bohu i skutečným lidem se líbilo,
což když se napospol známé učinilo,
to jí i manželství dobré způsobilo.
Bůh dej, aby příklad ten nasledovali
všecky panny, a tak ctnostně se chovali,
světu ani tělu nepovolovali:
tak by všudy dobré manželství bývali.“⁴²⁵*

Vzhľadom na túto intencionálnu rovinu je celkom prirodzené, že ústredným motívom Šramkovej básnickej skladby sa stala morálna vyspelosť a sila jeho manželky, kvôli ktorej ju vnímal jednak ako dôležitú osobu, dokonca v istom zmysle autoritu vo svojom vlastnom živote, a zároveň ako vhodný príklad aj pre ostatné mladé ženy. Cílené prezentovanie Kataríny ako dokonalej reprezentantky cností a kresťanských duchovných hodnôt zásadne ovplyvnilo celkový charakter jej básnického vyobrazenia.

V záujme reprezentovania istých spoločenských väzieb a uctenia si (v istom okruhu čitateľov dobre známeho) dedikanta využili autori jeho príklad ako inšpiratívny impulz pre širšie spoločenstvo, a tak predstavili čitateľom morálne vzory a hodnoty, resp. ponúkali im mnohoraké podnety pre reflexiu ich vlastného života. Dedikanti bývali zvyčajne stotožňovaní so slávnymi historickými, biblickými či mytologickými postavami ako známymi nositeľmi konkrétnych cností. Priamo formulované vý-

⁴²⁴ „Je to skladba biograficko-didaktická, líčící celý život Šramkovy první ženy [...] a dávající jej za vzor jiným ženám.“ VILIKOVSKÝ, Jan: Jan B. Čapek, Československá literatura toleranční 1781 – 1861. I – II, str. 383 + 461. Knihovna České mysli, sv. 10 – 11, Praha 1933. In: *ŘÁD revue pro kulturu a život*, roč. I, 1933, č. 7, s. 409.

⁴²⁵ Ssramko, c. d., s. 22.

zvy na nasledovanie ich príkladu možno tak vnímať ako jasné signály didaktických, resp. formatívnych (duchovných i mravoučných) funkcií či autorských zámerov. Zohľadňujúc tento aspekt, možno konštatovať, že skladba *Života i smrti požehnaná památka* zodpovedá základným princípom mravoučnej poézie a Šramkov editorský i autorský zámer možno vnímať ako celkom zhodný s tradičnými zásadami literárnej tvorby príležitostného charakteru, pre ktorú bola doslova kľúčová spoločenská funkcia a súbežne s ňou aj funkcia didakticko-mravoučná, resp. formatívna.

Smrť známych a v danom priestore významných osobností či blízkych členov rodiny bola jedným z najčastejších tematických okruhov príležitostných textov rôznorodého žánrového zaradenia – od pohrebnej kázne, rôznych príhovorov a rečí k pozostalým cez epicédie až po epitafy. Bola bolestivou a veľmi emotívnou udalosťou nielen v okruhu najbližších pozostalých, ale silno rezonovala aj v pomerne širokom spoločenstve, ktoré zosnulého nielen poznalo, ale často vnímalo ako dôležitú autoritu v spoločenskom i náboženskom (duchovnom) živote. Pomerne široký záber citovo zaangažovaných recipientov sa tak stal zásadným aspektom, ktorí autori zohľadňovali po formálnej či poetickej, a zároveň aj po intencionálnej stránke. Je preto celkom prirodzené, že práve tento druh literárnej produkcie sa stal veľmi silným motivátorom ich osobného i spoločenského uvedomenia sa a povzbudenia, a tiež prostriedkom ich autentickej sebaaprezentácie. Rovnako aj Šramkovu editorskú a autorskú intenciu v spise *Života i smrti požehnaná památka* (tak po tematickej, ako aj ideovej stránke) možno špecifikovať veľmi konkrétne ako jasne cieleňú realizáciu typického barokového princípu tzv. „školy kríža“ – evidentne v ňom ponúka návod na to, ako má človek prijímať svoj život aj s prípadnými nešťastiami a ťažkými skúškami, aby napokon obstál aj v momente svojej smrti.⁴²⁶ Tento zámer potvrdzuje Šramkovo reflektovanie rôznych ťažkostí, ktoré museli spoločne s Katarínou ako manželia prekonať, a tak prijať svoj kríž: „*Však i tento život Bůh dobrý a svatý / všelijakým křížem chtěl temperovati*“. (s. 97) Život v manželstve pritom považoval za najdokonalejšie potvrdenie zvládnutia školy kríža, pretože ho vnímal ako prejav ochoty niesť nielen svoj vlastný kríž, ale aj kríž toho druhého:

„Manželů zajisté tak ten svazek víže,
že musejí jeden druhého nést tíže,
musejí též spolu trpět svoje kříže,
což však v samotnosti žádného nevíže.“⁴²⁷

Celkom symbolicky možno v súvislosti s týmto špecifickým intencionálnym zameraním skladby vnímať dokonca aj nenápadnú poznámku, že Katarína sa na-

⁴²⁶ Viac o tom KERULOVÁ, Marta: *Hodnotové aspekty staršej literatúry*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009.

⁴²⁷ Šramko, c. d., s. 44.

rodila práve na sviatok posvätenia kríža⁴²⁸ – tento deň akoby predurčil celý jej život a zároveň indikuje oprávnenosť jej vnímania ako nasledovaniahodného vzoru v pokornom prijímaní všetkých životných skúšok:

*„Slunce běh konalo na panny znamení,
církev pak světila den kříže svěcení,
s patnáctou neděli den ten byl spojený,
i ten den moji Katky narození.“*⁴²⁹

Pavol Šramko si teda na pripomenutie milovanej manželky vybral vyslovene tradičný spôsob literárneho prejavu príležitostného charakteru so všetkými špecifickými atribútmi žánrovej, ideovej, tematickej i poetickej charakteristiky literárnej tvorby druhej polovice 18. storočia, čiže so všetkými znakmi barokovej estetiky a filozofie. Nie celkom tradičná je však skutočnosť, že pri príprave spomienkového spisu nezostal len v úlohe objednávateľa, teda toho, kto vysloví požiadavku na jeho vytvorenie a vydanie a zabezpečí jeho finančné pokrytie, ale s veľkým odhodlaním sa zhostil úlohy jeho zostavovateľa a predovšetkým autora podstatnej časti – Kataríninej biografie, v ktorej detailne opísal celý jej život i posledné okamihy s ňou.⁴³⁰

Táto skutočnosť odкрýva ďalší rozmer jeho editorského a autorského zámeru: aktívna účasť v samotnom tvorivom procese je prejavom oveľa intenzívnejšieho záujmu básnika vzdať úctu milovanej Kataríne tým, že ju zobrazí v čo najvernejšej podobe (z pohľadu najbližšej osoby). V súčinnosti s tým sa mu zároveň naskytla možnosť čo najvernejšie prejsť a literárne prezentovať svoj vrúcny vzťah k nej. Potvrdzujú to napríklad už slová zo samotného titulu spisu, podľa ktorých ho vydáva „na dosvědčení své lásky“, a ktoré následne rozvil aj vo svojom predhovore:

*„Totiz nemohu jí víc dobře činiti.
když tělem nic, duši pak vše dobré cítí;
samé ji ctne jméno ještě mohu míti
i je i po smrti, jak svědčí, poctiti.“*

⁴²⁸ Ide o kresťanský sviatok Povýšenia sv. kríža, teda sviatok úcty k sv. krížu, ktorý sa v kresťanskej tradícii slávi 14. septembra ako pripomenutie udalosti z roku 628, keď cisár Heraklius získal späť od Peržanov relikviu kríža, na ktorom bol ukrižovaný Kristus.

⁴²⁹ Šramko, c. d., s. 6.

⁴³⁰ Väčšinou boli najbližší pozostalí len zadávateľmi objednávky a autormi boli literárne činné osoby z ich blízkeho okolia, intenzívnejšia literárna aktivita ale nebola vždy podmienkou. „Medzi evanjelickými duchovnými bolo celkom obvyklé aspoň raz napísať a vydať báseň inšpirovanú istou udalosťou.“ KOLLÁROVÁ, Ivona: Príležitostná poézia vo vydavateľskom priestore. In: BRAXATORIS, Martin et al.: *Príležitostná poézia : miesto a význam príležitostnej poézie v dejinách slovenskej literatúry*. Bratislava : Veda, 2020, s. 26.

*Toto tedy jméno mé manželky vděčné
chci tímto svým psáním uctiti srdečně,
by nevymizelo ze světa konečně,
ale aspon v písmích potrvalo věčně.*⁴³¹

Pri zdôvodňovaní svojho činu tak Šramko nezostal len pri topickom motíve povinnosti čo najdokonalejšieho uctenia si mena zosnulej aj po jej smrti ako formálneho dôkazu svojej manželskej oddanosti. Vydanie spisu a svoj vlastný autorský vklad v podobe detailného životopisu Kataríny považoval za jediný možný spôsob, ako by jej čo najúprimnejšie, teda vierohodne a autenticky mohol aj po smrti prejavíť svoju lásku. V duchu antickej tradície veril, že takýmto spôsobom zostane dlho živé aspoň jej meno a pamiatka na ňu. V duchu kresťanskej viery si zase uvedomoval, že je to výnimočný spôsob zadostučinenia aspoň jej duši, keď sa už nemôže postarať o ňu fyzicky. Svoju lásku ku Kataríne pritom sám charakterizoval ako nekonečnú túžbu byť doslova spojený s ňou, byť pri nej v každom okamihu a urobiť všetko, čo je len v jeho silách, pre jej šťastie a spokojnosť:

*„Já sic pres celý čas manželství našeho
na skrze sem nechtěl zmeškati ničeho,
co jen na manžela náleží věrného,
usiloval sem se konat toho všeho.
I když do smrtešlné upadla nemoci,
hledal sem u Boha, lékařů pomoci,
rád bych ji byl póstem a nespáním v noci,
kdyby možné bylo, od smrti vymóci.*⁴³²

Už tieto verše zásadne predznamenaávajú spôsob Šramkovho literárneho spracovania Kataríninho obrazu – jeho špecifiká sú dôsledkom cieleného zámeru prezentovať ho recipientovi skrze svoje vlastné vnímanie manželkinej telesnej i duchovnej krásy a dobroty a skrze svoje skutočné pocity v tej najintímnejšej rovine. Katarínin detailný a zároveň veľmi subjektívne a sugestívne podaný portrét tak považuje za najdokonalejší spôsob potvrdenia svojej lásky k nej:

⁴³¹ Šramko, c. d., s. 2.

⁴³² Šramko, c. d., s. 1.

„Abych tedy ještě i při této době,
když ona pokojně odpočívá v hrobě,
dosvědčil mé lásky k jí drahé osobě:
touto smutnou práci vyvolil sem sobě.“⁴³³

Pritom si bol vedomý, že takáto zmena optiky a netradičné zameranie na zdieľanie svojho vlastného vnútorného prežívania, nebude prijímaná bez problémov:

„Vím pak, že se mnozí neleznou takoví,
kteří mně utrhat budou zlými slovi
říkajíc, že se to nesvědčí knězovi,
aby toto svému psal tovařišovi.“⁴³⁴

A nemýlil sa. V literárnej historiografii je známy ohlas Jána Čerňanského ml., ktorý mu vyčítal práve prílišnú citovú zaangažovanosť, resp. na tú dobu neobvyklú a pre isté kruhy priam až poburujúcu otvorenosť, s ktorou vykresľuje svoj citový vzťah k milovanej manželke. Jeho verše sú vraj „pohoršení plné, oplzlé, neslané“ s odôvodnením, že prezentujú „nemírné ženy milování“.⁴³⁵ Šramkovo rozhodnutie bolo i napriek týmto predikciám neoblomné. Svoje rozhodnutie vytvoriť a sprostredkovať čitateľom dielo s výraznou mierou autenticity odôvodňuje tým, že jedine takýto spôsob považuje za skutočný a pravý dôkaz svojej úprimnej lásky k manželke: „mně toto činit věrná láska vělí.“⁴³⁶

Pavol Šramko si veľmi dobre uvedomoval význam tlačeneho slova, resp. význam kníh. Staval ich na roveň vzácnym pamätníkom a monumentom postave-

⁴³³ Šramko, c. d., s. 2.

⁴³⁴ Šramko, c. d., s. 3.

⁴³⁵ ČERŇANSKÝ, Ján: Crisis in carmen Schramkianum. In: MIŠIANIK, Ján: *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : VEDA, 1981, s. 701 – 702. Tento spor spomenul aj Bohuslav Tablic vo svojich *Pamětiach*: Tablic, c. d., s. XXVI. Viac o tomto spore BRTÁŇ, Rudo: Satirický útok na Pavla Šramku, autora pietnej Života i smrti požehnanej památky...In: *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1970, s. 343 – 362 alebo ELIÁŠ, Michal: Literárny spor vo veršoch z konca 18. storočia. In: *Literárny archív* 8, 1971, s. 269 – 275.

„Vkus a čítaniu svojich súčasníkov sa Šramko dotkol tým, že v smútočnej rozlúčkovej básnickej skladbe sa otvorene vyznal z lásky k svojej manželke“. BRTÁŇOVÁ, Erika: Ženský svet v staršej slovenskej literatúre na prelome 18. a 19. storočia. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 2001, s. 51. Úprimnosť Šramkovho prejavu hodnotí Brtáňová ako znak „realistického výrazu, ktorý bol príznačný pre dobovú európsku (predovšetkým francúzsku) románovú tvorbu“, a preto usudzuje, že „Šramkovo veršované vyznanie lásky k žene tematicky i motívicky predznamenalo novú etapu vo vývine slovenskej modernej beletrie v druhej polovici 18. storočia, ktorú reprezentovali dva pokusy o príbehovú prózu: René mládenca Príhodi a Skusenosti Jozefa Ignáca Bajzu (1783 – 1784) a Pamětná celému světu Tragoedia Augustína Doležala (1791).“ Tamže, s. 55.

⁴³⁶ Šramko, c. d., s. 4.

ným z pevných skál. Bol si vedomý, že takýmto spôsobom zostáva pamiatka udalostí a osobností živá dlhý čas.

*„Ale co se do knih jednou zapisuje,
i mezi mnohy lid psané rozptyluje,
to, který ten z mnohých pilně zavaruje,
i pozdním potomkům k čtení zůstavuje.*

[...]

*Já tedy nemáje na tolik možnosti,
abych mé manželce vděčné k poctivosti,
mohl postavití nějaké pevnosti,
místo skal stavím jí tento výpis prostý.“⁴³⁷*

Oprávnenosť svojho rozhodnutia vytvoriť literárny pamätník milovanej manželke navyše argumentuje – pre protestantské prostredie celkom tradičným spôsobom – odvolaním sa na Sväté Písmo. Odkazujúc na konkrétne biblické postavy, resp. na ich veľmi úprimné vzťahy predstavené a citlivo zachytené v Biblii,⁴³⁸ konkrétne na príbeh Jakuba a Ráchel, vysvetľuje, že tento spis, jeho obsah, zámer i celkový charakter, resp. zvolený postup literárneho stvárnenia jeho milovanej manželky a čo najrealistickejší spôsob sprostredkovania jej skutočného života i básnikovho vzťahu k nej, nemožno vnímať ako niečo neprirodzené, ba priam škodlivé.

*„Víte, že Jákob byl člověk osvícený
a duchem ke všemu dobrému puzený;
on však, když zbavila jej smrt vděčné ženy,
postavil Rácheli pamatné znamení.“⁴³⁹*

Biblia tvorí doslova argumentačnú základňu jeho obhajoby. Dokonca to potvrdzuje už na prvých stranách spisu, keď si za motto celej skladby vyberá verše z Knihy prísloví (Prís 31, 30 – 31): *„Žena, kteráž se bojí Hospodina, táť chválena bude.*

⁴³⁷ Ssramko, c. d., s. 2 – 3.

⁴³⁸ Paralely s biblickými postavami a biblickými príbehmi boli v protestantskej literatúre používané ako tzv. „zrkadlo života“. Viac o tom VRÁBLOVÁ, Timotea: *Citara svätých*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 554 – 558.

⁴³⁹ Ssramko, c. d., s. 4.

Dejtež takové z ovoce rukou jejich a nechať jí chválí v bránách skutkové její“ (s. p.).⁴⁴⁰
A opätovne sa k nim prihlási aj vo svojom predhovore:

*„Znejte též, že já nic tu nečiním zlého
ani nepočínám skrz to nic nového,
co by bylo písmům Božím odporného
anebo i obci v nětčem škodlivého.*

[...]

*Když tedy chci i já mou manželku ctiti
a ji pamatny sloup tento postavit,
co jiní počali, to já chci končiti,
protož neráčež se víc na tom horšiti.*
*Rozkázal to take duch Boží ze jména,
aby bojící se Hospodina žena
obecně a v bránách bývala chválená,
a tak ovocím svých skutků ctných sýcena.“⁴⁴¹*

I napriek vedomiu možných komplikácií pri prijatí spisu v domácom prostredí sa Šramko nevzdal svojej ambície čo najvernejšie preukázať a zdokumentovať intenzitu, ale predovšetkým úprimnosť a vierohodnosť citu, svojej lásky k manželke. Takýmto intencionálnym zameraním vlastnej básnickej výpovede a celého editorského projektu priniesol do slovenského literárneho prostredia druhej polovice 18. storočia celkom nový spôsob prezentácie autorského subjektu (nielen) v tvorbe príležitostného charakteru. Demonstratívne obhajovanie rozhodnutia výrazne sa autorsky podieľať na spomienkovom spise svedčí o tom, že si uvedomoval odklon od zaužívaných tradícií. Ten sa okrem zásadnej zmeny v autorskom podiele prejavil aj v komplexnej zmene optiky jeho básnickej výpovede, teda v tom, z akého uhla nazerá na Katarínu a jej život a predstavuje ju čitateľom. Stal sa rozprávačom Kataríninho príbehu, ktorého súčasťou bol aj on sám. Jeho naratív teda nie je abstraktný ani závislý od sprostredkovaných informácií, ale je absolútne prepojený s konkrétnou realitou, ktorú chce predstaviť takú, ako ju vidí on sám, teda s jeho vlastnou autopsiou – Šramkovým základným a dominantným tvorivým princí-

⁴⁴⁰ V evanjelickom prostredí Kniha prísloví a jej 31. kapitola výrazne ovplyvňovala ideál manželstva a chápanie manželských povinností (STORCHOVÁ, Lucie: *Řád přírody, řád společnosti. Adaptace melanchthonismu v českých zemích v polovině 16. století*. Praha : Scriptorium, 2021, s. 327; 333).

⁴⁴¹ Šramko, c. d., s. 4 – 5.

pom je priame sprostredkovanie vlastnej skúsenosti. Pohľadom cez svoj v najvyššej možnej miere osobný, teda intímny vzťah k milovanej manželke doslova principiálne zmenil podobu autorského subjektu. Stal sa určujúcim elementom pri výbere vyrozprávaných udalostí ako hlavných stavebných jednotiek Kataríninho životného príbehu, a tiež pre spôsob ich prezentácie, teda pre voľbu prostriedkov a spôsobov na ich sprostredkovanie.⁴⁴²

Šramkovo rozhodnutie podieľať sa na príprave spomienkového spisu aj autor-sky (a to vo výraznej miere) jasne potvrdzuje, že odmietol, aby jeho manželku oslávil niekto iný, kto ju nepoznal tak dobre, teda dokonale ako on sám. Ku Kataríninmu životopisu, ktorý je celý jeho autorským dielom, pripojil síce aj niekoľko textov cudzej autorskej proveniencie, vždy však ide o diela Kataríniných veľmi blízkych ľudí (po valedikcii Juraja Ambroziho a pohrebnej kázni Mateja Šuleka zaradil ako osobitnú časť spisu súbor štyroch básní s príznačným názvom *Přídavek obsahující v sobě spoluutrpnost dobrých přáteli* (s. 168 – 174), pričom Šramko zvýraznil aspekt osobnej blízkosti označením jeho autorov (M. Semian, T. Semianová, J. Molitoris a S. Reberi) za priateľov.

Šramko jasne deklaroval, že nechcel byť tým, kto sa usiluje pripomenúť si manželkinu pamiatku len formálne, v prísnej viazanosti na spoločenské konvencie a dobové literárne tradície, s výraznou mierou oficiálnosti a štylizovanosti literárneho prejavu, a v dôsledku toho aj s výrazne obmedzenými možnosťami prejavu osobnej zainteresovanosti na zobrazovanej skutočnosti. Evidentne nechcel byť iba tým, kto len neutrálne a bezpríznakovo reprodukuje univerzálne idey a tézy. A hoci aspekt oslavy morálnych cností (ako záruk pokojného života i smrti človeka) zostáva nosným intencionálnym rámcom jeho editorského počínu i vlastnej básnickej výpovede, pri literárnom spracovaní tejto témy si volí inú cestu – do centra pozornosti kladie konkrétny príklad, s ktorým sa nielen stotožňuje, ale ku ktorému ho viaže intenzívny a aj veľmi intímny vzťah. Nielen detailný, ale aj výrazne emotívny portrét Kataríny tak presúva z pozície argumentačnej ilustrácie úvah metafyzického charakteru do pozície dominantného kompozičného prvku celej skladby, ktorý sa následne stáva východiskovým bodom ďalších interpretačných rovin.

Špecifický priestor príležitostnej tvorby, ktorý sám o sebe pre svoju úzku previazanosť s mimoliterárnou realitou predpokladá a aj ponúka isté možnosti na sprostredkovanie vzťahu autora k dedikantovi (viac či menej formálneho, ale aj osobného, čiže úprimného), tak Pavol Šramko cielene využil na výnimočne priamu autentickú a v najvyššej možnej miere intímnu sebauvplyv, podnietenú tragic-

⁴⁴² „Na nejobecnější úrovni má literární dílo dva aspekty: je zároveň příběh a diskurs. Je příběh v tom smyslu, že evokuje určitou skutečnost, události, které se údajně staly, postavy, jež z tohoto důvodu splývají s postavami ze skutečného života. [...] Ale dílo je současně i diskurs: existuje vypravěč, který tento příběh vypráví; a naproti němu je čtenář, který jej vnímá. Na této úrovni nejde jenom o sdělované události, nýbrž také o způsob, jakým nás vypravěč s nimi seznamuje“ TODOROV, Tzvetan: Kategorie literárního vyprávění. (Přeložil Jiří Šrámek). In: KYLOUŠEK, Petr (ed.): *Znak, struktura, vyprávění. Výbor z prací francouzského strukturalizmu*. Brno : Host, 2002, s. 144.

kým osobným zážitkom, smrťou manželky. V období druhej polovice 18. storočia išlo v našom literárnom prostredí o skutočne nezvyčajný jav. Odhalením svojho vnútra – zámernou voľbou bezprostrednej a v najvyššej možnej miere autentickej výpovede, ktorá je iniciovaná intenzívnym reálnym úprimným citom k milovanej manželke, tak vnáša do nášho literárneho prostredia a komunikácie celkom nový rozmer.

Pavol Šramko sa zoznámil s Katarínou Potockou (1749 – 1778) vo Veľkej Paľudzi, keď tam pôsobil ako učiteľ evanjelickej školy pri artikulárnom chráme.⁴⁴³ Vydala sa zaňho 2. júna 1771 a porodila mu šesť detí, z toho tri zomreli v útlom veku. Ako sám píše, s manželkou si boli navzájom veľkou oporou, pretože ich manželstvo bolo manželstvom z úprimnej lásky. Práve opravdivý a vrúcny vzťah bol podľa neho základom ich spokojného spoločného života bez vážnejších rozporov a nepokojov:

*„Ponevadž nás láska pravdivá spojila,
a ze dvou umyslů jeden učinila,
protož jednákaždá věc se nám dařila,
žádná dvojitosť náš pokoj nerušila.“⁴⁴⁴*

Keď ho po pomerne krátkom čase – len po ôsmich rokoch láskyplného manželského zväzku navždy opustila (vo veku 29 rokov), ovládol ho obrovský smútok a žiaľ, ktorý zásadne ovplyvnil charakter jeho vlastného literárneho prejavu v spomienkovom spise. V prvom rade v ňom rezonuje evidentne veľká túžba opísať Katarínu takým spôsobom, aby jej zaručil úctu na dlhé roky. Zároveň však rovnakou mierou apeloval na to, aby bola jeho básnická výpoveď vnímaná nielen ako dôveryhodná charakteristika a oslava milovanej manželky, ale aby zároveň čo najvernejšie demonštrovala aj jeho skutočné city k nej.

V prvej a druhej časti Kataríninho životopisu (*Katařiny Potocký rod*, *Katařiny Potocký vychování*) sa Šramko venoval jej detstvu a dievčenským rokom, teda obdobiu pred ich spoločným životom, takže informácie o nej mal z veľkej časti sprostredkované. Obsah tretej a štvrtej časti (*Katařiny Potocký manželství* a *Katařiny Potocký nemoc i smrt*) je už ale postavený výlučne na jeho vlastnej autopsii. Po podrobnom opise priebehu svadby nasleduje sumár rodinných udalostí i cestova-

⁴⁴³ Veľkopaludská škola mala úroveň lýcea. Študoval na nej Katarínin brat, ktorého rodina pravidelne navštevovala. Tieto návštevy poskytli príležitosť pre spoznanie mladého učiteľa Pavla Šramku s Katarínou.

⁴⁴⁴ Šramko, c. d., s. 56.

teľských skúseností, keď navštívili svojich príbuzných v slovenskom a maďarskom prostredí. Záverečná kapitola zachytáva najkratší časový úsek, no o to podrobnejšie a realistickejšie. Opisuje citovo vypätú situáciu Kataríninho umierania, lúčenia sa s rodinou a blízkymi a následne jej pohreb. Treba priznať, že na niektorých miestach sa Šramko nevyhol istej štylizovanosti a obradnosti. Tá však na druhej strane bola evidentným dôsledkom zohľadňovania konfesijného hľadiska pri definovaní funkčného zámeru diela, konkrétne napríklad prezentácie ideálneho či príkladného náboženského postoja k téme smrti a jej prijatia.

Ešte predtým, než Šramko začal mapovať Katarínin život, venoval pomerne obšiahly priestor jej pôvodu. Nie je to však samoúčelná pasáž ponúkajúca siahodlhý zoznam významných predkov slávneho rodu ako jeden z argumentov (hoc ničím nezaslúženej) výnimočnosti jej osoby. Výber osobností a predovšetkým presné zacielenie na konkrétne charakterové vlastnosti a skutky predstavených členov rodu predznamenáva, že si tu celkom premyslene pripravil východiskový priestor pre nasledujúcu charakteristiku Kataríny – pri reflexii jej slávnych predkov totiž zdôraznil predovšetkým tie cnosti, v ktorých vynikala aj Katarína: ušľachtilosť, láskavosť a úctu ku každému človeku bez ohľadu na jeho sociálne postavenie, ale aj pokojamilovnosť a slušnosť, dokonca aj k tým, ktorí im škodili, ďalej šikovnosť, dokonalé spravovanie svojho majetku a úctu k rodine. Ďalšími tradičnými cnosťami, ktorými podľa Šramkovho výberu disponoval rod Potockých a vďaka ktorým si získal dôležité postavenie v uhorskom prostredí⁴⁴⁵ bol zmysel pre spravodlivosť, striedmosť, vernosť, zhovievavosť, veľkorysosť či diplomatické zručnosti a osobitne aj láska ku knihám a k vzdelaniu. (Napríklad pripomína, že Katarínin starý otec mal právnické vzdelanie.) Tento aspekt pritom treba vnímať v dobových súvislostiach ako veľmi dôležitý prvok, ktorým Šramko reaguje na konkrétne spoločenské otázky a aktuálne problémy v uhorskom prostredí – otázka rozšírenia vzdelanosti do všetkých sociálnych vrstiev totiž výrazne rezonovala v druhej polovici 18. storočia v celej Habsburskej monarchii, dôsledkom čoho bola aj komplexná reforma školstva a vzdelávacieho systému v roku 1777. Napokon Šramko pri charakteristike Kataríniných predkov nezabúda ani na tradičné kresťanské cnosti: pobožnosť, striedmosť, pokoru, oddanosť modlitbe, vernosť náboženstvu. (Pritom opäť ponúka ako dôkaz zanietenosť Kataríninho starého otca, ktorý pravidelne učil náboženstvu celý svoj dom a aj sám svojím životom i správaním bol príkladom toho, čo učil.)

V detailnej drobnokresbe Kataríny venoval Šramko veľký priestor opisu jej vonkajšieho výzoru. Ani ten ale nie je samoúčelný – dokonalý vzhľad, osobný šarm a noblesa korešpondujú s neskôr opisovanou ušľachtilosťou Kataríninho ducha.

⁴⁴⁵ „Prídomok Potocký prevzali už od existujúcej obce Potok (Medecus), ktorú dostali za svoje verné služby.“ *Reformácia po praslici. Výnimočné evanjelické ženy 16. – 18. storočia na Slovensku*. Bratislava : Spoločenstvo evanjelických žien na Slovensku, s. 272.

Bola štíhlejšie vysokej postavy, „*keréžto defect nebyl žádný zcela*“,⁴⁴⁶ ktorú nešpatilo nič „*grobovatého*“⁴⁴⁷. Jej chôdza i všetky pohyby boli ladné a podčiarkovali jej zovňajšok a pôvab: „*Její pak pohnoutí frišné a spanilé, / kroky a chodění všem patřícím milé.*“⁴⁴⁸ Tvár mala okrúhlu, plnú, pokožku hladkú, bielu, bez kruhov pod očami, čelo bez vrások, oči „*co krahulec bystré sivé*“.⁴⁴⁹ a ústa „*jako šarlát, ne velke a milé, / zuby málo řídké jako sníh, nehnílé*“.⁴⁵⁰ Každý detail jej telesného zjavu charakterizuje Šramko v súlade s dobovými literárnymi zvyklosťami v samých superlatívoch, priam až nekriticky. Topickosť tejto pasáže spečatuje básnikovo odvolávanie sa na úsudok mnohých ľudí z jej okolia, čo patrilo medzi tradičné rečnícke figúry.⁴⁵¹

Opis Kataríninho vzhľadu a telesnej krásy je kompatibilne prepojený s drob-
nokresbou jej charakterových črt. Jej autenticnosť potvrdzuje Šramko azda najviac
neustálym zameriavaním pozornosti na množstvo detailných situácií, v ktorých
jeho milovaná manželka kontinuálne dosvedčovala svoju citlivosť a empatiu voči
druhým. Ušľachtilosť jej ducha potvrdzovala už na prvý pohľad srdečnosť a otvo-
renosť, prejavujúca sa najmä v komunikácii s ľuďmi:

„K tomu přívětivé bylo jí vzezření,
veselé a ve všem laskavé patření,
s usmíchem spojené k lidem přimluvení
a s všelikým rádem, rádné obcházení.“⁴⁵²

Svojou osobnostnou charizmou osviežovala každú spoločnosť, v ktorej sa ocitla.
Pozornosť pútala predovšetkým jej láskavosť, záujem o každého človeka. Šramko
obdivoval, že Katarína vždy reagovala s úsmevom, bola milá ku všetkým bez roz-
dielu: „*Obcování s lidmi bylo každé chvíle / vyššímu, nižšímu stavu ušlechtilé.*“⁴⁵³ Táto
vzácná vlastnosť bola napokon hlavným dôvodom jej všeobecnej a výraznej oblú-
benosti medzi ľuďmi.

Okrem toho ale vynikala Katarína v spoločnosti aj tým, že bola veľmi rozumná,
pohotová, vtipná a vedela sa dobre vyjadrovať:

⁴⁴⁶ Šramko, c. d., s. 18.

⁴⁴⁷ Šramko, c. d., s. 17.

⁴⁴⁸ Šramko, c. d., s. 17.

⁴⁴⁹ Šramko, c. d., s. 18.

⁴⁵⁰ Šramko, c. d., s. 18.

⁴⁵¹ Rečnícke figúry boli dlhodobo záväzné aj pre literárny prejav – pretrvávala tak tradícia rímskej literatúry, v ktorej sa princípy rétoriky uplatňovali rovnako aj v literárnej tvorbe. KUŤÁKOVÁ, Eva: *Laudabile carmen – část II. Kapitoly z římské rétoriky a poetiky*. Praha : Karolinum, 2017, s. 13.

⁴⁵² Šramko, c. d., s. 18.

⁴⁵³ Šramko, c. d., s. 17.

*„Při té přirozené ostré rozumnosti
obdařena byla pěknou výmluvností,
myšlenek svých mohla vyslovit vlastností,
k tomu i žertovat znala vtipně dosti.“⁴⁵⁴*

Nad tým všetkým u nej panovala obdivuhodná pevná vôľa, ktorá jej nedovoľovala podľahnúť prudkým reakciám a nerozvážnym citovým vzplanutiam v komunikácii s ľuďmi, čo len podčiarkovalo jej diplomatické schopnosti:

*„Vůle její dobře zporádaná byla,
a jak svědčí, za ctným rozumem chodila,
všecky náklonnosti křesťanský řídila
affectum panovat též nedopustila.“⁴⁵⁵*

Čo si však Šramko na manželke najviac cenil a čomu venoval aj patričnú pozornosť v pomerne obsiahlej pasáži, bola jej pokora:

*„Mnohé z ženského pohlaví zkazili,
čistotu, pokoru, svatost opustili
a k světským márnostem srdce přiložili
jen proto, že mnozí lidé jich chválili.
Táto k tomu měla dost příležitosti,
znala v jakové jest u lidí vážnosti,
odkoudž mohla přijít k vysokomyslnosti
aneb i do jiných mrzkých neradností
Ale to pannenská při ní krása byla,
že když u rozličných byla lidí mila,
předce se marného světa nechytíla,
obyčeje jeho si neoblíbila.“⁴⁵⁶*

Pokora a láskavosť napokon dominujú aj v opise Kataríny už ako jeho manželky – častokrát spomína, ako si Katarína získala ľudí svojou skromnosťou, bez-

⁴⁵⁴ Ssramko, c. d., s. 19.

⁴⁵⁵ Ssramko, c. d., s. 19.

⁴⁵⁶ Ssramko, c. d., s. 19 – 20.

prostrednosťou a úprimnosťou, vďaka čomu ju všetci „za nejpřednější přítelkyni znali“⁴⁵⁷. Osobitne si to uvedomoval vo vzťahu k členom jeho rodiny:

*„Tak všecku rodinu k sobě naklonila,
tak se do jí srdce vlídnosti vloudila,
že si jí rodinka nad mír oblíbila
a s velikým plačem od ní se loučila.“*⁴⁵⁸

Dokonca aj v škole bola ako pani rektorová medzi žiakmi veľmi obľúbená: „Neb ona i v škole žila v poctivosti / a měla ode všech lásky, přízně dosti.“⁴⁵⁹ Bola im akoby ich matkou – „když při nich dětinskou upřímnost zkusila“.⁴⁶⁰

Dobrota, srdečnosť a úprimné priateľstvo napokon bolo aj to, čo si Šramko uvedomil, že najviac stráca Kataríniným odchodom z tohto sveta – dominanciu tohto rozmeru ich vzájomného vzťahu zdôraznil v osobitnom štvorverší s chronostichom, ktorým uvádza deň jej odchodu:

*„Ten, hořká aDVentnI jest DrVhá neDěLe,
neb tV stratIL PaWeL stáLého přIteLe,“*⁴⁶¹
*ktery anebo se neměl zjevit v těle,
aneb, když se zjevil, měl tu žiti déle.“*⁴⁶²

Ďalšiu, osobnou skúsenosťou potvrdenú, pozitívnu vlastnosť, ktorej Pavol Šramko venoval pomerne veľký priestor, je Katarínina usilovnosť a pracovitosť. Už od svojej mladosti zvládala bežné ručné práce: priadla, tkala, vyšívala „a jiné též práce dost vtipně konala“,⁴⁶³ pričom v mnohých bola len samoukom. Čoho sa chytila, to jej údajne šlo od ruky. Svoju chválu (opäť v duchu tradičných princípov barokovej poetiky) vystupňuje Šramko až do najväčšej možnej miery, keď o nej hovorí, že všetko robila najlepšie a vo všetkom vynikala nad ostatnými dievčatami:

*„Neučila jí síc nižádná Mamselia
jen sama od sebe ke všemu se měla,*

⁴⁵⁷ Šramko, c. d., s. 77.

⁴⁵⁸ Šramko, c. d., s. 77.

⁴⁵⁹ Šramko, c. d., s. 79.

⁴⁶⁰ Šramko, c. d., s. 79.

⁴⁶¹ Kvôli chronostichu je v tomto dvojverší zachovaná pôvodná grafická podoba textu.

⁴⁶² Šramko, c. d., s. 113.

⁴⁶³ Šramko, c. d., s. 14.

*ale tak šťastlivě v pracech těch prospěla,
že sobě rovných jen málo mela z vela.*⁴⁶⁴

Dôveryhodnosť svojho chválospevu následne potvrdzuje konkrétnym príkladom z rodičovského domu. O Kataríne bolo totiž známe, že mala dokonalý cit pre spravovanie domáceho hospodárstva a starostlivosť o dom a čeľad'.⁴⁶⁵ Už ako mladej dievčine jej matka zverila túto úlohu v ich domácnosti a podľa Šramkových slov sa celkom na ňu spoľahla (čo je prinajmenšom zaujímavé, pretože Katarína mala ešte staršiu sestru, ktorej by prirodzene prislúchala takáto povinnosť):

*„Kterémužto kunštu tak se naučila
a tak otce svého celý dum řídila
tak prozřetelně všechno opatřila,
že se matka ve všem jen na ní spustila.*⁴⁶⁶

Schopnosť dokonale zvládnuť riadenie domu a mnohých povinností pri správe majetku potvrdzovala Katarína aj počas manželstva. Šramkovej pozornosti neuniklo napríklad to, ako dokázala zvládnuť všetky povinnosti v domácnosti aj po pri starostlivosti o malé dieťa:

⁴⁶⁴ Ssramko, c. d., s. 14.

⁴⁶⁵ Starostlivosť o hospodárstvo bolo jednou zo základných povinností ženy v manželskom zväzku, príprave na zvládnutie tejto povinnosti sa preto venovala vo výchove dievčat náležitá pozornosť. „Ženskou prácou teda je, s troškou zjednodušenia, rodina, vedenie domácnosti, výchova detí. Obe charakteristiky však obsahujú taký komplex rozličných činností, že je naozaj veľmi ťažké opísať ich v jednej definícii. Publikácia Päťsto bodov dobrého hospodárenia (The Five Hundred Points of Good Husbandry), ktorá vyšla v roku 1580 v Anglicku, opisuje povinnosti dobrej gazdinej takto: Ráno upratanie podlahy, tkanie, pradenie, príprava potravín na varenie, príprava raňajok, nakŕmenie domácich zvierat, varenie, pečenie, zadelenie dennej práce, príprava jačmeňa na varenie piva, navarenie obeda. Poobede má gazdiná dohliadať na služobníctvo, aby sa znova pustilo do práce, spracovať zvyšky od obeda, má sa venovať šitiu, zbieraniu peria do vankúšov, vyrábať sviečky. Večernou povinnosťou je starostlivosť o hydinu a prasatá, umývanie riadu, zatvorenie domu, servírovanie večere, zabávanie manžela, rozdelenie práce pre služobníctvo na druhý deň, a keď už je aj riad umytý, tak už si môže „dobrá gazdiná“ ísť ľahnúť, v lete o 22. hodine, aby na druhý deň na svitaní o štvrtej mohla toto všetko začať od začiatku. V zimnom období sa deň končí už o 21. hodine a vstávať stačilo o piatej. V skutočnosti je vedenie domácnosti nekonečnou prácou, jednotlivé povinnosti nadväzujú jedna na druhú a nikdy to nemá konca. Rovnako by sme mohli menovať aj povinnosti okolo výchovy detí. V ranonovovekom Uhorsku nebola napísaná podobná práca, ktorá by takto jednoznačne uvádzala domáce povinnosti hospodáriacich žien. To, čo súčasníci považovali za povinnosti, úlohy a prácu žien, môžeme rekonštruovať na základe iných prameňov. Okrem súkromnej korešpondencie nám môžu dať istý obraz o tom, čo znamenalo byť „hospodáriacou ženou“ aj tlačou vydané kázne, výchovné príručky a rôzne knihy o správaní.“ VÁRKONYI, Gábor: Hospodárenie – netradičná úloha aristokratických žien v ranonovovekom Uhorsku. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic press, 2004, s. 178 – 179.

⁴⁶⁶ Ssramko, c. d., s. 14.

*„V novém roce měla vděčné zabavění,
při milého syna materském kojení
a při hospodárství malého řízení,
všecko však při ní zrušit mělo utěšený.“⁴⁶⁷*

Zvláštnu pozornosť venoval Šramko Kataríninej vnútornej sile a výnimočnosti jej charakteru, vyvierajúcej z jej usilovnosti a aj istej pozitívnej, resp. zdravej ctižiadosti či neustálej túžbe po zdokonaľovaní. Tá sa podľa neho prejavila nielen v praktických činnostiach pri riadení domu a domáceho hospodárstva, ale aj pri rozvoji jej vlastnej osobnosti. Ako príklad takéhoto vedomého systematického záujmu o sebazdokonaľovanie možno v jeho portréte vnímať cielené zameranie na Kataríninu túžbu vzdelávať sa. Osobitne v kontexte dobových sociálnych problémov spôsobených nízkou vzdelanostnou úrovňou uhorského obyvateľstva (a zvlášť ženskej populácie) nadobudla táto črta, resp. Šramkovo cielené fokusovanie na ňu celkom nový význam – predstavuje totiž Katarínu ako ambicióznu a emancipovanú mladú ženu, ktorá môže mať veľký dosah na rozvoj širokej spoločnosti. Názorný príklad mladej ženy túžiacej po vzdelaní zhmotnený v jemu blízkej osobe má tak dôležitú výpovednú hodnotu v spoločenskom kontexte a dokumentuje básnikov cielený zámer využiť tento moment nielen v kontexte metafyzických úvah o dobrom živote (vzdelávanie totiž prezentoval Šramko ako dôležitý prostriedok morálneho zdokonaľovania), ale aj ako prostriedok sociálneho sebauvedomenia a aktivizovania sa.⁴⁶⁸

Aj iné Šramkove postrehy odkazujú na výraznú emancipovanosť mladej Kataríny, ktorá mu evidentne osobne veľmi imponovala. Vysielal nimi signál slovenskej spoločnosti o tom, aby sa začala zdravo rozvíjať, zamerala sa na vzdelávanie širokých mas, i na zapájanie žien do spoločenského života a upevnenia ich postavenia v spoločnosti. Cielene spomína napríklad skutočnosť, že Katarína sa už ako šesťročná počas svojho dvojročného pobytu u starých rodičov v Beňadikovej naučila v tamojšej škole čítať, písať a počítať, i katechizmus. V škole bola šikovná, usilovná, a vďaka jej danostiam (postrehu, výbornej pamäti a i.) sa jej v učení darilo (azda až na písanie, o čom svedčí milá autorova poznámka o tom, že písať sa naučila „*nechýrne*“⁴⁶⁹).

⁴⁶⁷ Šramko, c. d., s. 78.

⁴⁶⁸ Vzdelávanie dievčat pritom nebolo v 18. storočí ešte takou bežnou záležitosťou ako v neskorších obdobiach (po vydaní *Ratia educationis*). Dokonca ani medzi príslušníkmi evanjelickej konfesie, ktoré považovalo alfabetizáciu spoločnosti za základné východisko religiozity (kvôli prístupnosti Biblie ako základného prameňa). Učeniu čítania a písania sa venovali zväčša len chlapci. „V súlade so sociálnou úlohou pohlaví, ktorej akceptácia je zrejma aj v súdobej pedagogicko-teoretickej literatúre sa [...] prirodzene zachovával rozdiel v miere výučby predmetov, uľahčujúcich úlohu muža a ženy v spoločnosti – a tu sa svet žien ešte stále obmedzoval na sféru rodiny a výchovy detí a horizont ich vzdelávania vo všeobecnosti bol oveľa užší než v prípade chlapcov.“ KOWALSKÁ, Eva: Dievčenské vzdelávanie v Uhorsku. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic press, 2004, s. 237.

⁴⁶⁹ Šramko, c. d., s. 13.

*„Když pak věku svého šest roků dožila,
rodičovská péče druhá při ní byla,
aby hned v mladosti do školy chodila,
v literním umění snažně se cvičila.“⁴⁷⁰*

No zvlášť dôležitá je autorova poznámka o tom, že v učení dokonca predbehla Katarína aj mnohých chlapcov, ktorú možno považovať za Šramkovu priamočiaru prezentáciu svojho presvedčenia o potrebe zrovnoprávnenia žien a mužov vo vzdelávaní:

*„Nebo mnozí lidé v tom stojí domnění,
ženskému pohlaví obšírné umění
a gruntovní známost, že potřebná není.
ale to bloudné jest, vertež mi, myšlení.“⁴⁷¹*

Katarínin záujem o vzdelávanie rezonuje aj na inom mieste a opäť s dostatočnou pozornosťou i osobnou angažovanosťou autora. Venovala sa mu aj po svadbe, keď jej už ako manžel pomáhol nielen odstrániť nedostatky v písaní, ale sám ju učil maďarčinu:

*„Nebyla se dobře psáti naučila,
v tom se tedy pilně každý den cvičila
z uherčiny take netco pochopila,
z kterežto před tým nic nevěděla byla.“⁴⁷²*

Okrem toho ju zasvätil aj do „regule mluvení“, čiže vysvetľoval jej pravidlá rétoriky, ktoré boli v tom období záväzné aj pre literárny prejav: ⁴⁷³

*„Předkládal sem jí i regule mluvení,
v listech, poradných konceptů činění,
jako též i jiné potřebné umění,
jejíž schopnost byla mně ku potěšení.“⁴⁷⁴*

⁴⁷⁰ Šsramko, c. d., s. 12.

⁴⁷¹ Šsramko, c. d., s. 13.

⁴⁷² Šsramko, c. d., s. 57.

⁴⁷³ Šramko povzbudzoval manželku aj v jej vlastnej tvorbe. Dôkaz ponúkol aj v podobe citátu s titulom „kratičké jedno její psaní“ (s. 58), konkrétne jej meninové verše adresované Michalovi Semianovi. Vďaka tomu sa Katarína Šramková, rod. Potocká (spoločne s Rebekou Leškovou, rod. Laučekovou či Terezou Semianovou, rod. Klementisovou) zaraďuje medzi prvé literárne činné Slovenky, ktorých verše ako prejav ich literárnej angažovanosti, boli publikované s uvedením ich autorstva.

⁴⁷⁴ Šsramko, c. d., s. 57.

Katarínin záujem o všestranné zdokonaľovanie osobnosti potvrdzuje Šramko aj zachytením jej túžby po poznávaní cudzích krajov. Jej svet nebol obmedzený len úzkymi hranicami praktických povinností vo svojom dome, dedine či cirkevnom spoločenstve; túžila spoznať svet, v čom sa opäťovne prejavila ako mladá uvedomelá a emancipovaná žena. Sám ju v tejto jej túžbe podporoval – keď sa v roku 1776 rozhodla navštíviť svoju sestru vydatú do Novohradu, pripravil jej doslova „poznávaciu cestu“: namiesto toho, aby išli priamo z Liptova do Novohradu, namierili svoje kroky najprv do Žiliny,⁴⁷⁵ následne plťou po Váhu do Púchova, Trenčína, cez Komárno do Vacova, Pešti a Budína. Domov sa potom vracali cez Zvolen a Banskú Bystricu. Jej radosť z poznávania nových krajov dosvedčovala aj svojou otvorenosťou voči všetkému novému:

*„V cestě té s mnohými lidmi se obznala,
s kterými tu i tam ctně konversovala,
že se pak do stavu všeho šikovala,
všudy velkou žádost po sobě nechala.“⁴⁷⁶*

Okrem opisu telesnej krásy či pozitívnych povahových črt a mnohých obdivuhodných schopností, vlastností i potenciálu sú ale neodmysliteľnou súčasťou v Šramkovom portréte Katarínine kresťanské cnosti – jej zbožnosť, odolávanie hriechu i neuhasínajúca túžba po svätosti a odovzdanosť do Božej vôle:

*„Nýbrž cvičila se v svaté pobožnosti
v čistotě živá jsa, hledala svatosti,
v pokoře a krotké trvala tichosti,
tak potupila svět i jeho márnosti*

[...]

*Než i v tom s pomocí Boží zvítězila,
to, což tělo chtělo, duchem potupila,
svým pokušitelům nic nepovolila
a tak své panenství čistě ochránila.“⁴⁷⁷*

⁴⁷⁵ Počas pobytu v Žiline navštívili Šramkovci aj Bytčicu. Zrejme kvôli tomu, že bola sídlom slávneho rodu Calisiovcov, ktoré bolo v tom čase dôležitým centrom evanjelickej inteligencie v tejto oblasti (viac o tom KOWALSKÁ, Eva: Calisiovci a Bytčica: zabudnuté centrum vzdelanosti. In: AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MURGAŠOVÁ, Veronika (eds.): *Vedecká komunikácia 1500 – 1800 II. : zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Žilina : Žilinská univerzita, 2019, s. 60 – 79.

⁴⁷⁶ Šramko, c. d., s. 86.

⁴⁷⁷ Šramko, c. d., s. 20 – 21.

Tieto stránky Kataríninej osobnosti sa cyklicky objavujú v celom diele – osobitne však vynikajú v tých pasážach, v ktorých sa Šramko zameriava predovšetkým na menej šťastné okamihy ich spoločného života, konkrétne na smrť detí.

*„Když pak ona nad tou utratou tesklila,
já sem jí jen to řekl, aby povážila,
zdálíž by to právě slušná věc nebyla,
aby prvotiny Bohu posvětila?
Ona to za slušné do cela uznala
a na moudrém božím řízení přestala,
aniž, jakž obyčej býva, naříkala,
těšila se, že jej do dobrých ruk dala.“⁴⁷⁸*

Nadovšetko ale svoje kresťanské cnosti potvrdila Katarína tým, s akou odvahou a vnútornou vyrovnanosťou prijala svoju vlastnú smrť, čoho dôkazom je aj rozlúčka s milovanými deťmi, pri ktorej ju Šramko sprevádzal.

*„S tým požehnaním dítky propustila,
a právě křestiansky jich zaopatřila.
V tom, ptám se jí, zdáš by lítost necítila,
že tak milé dítky opustila?
Odpověděla mi, že nic nelituje,
na Boha a na mne když jich zůstavuje,
o mně pak že si to i nyní slibuje,
že jim otcem budem, což i commenduje.“⁴⁷⁹*

Šramkov text tak evidentne nie je len akýmsi zoznamom pravidiel a mravných zásad, ktoré dokonale reprezentovala jeho manželka. Je veľmi detailným pohľadom do Kataríninho súkromia, do konkrétnych udalostí, momentov a detailov jej osobného života. Sprostredkovaním reálnych situácií očami blízkej osoby (manžela) sa výrazne zvýšila nielen dôveryhodnosť, ale narástol aj podiel autorskej autenticity v Šramkovej básnickej výpovedi. Zameranie na dokumentáciu Kataríninej morálnej vyspelosti a osobnostnej zrelosti vyvážil pôsobivou prezentáciou svojho vzťahu k nej – zvlášť vtedy, keď ju spomínal ako dôležitú osobu v jeho vlastnom

⁴⁷⁸ Šramko, c. d., s. 74 – 75.

⁴⁷⁹ Šramko, c. d., s. 112.

živote. Ba dokonca, intenzitu svojho vzťahu k nej pôsobivo charakterizoval tým, že ju nazýval svojím priateľom.

Osobitnou oblasťou Šramkovho opisu manželky Kataríny sú pasáže, v ktorých venuje pomerne veľkú pozornosť zachyteniu jej emocionálneho prežívania – napríklad keď sa dozvedela, že jej manžel sa stal farárom vo Veľkej Paludzi a musela opustiť obľúbený učiteľský byt, alebo v časti opisujúcej jej obrovský zármutoč po smrti otca, ktorý pretrvával dokonca aj po narodení syna Pavla:

*„Kteréžto dobrého otce usmrcení
k tak velikému jí hnulo zkourmoucení,
že způsobilo při ní temer omdlení
a nešlo ji k srdci žádné potěšení.“⁴⁸⁰*

Po návrate z cesty za rodinou do Novohradu veľmi emotívne vyjadrila zase Katarína svoju vďačnosť manželovi za možnosť spoznania neznámych miest, čo Šramko zjavne prijímal s veľkým potešením:

*„Po šťastlivém tedy domu navracení,
měla jednu radost z domácích spatření
druhou pak z toho, že měla to zkušené,
což působilo i mne rozveselení.“⁴⁸¹*

Úsilie básnika zachytiť rôznorodé situácie zo spoločného manželského života čo najvernejšie, vrátane zaznamenania Kataríniných citov a pocitov (neraz nasmerovaných voči nemu), poznačilo aj spôsob reflexie jeho vlastnej osoby v tomto vzťahu. V pozícii sprostredkovateľa informácií, podrobných opisov a charakteristík si vytvára priestor na vlastnú sebaaprezentáciu. Od momentu zoznámenia s Katarínou a následného vyznania vzájomnej náklonnosti, cez podrobný opis svadobného dňa až po rozlúčku na smrteľnej posteli kládol dôraz na pomerne emotívne formy autentickej sebakvôpovede. Autorský subjekt sa tak v Šramkovom podaní v istých momentoch stáva nielen sprostredkovateľom (rozprávačom),

⁴⁸⁰ Šramko, c. d., s. 75.

⁴⁸¹ Šramko, c. d., s. 87.

ale aj pomerne expresívne zobrazovanou priamou súčasťou životného príbehu Kataríny, akoby samostatným objektom básnickej výpovede.⁴⁸²

Najčastejším spôsobom zachytenia básnikových osobných citov bolo zaznamenanie jeho bezprostredných reakcií na Katarínine vyjadrenia či skutky. Nebola to teda len samoučelná sebaaprezentácia, ale prostredníctvom osobnej zaangažovanosti v danej situácii darilo sa mu tým znásobovať pôsobivosť Kataríninej osobnosti. Príkladom môže byť zaznamenanie jeho reakcie po Kataríninej odpovedi na vyznanie lásky: ako mladý začínajúci učiteľ (rektor) si bol vedomý, že jej nemôže ponúknuť veľké finančné a materiálne zabezpečenie, a preto aj celkom prirodzene nemal veľké nádeje na opätovanie svojich citov. No Katarína ho zaskočila obdivuhodne múdrymi slovami:

*„Není,‘ praví, ‚stavu bez bídy žádného,
tá trápí curie stavu zemanského,
ba dochodí i do dvoru královského,
a tak se netýká jen stavu vašého.
To pak u mne nejsou žádné pohodlnosti,
když kdo má síc věcí všelikých v hojnosti,
a při tom okouší přemnohé starosti,
tak že ani času nemá k pobožnosti.
V vašem stavě, ač i mnoho nemíváte,
ale právě proto méně se staráte,
přitom pak, milého pokoje dost máte,
když se v svém uradě poctivě chováte.
K tomu máte svůj chléb povšední k jedění,
nechybí vám ani poctivě odění,
vše máte k časnému svému vyživění,
a kto by vás darmo tupil, žáden není.
O tvé síce nevím nic urečiti,
než vím, že máš školu příležitou dosti,
a dokud při tobě budou tvoje ctnosti,
to vím, že nepřijdeš do pohostinnosti.*

⁴⁸² „Pri všetkej premenlivosti, rozkolísanosti a chvejivej povahe pojmu autentickejšť, ako aj pri rehabilitácii pojmu konvencia, kultivovanosť, či hra znakov však autentickejšť označuje niečo podstatné: zameranosť na individuovanosť subjektu, nech je ním akýkoľvek subjekt a akákoľvek podoba individuovanosti.“ ZAJAC, Peter: Autentickejšť ako rétorická figúra. In: *Slovenská literatúra*, roč. 45, 1998, č. 6, s. 428.

*A však ruka boží ukrácená není,
jestli by i přišlo jaké pokušení,
jen nás nepřemůže až do umorení,
ale i požehná, i dá polehčení.*⁴⁸³

Príjemné prekvapenie i vnútorné potešenie z takéhoto postoja sprostredkoval Pavol Šramko veľmi emotívne, využívajúc bohatý potenciál rôznych literárnych prostriedkov, citovo zafarbených výrazov, obrazov a figur: či už metaforickým obrazom „prerazenia srdca“, priamym opisom emotívnej situácie, keď sa mu do očí nahrnuli slzy, až po vysoko štylizovanú básnickú otázku priamo aktivizujúcu citovú zainteresovanosť čitateľa:

*„Natolik, merkuji, tyto řeči byly
její, které srdce mé tak prorazili,
že se mi i oči slzami zalíli.
A koho by, prosím, ony neranily?“*⁴⁸⁴

Pôsobivým a doslova viacrozmerým zaznamenaním emotívnej situácie aj z pohľadu autorského subjektu sa básnikovi darí podnietiť citovú angažovanosť čitateľa, vďaka čomu získava na účinnosti aj samotný obraz Kataríny.

Rovnako intenzívne možno pozorovať Šramkovo cielené sústreďenie pozornosti na zachytenie svojho vlastného citového rozpoloženia v sugestívnom opise posledných okamihov s Katarínou, počas ktorých si obaja opätovne vyznali lásku. Aj tu necháva vyniesť Katarínin obdivuhodný pokoj, pokoru a dôveru:

*„Nyní bych ti měla slušně děkovati,
tvou lásku a věrnost těž připomínati,
ale když počína jazyk ustávat,
žádost na místo slov ráč vděčně přijati.
O tom pak můžeš být jistý a bezpečný,
že mi i v věčnosti budeš vždycky vděčný,
nyní jestli můj vínš ten a to srdečný,
aby tě vším dobrým obdařil Bůh věčný.’*

⁴⁸³ Šramko, c. d., s. 27 – 28.

⁴⁸⁴ Šramko, c. d., s. 28.

*Nato já slzavě jí sem poděkoval
a jí nebeskému Otci commendoval,
a není-li líto jí, sem se zpytoval,
toho opustiti, který jí miloval?*
*Na touto otázku mi odpověděla,
že kdyby Trojice svatá byla chtěla,
aby dále se mnou byla bydlela,
že by to od Boha vděčně byla měla.*⁴⁸⁵

Evidentne však nezostáva len pri prvoplánovom zámere osláviť ušľachtilosť Kataríninho uvažovania o smrti a jej pokorného prijatia. Čitateľovu pozornosť rovnako upúta aj jeho (prirodzená ľudská a veľmi úprimná) otázka adresovaná umierajúcej manželke, či jej nie je ľúto, že ho opúšťa. Opäť využíva veľmi emotívny moment na to, aby istým spôsobom sebazdieľania zároveň aktivizoval aj emocionálne prežívanie čitateľa a naviedol ho tak na jeho stotožnenie sa s autorským subjektom, a následne tak aj priviedol k rovnakému obdivu voči Kataríne, aký cítil on sám.

Tento (na prvý pohľad nenápadný) detail potvrdzuje, že Pavol Šramko neopisoval manželstvo s Katarínou z odstupu, pragmaticky, evidujúc jeho hodnotu len v spoločenskom a morálnom kontexte. Prostredníctvom introspektívnych mikroprienikov ponúkol čitateľovi aj veľmi intímnu sondu do svojho vlastného vnútra – súbežne s líniou odhaľovania emocionality subjektu básnickej výpovede (Kataríny) prekračujúcu tradičnú rovinu bezpríznačnej štylizovanosti literárnych portrétov doslova rozkryl aj málo známy priestor emocionality autorského subjektu.

Šramkov záujem odprezentovať v básnickej výpovedi popri výnimočnosti manželkinej osobnosti aj emocionálnu rovinu vlastného vzťahu k nej sa napokon potvrdzuje aj v jeho vnímaní podstaty šťastného manželstva: za základné predpoklady zaručujúce úspešnosť manželského zväzku stavia nielen vysokú morálnu výbavu manželov, ale aj ich vzájomný súlad a porozumenie po citovej a pociťovej stránke. Neodmieta pritom význam morálnych hodnôt – vzájomnú zhodu oboch partnerov v hodnotovej orientácii považuje za východiskovú bázu ich osobného rešpektu. K dokonalému naplneniu vzájomného porozumenia však podľa neho evidentne dochádza až v rovine výsostne emocionálnej a subjektívnej, intímnej, teda až roviny skutočne ľúbostného vzťahu.

Na viacerých miestach Kataríninho životopisu preto ponúka Šramko početné dôkazy, ako ho s manželkou spájala pevná vzájomná osobná blízkosť aj v citovej a emocionálnej rovine, teda v pocite zdieľania vzájomnej úprimnosti a maximálnej

⁴⁸⁵ Šramko, c. d., s. 114 – 115.

dôvery. Jedným z nich je napríklad zobrazenie emotívnej udalosti z ich svadobného dňa, teda prvého dňa ich spoločného manželského života. Počas svadobnej hostiny Pavol Šramko znenazdania vážne ochorel, svadobčania ho uložili do postele s veľkými obavami o jeho, ale aj Katarínin ďalší osud. Katarína sa aj napriek možnosti prijať ponuku prenocovať u svojich rodičov, rozhodla zostať a ochotne sa postarať o chorého manžela:

*„Já sem se v přísaze dnešní zavázala
na to, aby sem tě nikdy nenechala,
ale abych tobě věrná zustávala,
i tehdáž, kdyžby tě nemoc kvaltovala.
Dopustila bych se tedy jen lehkosti,
kdybych zapomněla na slib tak v rýchlosti,
že bys' se ty trápil, já spala v tichosti,
to by dlé slíbené nebylo věrnosti.
Protož kterážkoli Bůh s námi naloží,
jestli hned i na mne touž nemoc doloží,
já se v tom poddávám svaté vůli boží
a jen s tebou budu bdět na jednom loži.“⁴⁸⁶*

S rovnakou ochotou obetovať svojej manželke celý život vstupoval do manželského zväzku aj Pavol Šramko. Pôsobivo to potvrdzuje báseň, ktorú predniesol počas svadobnej hostiny a ktorú aj zaradil do spomienkového spisu pod názvom *Dobrovolný a smrť v život promenující pohřeb Fenixa, pod kterýmž živě se maluje tovarišství manželské* (skr. *Pohřeb Fénixa*). Z poetického hľadiska ju možno charakterizovať ako básnickú alegóriu manželstva. Jej interpretácia spočíva v základnej premise vnímania vstupu do manželstva ako znovuzrodenia človeka. Tak ako zomiera vták Fénix, zomiera aj slobodný človek svojmu starému životu a v manželskom zväzku sa zrodí celkom nový, v novom živote, s novými hodnotami.

Pri písaní tejto básne sa Šramko inšpiroval básnickou predlohou neskorootantského, resp. ranokresťanského básnika Lactantia,⁴⁸⁷ na čo odkazuje jednak jeho voľ-

⁴⁸⁶ Šramko, c. d., s. 53.

⁴⁸⁷ Lucius Caecilius Firmianus Lactantius (250 – 320) pochádzal z Afriky, bol učiteľom rétoriky. Napísal prvý výklad kresťanskej vierouky v latinčine a v dejinách je známy ako vychovávateľ syna cisára Konštantína I. Veľkého, Crispa. Je označovaný za autora jednej z najstarších dochovaných kresťanských básní. HORKA, Róbert: *Starokresťanská latinská poézia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, s. 14. Pripisuje sa mu totiž autorstvo básne *De Ave Phoenixe* o mýtickom vtákoví Fénixovi, ktorý zhorí, aby mohol opäť povstať zo svojho vlastného popola. Tento výjav je častým motívom mozaikovej výzdoby v kresťanských chrámoch ako alegorický obraz Kristovho vzkriesenia. „Tento Lactantiov pokus ponúknuť

ba úvodného motta: „*Ipsa quidem, sed non eadem, quia & ipsa, nec ipsa est aeternam vitam, mortis adepta bono*“ (On sám, ale nie ten istý, pretože to aj je on, aj nie je on, vďaka milostivej smrti dosiahol večný život), ale rovnako aj odvolanie sa na tento zdroj priamo v texte básne:

„*Takto Lactantius Fénixa maluje,
jeho smrt i život takto vypisuje,
všecko, což zde psáno, o něm vypravuje
v té knize, kterouž on Fénixem jmenuje.*“⁴⁸⁸

Šramkova báseň *Pohřeb Fénixa* sa skladá z troch častí. Prvou z nich je prebásnenie pôvodnej predlohy. V tridsiatich ôsmich štvorveršových strofách ponúka verný opis pokojného a ničím nerušeného miesta, kde vták Fénix prebýva. Je to rozľahlý zelený háj s množstvom kvetov a ovocia, umiestnený na širšej rovine s prameňom uprostred. Toto miesto je zaliatie slnkom, jeho pokoj nenarúšajú žiadne vizuálne ani pocity nepríjemnosti – teda žiadne vrchy a nerovnosti či extrémny počasie. Z poetického hľadiska by bolo možné tento Šramkov opis charakterizovať ako obraz ľúbezného miesta (*locus amoenus*), čo odkazuje na vplyv klasicistických poetických princípov. Takéto poetické smerovanie napokon potvrdzuje aj prítomnosť viacerých mytologických postáv, ktorých spojitosť s týmto miestom je v kontexte Šramkovho opisu dôkazom jeho dokonalosti.

„*Když Faëton vozem ohnivým svět pálil,
ten plamen háj tento v ničem byl neranil,
i Deukaliona přívál, jenž vše valil,
okrasu tohto háje neukalil.*“⁴⁸⁹

Súbežne s vizuálnym popisom vykresľuje Šramko toto miesto aj prostredníctvom prevládajúcich pocitov ako miesto absolútneho pokoja, kde niet žiadneho strádania, strachu ani bolesti.

„*V tom veselem háji žádné bídý není,
žalosti, starosti, strachu, ni ssoužení,
hřích, hlad, vojna, zloděj jsou odsoud' vzdálení,
ani smrt tu nemá svého obydlení.*“

pomocou alegórie tému zmŕtvychvstania rozhodne patrí do príbehu kresťanskej epiky“ Tamže, s. 70.

⁴⁸⁸ Šramko, c. d., s. 39.

⁴⁸⁹ Šramko, c. d., s. 35.

*Tu pálčivost letní jen lahodně hřeje,
tuhý víchr nikdy se šturmem neveje,
tu z černých oblaků přívál se neleje,
aniž se od sněhu háj ten kdy beleje.*⁴⁹⁰

Dominanciu opisnosti súbežne s absolútnym minimalizovaním dejovosti možno vnímať ako umelecký zámer, vďaka ktorému sa celkom prirodzene podarilo zamerať pozornosť na obradovosť celého výjavu. Vták Fénix každý deň po dobu tisíc rokov spieva oslavnú pieseň slnku. Na sklonku života ale opúšťa toto miesto a na pustatine si pripraví svoj hrob – na vysokej palme v sýrskej krajine si postaví hniezdo zo vzácných bylín a voňavých rastlín, na ktorom čaká na svoju smrť. Stáva sa oltárom, na ktorom obetuje svoj život, a zároveň miestom jeho znovuzrodenia: z neba padne oheň, ktorý hniezdo zapáli a vták vzbĺkne a z jeho popola povstane nový vták Fénix. Dobrovoľné obetovanie života je podmienkou jeho nového života a následne aj jeho nesmrteľnosti.

*„Tak, hle, tuto smrt jest prostředek mladosti,
skrze smrt si zvléká břemeno starosti,
kdyby neokusil smrteľné žalosti,
Fenix nepřišel by k žádné radosti.*⁴⁹¹

V závere tohto obrazu ponúka Šramko interpretačný kľúč, keď vysvetľuje, že pokojný háj, v ktorom Fénix prebýva dlhé roky, je obraz radostného a rozkoše plného života slobodného človeka. V istom momente ho však človek – tak ako aj vták Fénix – opúšťa a zapálený ohňom lásky umiera, pochováva svoju slobodu, aby sa zrodil ako celkom nové stvorenie:

*„Ohněm lásky lidé se též zapalují,
skrz který rozkoší svých se pozbavují,
svou svobodu sami sobě pohřebují,
slovem: mrrou a v jiný spůsob se směňují.*⁴⁹²

Novým životom človeka je život v manželstve, v absolútnom spojení s milovanou osobou, ktorý ho naplňa celkom iným spôsobom. Preň je ochotný vzdať sa

⁴⁹⁰ Šramko, c. d., s. 36.

⁴⁹¹ Šramko, c. d., s. 39.

⁴⁹² Šramko, c. d., s. 41.

všetkého, obetovať všetko, dokonca aj svoj vlastný život. Následná nesmrteľnosť manželského stavu je ukrytá v deťoch:

*„Tak samotný skrz smrt stavu manželského
a od Boha dané požehnaní jeho
dosahuje bytu nesmrteľného,
když skrz syny jména dochází věčného.“*⁴⁹³

V tejto interpretácii pokračuje v druhej časti básne, ktorá je doslova autorovou osobnou aktualizáciou úvodného mytologického obrazu. Sám seba opisuje ako vtáka Fénixa, žijúceho v krásnom prostredí gemerského kraja, kde v pokoji a radosť prežil detstvo i roky štúdia:

*„Ja sem zajistě tu mě rozkoše míval,
v školách jak v záhradě hrával sem i spíval,
podle zdání srdce svého sem chodíval
a deset tisíc dní sem v té zvoli býval.“*⁴⁹⁴

Odchod na Liptov, kde našiel svoje prvé profesionálne pôsobisko a kde spoznáva aj Katarínu Potockú, svoju budúcu manželku, následne pripodobňuje odchodu vtáka Fénixa z domovského hája do sýrskej krajiny, kde si našiel miesto pre svoju smrť:

*„Fenix má svou palmu v syrské pustatině,
pro mne vzrostla panna v potocké dolině,
on tam i dostáva svůj život i hyne,
ja v Potoku věci dosahuji jiné.“*⁴⁹⁵

Drobnou slovnou hračkou, ktorou prepája obraz palmy a panny, vytvára priamu analógiu medzi obrazom Fénixovho hrobu a milovanej Kataríny. Stretnutie s ňou a jej spoznanie sa pre básnika stalo momentom zásadnej zmeny v živote rovnako ako pre Fénixa rozhodnutie opustiť ničím nerušený život v pokojnom háji. Ich vzájomné vyznanie citov a rozhodnutie pre spoločný život vníma ako Boží zásah, ktorým sa ukončil ich pôvodný život a začal nový – spoločný. Metaforickým pre-

⁴⁹³ Ssramko, c. d., s. 41.

⁴⁹⁴ Ssramko, c. d., s. 42.

⁴⁹⁵ Ssramko, c. d., s. 42.

pojení osobnej skúsenosti s mytologickým obrazom zároveň zdôrazňuje veľkosť obety, s ktorou obaja vedome a dobrovoľne vstupovali do spoločného manželského života.

*„Potoczky Katička ta palmička byla,
kterou ruka boží k tomu způsobila,
aby v jedno hnízdo se mnou se spojila
a též svou samotnost se mnou usmrtila.“⁴⁹⁶*

Vyobrazenie vstupu do manželstva ako doslova rituálneho obradu symbolizujúceho absolútnu obeť človeka v prospech milovanej osoby je zároveň nosnou myšlienkou básnikovej nasledujúcej úvahy o podstate manželstva:

*„Hnízdo to spojení manželské znamená,
k němuž s mužem žena bývá sobášená,
a tá dvojí bytnost do jedné smíšená
býva původ nové bytnosti a jména.
Takové zajistě byvá též smíšení
Fenixa a bylin do spolku snešení
z té dvojí bytnosti a jí sjednocení
pochodí a zruštíť zas nové stvoření.“⁴⁹⁷*

V mytologickom predobraze napokon nachádza aj zmysel a význam tejto obety:

*„Manželů zajisté tak ten svazek víže,
že musejí jeden druhého nést tíže,
musejí též spolu trpět svoje kříže,
což však v samotnosti žádného nevíže.
Ale jako Fenix z prachu zase vstává,
tak i nás vždy těší tá naděje zdravá,
že z prachu našeho boží ruka pravá,
vzbudí to, na čemž se znová naše sláva.“⁴⁹⁸*

⁴⁹⁶ Ssramko, c. d., s. 43.

⁴⁹⁷ Ssramko, c. d., s. 44.

⁴⁹⁸ Ssramko, c. d., s. 44.

Toto posolstvo napokon potvrdzuje aj záverečnými veršami tretej časti básne, ktoré sú formulované ako priamy príhovor básnika k čitateľovi:

*„Ty, pcestný, který stojíš v samotnosti,
pozoruj na tento příklad smrtedlnosti:
tito žili v rovné též pohodlnosti,
a předce přijali járho společnosti.
Jestli květ mladosti tvé pomaly vadne,
prvé, než by si měl živ býti nerádně
a skrze ten život odctnuti se na dně,
ožeň se! Však ti to na zlé nevypadne.“*⁴⁹⁹

Úprimnosť a výrazná intenzita citu a osobnej zaangažovanosti na reflektovanej udalosti zanechali na Šramkovom literárnom prejave citeľnú stopu. Aj napriek tomu, že si zvolil tradičný a pomerne ustálený formát príležitostnej poézie, nezostal zviazaný dobovými konvenciami. Svojím nezvykle obsiahlym a skutočne podrobným zmapovaním Kataríninho života (osobitne v čase ich spoločného manželstva), čo najvernejším zachytením rôznorodých drobných okamihov jej bežného života i jeho života s ňou a napokon aj reflexiou vlastného citu k nej získava jeho autorský výraz na autentickejšť. Šramkov portrét Kataríny nie je prvoplánovou oslavou veľkých činov, ale detailnou a hodnovernou drobnokresbou každodennosti, v ktorej sa naplno prejavila jej morálna veľkosť. Nemá teda primárne a výlučne charakter metafyzického rozjímania o hodnote a význame cností v živote človeka, pričom (hoc pôsobivý) obraz milovanej manželky by bol len sprievodným prvkom – názorným príkladom tohto zamyslenia. Postava Kataríny sa v Šramkovom portréte ocitá v celkom inej pozícii. Cielene ju presúva do funkcie dominantného objektu svojej básnickej výpovede, ktorý navyše on sám sprevádza. Na pozadí neustále plynúcej reflexie významu cností v živote človeka sa opis Kataríninho života a charakteru a následne aj prezentácia manželského zväzku stáva vďaka básnikovej úprimnosti uveriteľným svedectvom skutočného citu k manželke. Pôsobivosť Šramkovej úvahy nie je teda dôsledkom prvoplánovej a okázalej oslavy cností, ale prirodzeným dozvukom priameho sprostredkovania básnikovho vlastného autentického zážitku.

Štylizovanie Kataríny do pozície dokonalého a nasledovaniahodného vzoru v Šramkovom básnickom životopise tak nie je iba akýmsi formálnym gestom bás-

⁴⁹⁹ Šramko, c. d., s. 49.

nika, ale úprimným prejavom jeho skutočných citov a vnútorného presvedčenia potvrdeného reálnou skúsenosťou. Jeho básnický prejav evidentne nie je eliminovaný úzkymi hranicami oficiálnosti či spoločenskej konvencie. Výrazne prekračuje zaužívané literárne stereotypy a toposy príznačné (nielen) pre tvorbu príležitostného charakteru (nielen druhej polovice 18. storočia). Šramkov básnický portrét manželky je výsledkom jeho intenzívneho vzťahu k žene, ktorú vnímal ako dôležitú oporu vo svojom živote. Je v maximálnej možnej miere autentický, výrazne subjektívny, a preto aj dôveryhodný. Básnickú skladbu *Života i smrti požehnaná památka* tak možno celkom opodstatnene vnímať ako prostriedok Šramkovej vlastnej intímnej sebauhovedy.

ZÁVER

Monografia *Plamene lásky. Obraz manželstva a ideál manželky v príležitostnej poézii 16. – 18. storočia* prezentuje výsledky výskumu príležitostných, predovšetkým poetických pamiatok staršej slovenskej literatúry, ktoré tematizujú manželstvo a rolu manželky v manželských vzťahoch. Výber textov pokrýva dlhší časový úsek, počas ktorého sa v literatúre uplatňovali rozličné poetické a estetické princípy. Vďaka špecifickému zameraniu na diela evanjelických autorov (Ján Bocatius, Matej Bel, Štefan Leška st., Michal Institoris-Mošovský, Ján Chrastina, Štefan Mikuš a Pavol Šramko) kniha odhaľuje užšie ideové, tematicko-motivické a intertextové súvislosti v tejto časti rozsiahlej príležitostnej produkcie zvoleného obdobia. Protestantské prostredie popri latinsky písanej produkcii charakterizuje bohatá tvorba príležitostných básní vo vernakulárnom jazyku, ktorej sa venuje prevažná časť interpretačných kapitol v monografii. Jednotlivé pamiatky intertextovo nadväzujú najmä na Bibliu a diela klasickej literatúry, ideovo sa opierajúc aj o výsledky novovekých náboženských diskusií.

Prípadové kapitoly v tejto knihe síce predstavujú len určité výseky bohatej príležitostnej tvorby zvoleného obdobia, no ponúkajú solídny základ pre uvažovanie o stabilných znakoch a premenách tohto typu literárnej produkcie – a to nielen z periodizačného či literárnosmerového hľadiska, ale aj z hľadiska uchopenia témy manželstva či povahy motívov spätých s ideálom manželky a manželských vzťahov. Prostredníctvom interpretačných výskumov kniha identifikuje ideové posolstvo vybraných textov, relevantné poetologické charakteristiky a tiež prostriedky, ktoré sa podieľajú na formovaní ich literárnych kvalít a estetickej pôsobivosti. Kapitoly sa sústreďujú na spôsob uchopenia manželského života a podobu súvisiacich básnických obrazov, osobitne obrazu lode nachádzajúcej pokojný prístav v rozbúrenom mori, obrazu iskry a plameňov manželskej lásky, obrazu harmonického spojenia mýtickej Hygieie s Teológiou či obrazu smrti a znovuzrodenia bájnneho Fénixa. Skúmajú pritom literárne a ideové východiská textov, či už ide o Bibliu, antické literárne pamiatky alebo diela vplyvných náboženských mysliteľov, ktoré umožňujú zasadiť obraznosť a myšlienkové posolstvo diel do primeraných kontextov a zároveň rekonštruovať mozaiku tvorivého výkonu autorov. Širší kontextový výskum tiež dovoľuje spoľahlivejšie identifikovať intencie, ktoré sa realizovali v konkrétnych príležitostných pamiatkach.

Uskutočnené výskumy prostredníctvom sond do literárnych diel z rôznych období ukazujú stabilné znaky a transformácie obrazu manželstva a ideálu manželky v príležitostnej produkcii 16. – 18. storočia, ktoré sa v knihe situujú i do širších ideovo-spoločenských súvislostí. Okrem literárnohistorického poznania sa tak otvárajú

dvere ďalšiemu interdisciplinárnemu uvažovaniu o povahe manželských vzťahov a postavení manželky v minulosti. V súlade s dobovým myšlienkovým kontextom a predstavami štandardnými naprieč kresťanským konfesiónalným spektrom autori skúmaných pamiatok vychádzali z predstavy, že funkcie manželstva spočívajú v zákonnom plodení, vzájomnej láske, pomoci a podpore v rámci oddaných a verných vzťahov a tiež v ochrane pred sexuálnym hriechom a pokušením. Ideál usporiadania manželských vzťahov pritom vychádzal z dominantného postavenia manžela ako hlavy, živiteľa a ochrancu rodiny a zo závislého postavenia manželky, ktoré sa premietalo do rozličných oblastí manželského života. V časti príležitostnej básnickej tvorby sa stretávame aj s pietistickým chápaním manželských vzťahov, ktoré umožňovalo, aby manželka na základe individuálnej duchovnej skúsenosti zastávala určujúcu rolu v duchovnom živote manželov. Ideál manželky je v skúmanej literárnej produkcii spätý najmä s nábožnosťou, oddanou a vernou láskou, pokorou, poslušnosťou a pracovitnosťou, ktorá sa realizuje pri práci v domácnosti a na domácom hospodárstve, starostlivosti o deti, všestrannej pomoci manželovi a pod. Chápanie všedných úloh každodenného života pritom súvisí aj so sakralizáciou rodinnej domény, ktorá vychádzala z protestantskej obhajoby hodnoty manželstva pred nadradovaním celibátneho života. Spomínané predstavy sa v skúmanom výseku príležitostnej produkcie v zásade stabilne zachovávajú, v neskorších obdobiach sa však literárna tvorba v určitej miere uvoľňuje a do popredia sa dostáva individualita manželky či výsostná subjektivita citov k nej. Podobne ako v spoločenskej a právnej oblasti boli rodinné vzťahy sférou, v ktorej sa v prospech žien postupne vytvárali zrovnoprávňujúce zmeny,⁵⁰⁰ tak aj v literárnej tvorbe možno sledovať analogickú tendenciu. Chápanie ženy ako rovnocenného a individualizovaného subjektu sa formovalo (popri textoch venovaných ženám s vysokým spoločenským statusom)⁵⁰¹ práve v príležitostnej tvorbe s tematikou manželstva a manželských vzťahov.

Aktuálne výskumy potvrdzujú, že príležitostná tvorba má v staršej slovenskej literatúre pevné a nespochybniteľné miesto. Jej výpovedná hodnota sa zďaleka neviaže len na mimoliterárny kontext, teda na súdobý spoločenský život, sociálne väzby dedikátorov a dedikandov a pod. Aj kapitoly tejto knihy ukazujú, že išlo o plnohodnotnú súčasť dobovej literárnej produkcie po stránke jej literárnoestetických kvalít a tiež myšlienkového bohatstva, ktoré je v nej obsiahnuté.

⁵⁰⁰ Porov. LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: Dlhá cesta k právnej emancipácii ženy v rodinných a majetkových vzťahoch. In: *Historický časopis*, roč. 66, 2018, č. 4, s. 604 – 605.

⁵⁰¹ V dobovej spoločnosti rozhodovala o sociálnom postavení jednotlivca príslušnosť k stavu, resp. spoločenskej vrstve väčšmi než príslušnosť k ženám alebo mužom (porov. DUDEKOVÁ, Gabriela – LENGYELOVÁ, Tünde: Premeny právneho postavenia žien. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 294; LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: *Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku: právne postavenie šľachtickej v oblasti dedičských a majetkových práv*. Praha : Leges, 2020, s. 17). Tento fakt sa zákonite premietal aj do príležitostnej literárnej tvorby.

SUMMARY

he monograph *Plamene lásky. Obraz manželstva a ideál manželky v príležitostnej poézii 16. – 18. storočia* (*Flames of Love. The Image of Marriage and the Ideal of the Wife in Occasional Poetry of the 16th – 18th Centuries*) focuses on occasional, mostly poetic works of older Slovak literature that thematise marriage and the role of the wife in marital relationships. The selection of texts covers a longer period of time in which various poetic and aesthetic principles were applied in literature. Thanks to the specific focus on the works of Lutheran authors (Ján Bocatius, Matej Bel, Štefan Leška the Elder, Michal Institoris-Mošovský, Ján Chrastina, Štefan Mikuš a Pavol Šramko) the book reveals closer ideological, thematic-motivic and intertextual connections in this part of the extensive occasional production of the selected period. The Protestant milieu is characterised – in addition to works in Latin – by the rich production of occasional poems in the vernacular, and a majority of interpretive chapters in this monograph covers this aspect. The individual works are intertextually linked mostly to the Bible and works of Classical literature, ideologically building upon outcomes of religious discussions of modern times.

Although case studies in this book represent only certain segments of the rich occasional production of the covered period, they present a solid basis for deliberation over stable features and transformations of this type of literary production – and not only from the perspective of periodisation or literary movements but also from the perspective of grasping the topic of marriage or the nature of motifs associated with the ideal of the wife and the marital relationships. The studies use interpretational research to identify the ideological message of the selected texts, the relevant poetological characteristics as well as the means involved in forming their literary qualities and aesthetic impressiveness. These chapters focus on the way of grasping the marital life and the form of the related poetic images, particularly the image of a ship finding a safe haven in the stormy sea, the image of a spark and flames of marital love, the image of the harmonious connection of the mythical Hygieia with Theology or the image of death and rebirth of the legendary Phoenix. In doing so, they explore the literary and ideological bases of the texts, be they the Bible, ancient literary works or the works of influential religious thinkers that allow putting the figurativeness and ideological message of these work into adequate contexts and at the same time reconstruct the mosaic of the authors' creative output. Broader contextual research also allows more reliable identification of intentions realised in particular occasional works.

The research undertaken through examination of literary works from various

periods shows stable features and transformations of the image of marriage and the ideal of the wife in occasional literature of the 16th to 18th centuries, which are placed in wider ideological-social contexts in the book. Besides literary historical knowledge this also opens the door also to further interdisciplinary deliberation over the nature of marital relationships and the status of the wife in the past. In line with the contemporary ideological context and standard notions across the whole Christian confessional spectrum, the authors of the studied literary works built upon on an idea that the functions of marriage are legitimate procreation, mutual love, help and support within committed and faithful relationships as well as protection from sexual sin and temptation. The ideal of organisation of marital relationships was based on the dominant status of a husband as the head, breadwinner and protection of the family and the dependent status of a wife. All this was reflected in various areas of the marital life. In some occasional works we encounter a pietistic understanding of marital relationships that allowed the wife, on the basis of her individual spiritual experience, to play a defining role in the spiritual life of the couple. The ideal of the wife in the studied literary works is associated mostly with piety, devoted and faithful love, humbleness, obedience and diligence, which is realised as the work in the household and the land, childcare and all-round help to the husband etc. The understanding of ordinary tasks of an everyday life is nevertheless connected with sacralisation of the family domain based on the Protestant defence of the value of marriage over the primacy of celibate life. The above-mentioned notions are in the studied segment of occasional literature in principle stably preserved, but in later periods the literary production slightly loosens and the individuality of the wife and the exclusive subjectivity of feelings towards her are getting more prominent. Just as in the social and legal areas where the family relationships were a domain in which equalising changes in favour of women were gradually taking place, a similar tendency can be traced also in the literary production. The understanding of a woman as an equal and individualised subject was formed (besides texts dedicated to women of high social status) precisely in the occasional works with the theme of marriage and marital relationships.

Contemporary research confirms that occasional works have a stable and indisputable place in older Slovak literature. Its meaningfulness is by no means related only to the extra-literary context, i. e. to contemporary social life, the social ties of dedicators and dedicatees etc. The chapters of this book show too that it was a full-fledged part of the contemporary literary production in terms of its literary and aesthetic qualities as well as the wealth of thought contained in it.

EDIČNÁ POZNÁMKA

Texty staršej literatúry písané vo vernakulárnom jazyku sa citujú v jazykovo upravenom prepise. Prepis českojazyčných pamiatok sa riadi aktuálnymi zásadami českej ortografie. Interpunkcia a písanie veľkých písmen (vrátane začiatkov veršov) sa prispôsobujú súčasnému úzu. Do lexikálnej, tvarovej a hláskoslovnej stránky textov (vrátane kvantity) sa nezasahuje. Citáty z latinčiny sa upravujú podľa ustálených pravidiel ich normalizovaného prepisu. Bibliografické údaje citovaných prác v poznámkovom aparáte a tiež v zozname prameňov a literatúry sa uvádzajú v diplomatickom prepise.

ZOZNAM LITERATÚRY A PRAMEŇOV

Primárne a sekundárne pramene

- AMBROSIUS, Samuel (ed.): *Novi Ecclesiastico-Scholastici Annales Evangelicorum August. Et Helveticae Confessionis In Ditionibus Domus Austriae haereditariis : Tertii Cursus Annui Tomus Posterior*. Schemnicii : Characteribus Francisci Joan. Sulzer. reg. priv. Typographi, 1795.
- BACHMANN, Theodore E. (ed.): *Luther's Works. Volume 35 : Word and Sacrament I*. Minneapolis : Fortress Press, 1960.
- BEL, Matthias: *Votum Tetraglotton, Quod Dm Generosus Dominus Georgius Vlricus Hainrich, Comitatus Nagy-Hontensis Irvatus Assesor, Nec Non In Montanis etc. Vrbarius, Nobilissimam Et Virtotibus Ornatisimam Virginem Annam Catharinam Klement, Generosi Atque Nobilissimi Dn. Martini Klement, Liberae, Regiae Montanaeque Civitatis Neosoliensis Syndici Primarii, Senatoris Dignissimi, Nec. Non Comitatus Zoliensis, Assessoris Gravissimi etc. Filiam Vt Primogenitam, Ita Carissimam Anno MDCCVI, die 3. Mens. Novembr. inter comulatos applausus Solenni ritu Matrimonio Sibi Iongeret, debiti memor officii Sic Nuncupabat Matthias Bel, Otsoviensis Hungarus SS. Theol. Coltor. Halae Magdeburgicae : Litteris Orphanotrophei, [1706].*
- BEL, Matthias: *Quervla Vox Super Obito Praematurato Viri Ivoenis Nobilissimi Doctissimique Georgii Strbae, Carponensis Hungari, Divinae et Humanae Sapientiae Coltoris, Pii Aeqve Ac Industrii, Quvm Is, Septimo Supra Vicesimom Anno, Vix Dvm Expleto, Post Dvrioris Morbi Difficultates, Anno Orte Salvts M DCC VIII. V Kal. Martii, Quae Dominica Invocavit Erat, In Vulneribus patientis IESV placide expirasset, Atque Ex Hallensi regia In Coelestem Academiam Transportaretur. Interpreto Matthia Bel, Otsoviensi Hvgaro, tom Lyc. in Coenob. B.V. M. Magdeburgi Inform. Halle : Litteris Stephani Orbani Acad. Typ. [1708].*
- [BEL, Matej]: *Optimvs svi Ipsivs Medicvs Podalyriivs Inter Hymenaeos Viri, Inter Hymenaeos Viri, Arte medendi longe Excellentissimi, Andreae Herrmanni, Eminētiss. S. R. E Cardin. Presbiteri, D. D. Emerici e comitibus Csáky etc. etc. Archiatri, multis nominibus, Dignissimi, Sponsi; Nec Non, Generosae, Nobilissimaeque Viduae, Mariae Elisabethae, Natae Leidenfrostiae Sponsae, Ad. d. VI. Idvs januarii, An. Sal. M.DCC.XXVI tenvi avena cantatos A Meliboeo Posoniensi. Posonii : Typis Joannis Pauli Royer, 1726.*
- [BEL, Matej]: *Prátelským HYGEY s THEOLOGÍY Towaryssstwjn Herrmann-leidenfrostske Svadebné Wesselj, které Roku 1726. dne 8. Ledna slawně svěčeno bylo, ozdobiťi chtěl NOWÝCH Manželůw Bedlivý Ctitel. Wytisknuté v Presspurku : v Jana Pawla Royera, [1726].*
- BEL, Matej: (K sobášu G. U. Heinricha) [1706]. In: MIŠIANIK, Ján (ed.): *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 721.
- BEL, Matej: (Nad smrťou Juraja Štrbu) [1708]. In: MIŠIANIK, Ján (ed.): *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 722.
- BEL, Matej: Herrmann-leidenfrostske svadebné veselí. K sobášu dr. Herrmanna s M. A. Leidenfrostovou r. 1726 [1726]. In: MIŠIANIK, Ján (ed.): *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 724 – 726.

- BENICKÝ, Peter: *Slovenské verše*. Zostavenie, úprava textov, štúdia, vysvetlivky, edičné poznámky PhDr. Michal Eliáš, CSc. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1994.
- Biblia Sacra, To gest Biblj Swatá, a neb wssecka Swatá Pjsma Starého y Nowého Zákona, Se wssj pilnostj opět přehlédnuta, na mnohých mjstech podlé starých wydánj bratrských ponaprawena y w nowě wydána*. w Presspurku : Nákladem Cýsarsko-Král. priw. Knihtlačitele Frantisska August. Patzko, 1787.
- BLASIUS, Ján: *Milowníků Pjsnj Duchownjch Rozkosse*. L. P. 1743. (sine loco)
- BLUMAUER, Johannes Aloysius: *Abentheuer des frommen Helden Aeneas, oder Virgils Aeneis travestiert von J. A. Blumauer*. Frankfurt : mit Eichenbergischen Schriften, 1783.
- BOCATIUS, Ioannes: *Opera quae exstant omnia. Poetica 1 – 2*. Edidit Franciscus Csonka. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1990.
- BÜRGER, Gottfried August: Leonore. In: *Göttinger Musen Almanach*, A MDCCLXXIV (1774), s. 214 – 226.
- CICERO, Marcus Tullius: *Tuskulské rozhovory. Laelius o priateľstve a iné*. Preklad z latinčiny Etela Šimovičová. Bratislava : Tatran, 1982.
- Cithara Sanctorum : aneb Žalmy a Pjsně Duchownj staré y nowé, kterýchž Cýrkew Ewangelická Při weyročnjch Slawnostech a Památkách a w Potřebách swých obecnych y obzwłasstnjch k Chwále Božj, k spasytedlnému wěřjčjch wzdělánj, a k hodnému w Duchu obweselenj a potěssenj, s mnohým prospěchem buď k zpjwánj, buď k tichému modlenj se, buď k wynaučenj we wsselikých člankách včenj Křestianského, užjwati může : Z několik starých Bratřj českých, Kněze G. Třanowského, take z Žitawského y giných Kancyonallů shledané, djlem tež w nowě z německého přeložené, a wssudy Podle Wjry swatě Ewangelické Prawidla spořadané, a nynj spolu wydané*. Nalezagj se w Lipsku : v Sam. Benj. Waltera, 1737.
- ČERNÁNSKÝ, Ján: Crisis in carmen Schramkianum. In: MIŠIANIK, Ján: *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : VEDA, 1981, s. 701 – 702.
- DIOGENES LAERTIOS: *Životopisy sláwnych filozofov I*. Preklad z gréčtiny Miloslav Okál. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954.
- GAVLOVIČ, Hugolín: *Valaská škola mravův stodola*. Na vydanie pripravila a komentár napísala Gizela Gáfríková. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989.
- [INSTITTORIS-MOŠOVSKÝ, Michal – CHRASTINA, Ján – MIKUŠ, Štefan]: *Když Dwogj cti hodný Pán, Daniel Benkocj, s Pannau Kateřinau Muhr, k společně pomocy, do Stawu manžetského sstiasně wstupowali, Tré Přátelé v Presspurku, takto gim zpjwali. Roku 1771, dne 2. Žářj*. W Presspurku : v Fr. Aug. Patzko, [1771].
- J. A. W. [WIELAND, Johann Andreas von]: *Wděčnj Protestant naproti swému snásseliwému Cýsaři*. V Německém gazyku sepsanj od J. A. W. Nynj pak do SŁowenčiny přeloženj. [s. l.] : [s. n.], [1782].
- JUNGSMANN, Josef: *Historie literatury české. Aneb: Saustawnj přehled spisů českých s krátkau historii národu, oswicení a jazyka*. Druhé wydání. (Nákladem Českého museum. čís. XXXII.) W Praze : W komissí kňehkupectví F. Řiwnáče, 1849.
- JUNGSMANN, Josef: *Historie literatury české: aneb saustawnj přehled spisů českých s krátkau historií národu, oswicení a gazyka*. W Praze : Pjsmem Antonina Straširypky, 1825.
- [LEŠKA, Štefan et al.]: *Dokázanj Vctiwosti a Přátelské Wděčnosti naproti Wjdnému a Wýborně Včenému Pánu Pánu Ondřegowi Skultětjmu, při Cýrkvi Ewang. Přjtržské dobře zastlawžilému sksolnjmu Včíteli, když s sslechetnau a mnohými ctnostmi ozdobenau Pannau Maryj Kuzmowau, Staw wdowskj proměniw, Swadebnj Wesselj sláwił, Léta Páně 1781. Dne 10. Žářj, kterýjm se*

- s winssowánjm wsseho dobrého Nowomanželům wzáctným třé dobře známj Krajané wděčiti chtěli.* W Presspurku : v Frantisska Augustýna Patzko, 1781.
- [LEŠKA, Štefan]: *Giskra Lásky, kterauž w srdcy swém měl poctiwý a sslechetný w dowec Karel Wogtěchowský Saused Nowostrassnický, roznjcená a w plamen lásky proměněná, když sobě poctiwau a ctnostmi pohlawj swého ozdobenau Pannu Dorotu Giskrowau ze wsy Libisse za Manželku zwolil, dne pak 17^{ho} Ledna 1797 swadebnj weselj strogil; při kterěžto přjležitosti s winssowánjm wsseho dobrého wesele mu zpjwal gedem lidský Přjtel.* [Bratislava] : [s. n.], [1797].
- [LEŠKA, Štefan]: *Když se Výborně Včený Mládenec Pán Jan Wyskydenský s wznessenau a ctnostmi pohlawj swého ozdobenau Pannau Maryi Magdalenau Bayer Manželským spogenjm spogil takto se radoval leg Blahostawjcy wěrný Nitranský Kragan, a s ginými dwůma Dobřepřegjcyými těmto Nowo-Manželům wsseho sstěštj winssowal.* W Presspůrku Léta Páně 1785 dne 31 Ledna. W Presspůrku : Wytisstěno v Ssimona Petra Wébera, [1785].
- MEINEKE, Augustus (ed.): *Menandri et Philemonis reliquiae.* Berolini : Sumptibus Augusti Mylii, 1823.
- Nowý Zákon Pána a Spasytele našeho Ježjsse Krysta* : Opět s welikau pilností přehlidnutý, ponaprawněný a nowě wydaný. W Presspurku : Nákladem Cýsarsko-Král. priw. Knihtlačitele Frantisska August. Patzko, 1786.
- PALACKÝ, František: *O národech uherských, zwlášstě Slowanech.* In: *Časopis společnosti vlastenského Museum w Čechách.* Třetj ročnj běh. Swazek čtwtý. W Praze, w knihkupectwj J. G. Calve, 1829, s. 11 – 38.
- [PALACKÝ, František – ŠAFÁRIK, Pavol Jozef]: *Počátkowé Českého básnjctwj obwzłášstě prozodye.* Presspurk – Praha : W komissý v Josefa Landesa knihkupce – V J. Krausa a J.G. Kalwe knihkupců, 1818.
- PLATON: *Dialógy III.* Preklad z gréčtiny Július Špaňár. Bratislava : Tatran, 1990.
- PLUTARCHOS: *Životopisy sláwnych Grékov a Rimanov I.* Z gréčtiny preložil Daniel Škoviera. Bratislava : Kalligram, 2008.
- REVSNERVS, Nicolaus: *Emblemata Nicolai Revsneri I[uris]C[onsulti]. Partim Ethica et Physica : Partim vero Historica & Hieroglyphica, sed ad virtutis, morum[ue] doctrinam omnia ingeniose traducta, & in quatuor libros digesta, cum symbolis & inscriptionibus illustrium & clarorum virorum, quibvs Agalmatvm sive Emblematum sacrorum liber vnus superadditus.* Ex recensione Jeremiae Reusneri Leorini. Francoforti : [per Ioannem Feyerabendt : impensis Sigismundi Feyerabendij], 1581.
- ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Básnické dielo.* Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005.
- ŠAFAŘJK, Pawel Josef: *Tatranská mŕza s ljrâu Slowanskau.* W Lewoči : v Jozefa Mayera kněhtlačitele, 1814.
- SSRAMKO, Pawel: *Žiwota y smrti požehnaná Památka, kterou Vrozené někdy a pobožné matróně KATARJNE POTOČKY když L. P. 1778. dne 6. Prasynce s Swětem y s swými práwě křestianský se rozžehnala; Na dosvědčenj swé lásky manžel gegj wěrný Pawel Ssramko Při Cyrkwy Ew. Welko-Paluzské Slowa B. Kaz. v známých y v neznámých nasledugjcým Psánjm wzbuzuge.* [Prešov?] : [Magdalena Redlitzová?], 1779.
- TABLIC, Bohuslav: *Paměti Česko-Sloweských Básnjřůw aneb Werssowcůw, kterjž se buďto w vherské zemi zrodili, aneb aspoň w Vhřjch žiwi byli.* In: *Poezye. Dřl druhý.* S powolením cýs. král. censury. We Wacowě : v Antonjna Ğotljbá pryw. knihtlačitele, 1807, s. [I] – LXXX.
- TABLIC, Bohuslav: *Paměti Česko-Slowenských Básniřů aneb Werssowců, kterjž se buďto*

- w vherské zemi zrodili, aneb aspoň w Vhřjch žiwi byli. In: *Poezye. Djt čtvtýj*. We Wacowě : v Antonjna Ğotljba pryw. Knihltlačitele, 1812, s. [I] – LXXX.
- Týdennjk, aneb, Cýsařské Kráľowské Národnej Nowiny : z obzľasstnjho Cýs. kráľ. dowolenj pracý a nákladem Ğirřjho Palkowiče w Presspurku wydanej*. Roč. II, 1813.
- XENOFÓN: *Hostina. Sokratova obhajoba*. Preklad z grčtiny Andrej Kalaš. Bratislava : Kaligram, 2006.

Literatúra

- ARISTOTELES: *Poetika*. [preklad z francúzskeho vydania, úvod, štúdiu Vývoj poetiky v antickej literatúre, poznámky a vysvetlivky k Poetike napísal Miloslav Okál; ôsmu knihu Politiky preložil z grčkeho vydania, poznámky a vysvetlivky napísal Peter Kuklica]. Bratislava : Thetis, 2009.
- ARISTOTELÉS: *Poetika*. [řecko-česky; přeložil, úvodní studie napsal a poznámkami opatřil Milan Mráz; řecké texty podle vydání R. Kassela a R. Janka upravil M. Mráz]. Praha : OIKOYMENH, 2008.
- AUGUSTÍNOVÁ, Eva – ONDROUŠKOVÁ, Janka: *Bibliografia územne slovacikálnych tlači 18. storočia. Zväzok III*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008.
- BALEGOVÁ, Jana: *In ilicis umbra... Ján Bocatius ako bukolik*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016.
- BASTL, Beatrix: Manželstvo a výber partnera v Rakúsku v ranom novoveku. In: LENGYE-LOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, s. [164] – 175.
- BAYER, Oswald: Nature and Institution: Luther's Doctrine of the Three Orders. In: *Lutheran Quarterly*, roč. XII, 1998, s. 125 – 159
- BEKEŠOVÁ, Martina: *Ediční činnost Bohuslava Tablice (Kapitola z dějin slovensko-českých lingvo-literárních a kulturních vztahů)*. Disertační práce. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007, s. 160.
- BELÁK, Blažej et al. (ed.): *Personálna bibliografia – Matej Bel. Výberová personálna bibliografia k 300. výročiu narodenia Mateja Bela*. Martin : Matica slovenská, 1984.
- BIEDERMANN, Hans: *Lexikón symbolov*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1992.
- Biografický lexikón Slovenska. Zväzok IV : CH - Kl*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010.
- Biografický lexikón Slovenska. Zväzok V : Km – L*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2013.
- BJELČEVIČ, Aleksander: Wiersz słoweńskiej pieśni religijnej od XV do XVIII wieku. In: *Język, literatura, kultura Słowian dawniej i dziś – III: Litteraria*. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM [Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza], 2001, s. 159 – 167.
- BOWERS, Diane V.: To Spite the Devil: Martin Luther and Katharina von Bora's Wedding as Reform and Resistance. In: *Religions*, roč. 11, 2020, č. 3 (116), s. [1] – 14.
- BRAXATORIS, Martin: Z epitalamickej tvorby Štefana Lešku st. In: *Vedecký časopis o kultúre regiónov na Slovensku*, roč. 5, 2021, č. 2, s. 1 – 42.
- BRAXATORIS, Martin: Téma plurality svetov v osvietenскеj poézii na Slovensku (slovensko-ruské paralely). In: *Slovenská Literatúra: revue pre literárnu vedu*, roč. 67, 2020, č. 3, s. 204 – 228.

- BRAXATORISOVÁ, Anita: Das sprachliche Bild der Mutter in der slowakischen Phraseologie. In: NIČIPORČIK, Jelena Vladimirovna (ed.): *Slavianskaja frazeologija i paremiologija: nacional'noe i internacional'noe. Stabil'noe i izmenčivoje*. Gomeľ : Gomeľskij gosudarstvennyj universitet im. F. Skoriny, 2021, s. 67 – 72.
- BRAXATORISOVÁ, Anita: On conceptual and axiological aspects of the word Mutter ‚mother‘ in context (Based on corpus material). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 72, 2021, č. 2, s. 643 – 655.
- BRAXATORISOVÁ, Anita: Prístupy k významu slova matka a jeho tematické kontexty v nemeckom jazyku. In: *Philologia*, roč. 30, 2020, č. 2, s. 75 – 87.
- BREUL, Wolfgang: Chapter Two. Marriage And Marriage-Criticism in Pietism: Philipp Jakob Spener, Gottfried Arnold, And Nikolaus Ludwig Von Zinzendorf. In: STROM, Jonathan (ed.): *Pietism and Community in Europe and North America, 1650-1850*. Leiden – Boston : BRILL, s. 37 – 53.
- BRTÁŇ, Rudo: *Bohuslav Tablic (1769-1832) : Život a dielo*. Bratislava : VEDA, 1974.
- BRTÁŇ, Rudo: *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1970.
- BRTÁŇ, Rudo: Satirický útok na Pavla Šramku, autora pietnej Života i smrti požehnanej památky... In: *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1970, s. 349 – 357.
- BRTÁŇOVÁ, Erika: Tematizácia rodinného života v pohrebných kázňach. In: *Forum historiae*, roč. 6, 2012, č. 1, s. 62 – 70. Dostupné online: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/29296/brtanova.pdf> [cit. 9. 3. 2022].
- BRTÁŇOVÁ, Erika: Ženský svet v staršej slovenskej literatúre na prelome 18. a 19. storočia. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 49 – 62.
- CANFORA, Luciano: *Dějiny řecké literatury*. Praha : KLP, 2001.
- COLLINS, Raymond F.: *Accompanied by a Believing Wife : Ministry and Celibacy in the Earliest Christian Communities*. Collegeville, Minnesota : Michael Glazier, 2013.
- CONTE, Gian Biaggio: *Dějiny římské literatury*. Praha : KLP, 2003.
- ČERVENKA, Miroslav: *Kapitoly o českém verši*. Praha : Karolinum, 2007.
- DUDEKOVÁ, Gabriela – LENGYELOVÁ, Tünde: Premeny právneho postavenia žien. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 293 – 314.
- DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011.
- DUDEKOVÁ, Gabriela: Úvod: Rodové vzťahy v historickej perspektíve. In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 7 – 17.
- ELIÁŠ, Michal: Literárny spor vo veršoch z konca 18. storočia. In: *Literárny archív* 8, 1971, s. 269 – 275.
- ELOWSKY, Joel: *Luther, the Reformers, and Marriage*, s. 1 – 15. Dostupné online: http://www.academia.edu/5441726/Luther_on_Marriage [cit. 9. 3. 2022].
- FASSLER, Margot Elsbeth: *Gothic Song : Victorine Sequences and Augustinian Reform in Twelfth-Century Paris*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993.
- FELSKI, Rita: *Doing Time: Feminist Theory and Postmodern Culture*. New York – London : New York University Press, 2000.

- FILO, Július: Človek v Božom svetle (Pohľady do kozmológie a antropológie Dr. Martina Luthera). In: *Testimonia theologica*, roč. 4, 2010, č. 1, s. 1 – 17. Dostupné online: https://uniba.sk/fileadmin/ebf/testimonia_theologica/2010/Filo.pdf [cit. 9. 3. 2022].
- FRANÇOIS, Wim: 2. Chapter 5 : ‘Mystery’ or ‘Sacrament’: Ephesians 5:32, the Sacrament of Marriage in Early Modern Biblical Scholarship, and Nicolas Poussin’s Visual Exegesis. In: MELION, Walter – PASTAN, Elizabeth Carson – WANDEL, Lee Palmer (eds.): *Quid est sacramentum? Visual Representation of Sacred Mysteries in Early Modern Europe, 1400–1700*. Leiden – Boston : BRILL, 2020, s. 125 – 153.
- HAMADA, Milan: Od reformačného humanizmu k osvietenstvu. Matej Bel v kontexte školy, vzdelanosti a kultúry. In: *Zrod novodobej slovenskej kultúry*. Bratislava : VEDA, 1995, s. 93 – 109.
- HELM, Jürgen: „Dab auch zugleich die Gottseligkeit dadurch gebauet wird“ – Pietismus und Medizin in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. In: *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, roč. 26, 2003, č. 3, s. 199 – 211.
- HORÁK, František (red.): *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Tisky z let 1501–1800. Část VIII*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.
- HORKA, Róbert: *Starokresťanská latinská poézia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2020.
- IJSEWIJN, Jozef – SACRÉ, Dirk: *Companion to Neo-Latin Studies. Part II. Literary, linguistic, philological and editorial questions*. Leuven : University Press, 1998.
- JURÍKOVÁ, Erika: Orationes funebres ako súčasť barokovej literatúry (Na príklade diel z prostredia trnavskej akademickej tlačiarne). In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 3, s. 244 – 252.
- KEIL, Heinrich (ed.): *Grammatici Latini, Vol I. Flavii Sosipatri Charisii Artis Grammaticae Libri V. Lipsiae : in aedibus G. B. Teubneri*, 1857.
- KERUĽOVÁ, Marta: *Hodnotové aspekty staršej literatúry*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009.
- KERUĽOVÁ, Marta: Predstavenie humanistického autora – začiatok procesu jeho poznávania (Ján Bocatius). In: KERUĽOVÁ, Marta – BRUNCLÍK, Jozef (eds.): *Šesťkrát cesta za autorom. Habitus staronových tvorcov literárnych dejín*. Nitra : Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, 2010, s. 11 – 42.
- KERUĽOVÁ, Marta: *Recepčno-interpretačné osobitosti staršej slovenskej literatúry*. Nitra : Pedagogická fakulta, 1992.
- KICZKOVÁ, Zuzana – KOBOVÁ, Ľubica: Rodové štúdiá. (Gender studies). In: *Glosár rodovej terminológie*. Dostupné online: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=176> [cit. 20. 4. 2022].
- KLIMEKOVÁ, Agáta – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – ONDROUŠKOVÁ, Janka: *Bibliografia územne slovníkálnych tlačí 18. storočia. Zväzok II*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008.
- KMECOVÁ, Svetlana: Pec sa im pováľala ... materstvo a jeho obraz v slovenskej a slovinskej frazeológii. In: *Slovanski jeziki na stičišču kultur. Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov*. Ljubljana : Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2016, s. 61 – 74.
- KMECOVÁ, Svetlana: Podpira žena tri vogale hiše? In: *Jihoslovanská frazeologie kontrastivně*. Brno : MUNIPress, 2016, s. 45 – 58.
- KOHÚT, Jaroslav st.: Ondrej Škultéty. In: *Ozveny spod Rokoša*, 2010, č. 2, s. 4.

- KOLLÁROVÁ, Ivona: Príležitostná poézia vo vydavateľskom priestore. In: BRAXATORIS, Martin et al.: *Príležitost' poézie : miesto a význam príležitostnej poézie v dejinách slovenskej literatúry*. Bratislava : Veda, 2020, s. 17 – 32.
- KOWALSKÁ, Eva: Calisiovcia a Bytčica: zabudnuté centrum vzdelanosti. In: AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MURGAŠOVÁ, Veronika (eds.): *Vedecká komunikácia 1500 – 1800 II. : zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Žilina : Žilinská univerzita, 2019, s. 60 – 79.
- KOWALSKÁ, Eva: Dievčenské vzdelávanie v Uhorsku. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, s. [236] – 243.
- KOWALSKÁ, Eva: *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí: Hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti*. Bratislava : VEDA, 2001, s.
- KRÁL, Pavel: Vdovy ve šlechtické společnosti raného novověku. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, s. 142 – 151.
- KUTÁKOVÁ, Eva: *Laudabile carmen – část II. Kapitoly z římské rétoriky a poetiky*. Praha : Karolinum, 2017.
- LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: Dlhá cesta k právnej emancipácii ženy v rodinných a majetkových vzťahoch. In: *Historický časopis*, roč. 66, 2018, č. 4, s. 599 – 628.
- LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: *Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku : právne postavenie šľachtickej v oblasti dedičských a majetkových práv*. Praha : Leges, 2020.
- LEHÁR, Jan: Staročeský překlad Stabat mater. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. řada literárněvědná – D: Sv. 34*, 1985, č. 32, s. 43 – 50.
- LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004.
- LENGYELOVÁ, Tünde: Rodové stereotypy v novoveku In: DUDEKOVÁ, Gabriela et al.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 21 – 34.
- LOMBARDINI, Alexander: Slovenský Plutarch – 115. Matej Bel. In: *Slovenské pohľady. Ilustrovaný časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku*, roč. VII, 1887, č. 11, s. 241 – 248.
- LUBY, Štefan: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Knížnica právnickej jednoty, 1946.
- Lyceálna knižnica v Bratislave. On-line katalóg*. Dostupné online: <http://147.213.131.4:85/wwwroot/>.
- MIKULA, Valér (ed.): *Slovník slovenských spisovatelův*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005.
- MIŠIANIK, Ján: *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1981.
- MIŠIANIK, Ján: *Bibliografia slovenského písomníctva do konca XIX stor.; doplnky k Riznerovej bibliografii*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1946.
- MIŠIANIK, Ján: *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : VEDA, 1974.
- MOSER, Thomas C. – MOSER, Thomas C., Jr.: *A Cosmos of Desire: The Medieval Latin Erotic Lyric in English Manuscripts*. Michigan : University of Michigan Press, 2004.
- MRÁZ, Peter: *Interpretácia ako výzva. Analýza textov z obdobia zrodu novodobej slovenskej literatúry*. Bratislava : IRIS, 2021.
- MÜNZ, Teodor: *Filozofia slovenského osvietenstva*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1961.

- MÜNZ, Teodor: Osvietenská filozofia. In: *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku I*. Bratislava : VEDA, 1987.
- NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník A – P*. Praha : Kalich, 1992.
- NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník R – Ž*. Praha : Kalich, 1992.
- NOVOTNÝ, František: *Latinská mluvnice pro střední školy. Díl třetí. Doplnky. Svazek první. Hláskosloví a nauka o slově*. Praha : Jednota českých filologů, 1946.
- O'REGGIO, Trevor: Martin Luther on Marriage and Family. In: *History Research*, roč. 2, 2012, č. 3, s. 195 – 218.
- OBERUČ, Ján: *Matej Bel. Pietista na Slovensku v 18. storočí*. Bratislava : Chronos, 2002.
- PALAS, Karel: Recepte starší duchovní písně v době obrozenské. In: *Literárněvědné studie : profesorovi Josefu Hrabákovi k šedesátinám*. Jeřábek, Dušan – Kopecký, Milan – Palas, Karel (eds.). Vyd. 1. Brno : Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1972, s. 93 – 100.
- PAULINY, Ladislav: *Dejepis superintendencie nitranskej dla starých i novších prameňov*. Senica : J. Bežo a spol., 1891.
- PLESS, John T.: Three estates. In: WENGERT, Timothy J. – GRANQUIST, Mark A. – HAEMIG, Mary Jane – KOLB, Robert – MATTES, Mark C. – STROM, Jonathan (eds.): *Dictionary of Luther and the Lutheran Traditions*. Grand Rapids, Michigan : Baker Academic, a division of Baker Publishing Group, 2017, s. 1247 – 1250.
- PRAŽÁK, Emil: Otázka významu v latinské písni o Roháčovi. In: *Česká literatura*, roč. 32, 1984, č. 3, s. 193 – 202.
- RABY, Frederic James Edward: *A History of Christian-Latin Poetry*. Second Edition. Oxford : at the Clarendon Press, 1953.
- Reformácia po praslici. Výnimočné evanjelické ženy 16. – 18. storočia na Slovensku*. Bratislava : Spoločenstvo evanjelických žien na Slovensku, s. 271 – 279.
- RIŠKOVÁ, Lenka: K formovaniu Tablicových literárnych názorov. In: *Slovenská literatúra*, roč. 54, 2007, č. 5, s. 357 – 371.
- RIŠKOVÁ, Lenka: Obraz ženy v príležitostnej tvorbe z druhej polovice 18. storočia – Katarína Šramková. In: *Vedecký časopis o kultúre regiónov na Slovensku*, roč. 3, 2019, č. 1, s. 33 – 69.
- RIZNER, Ľudovít Vladimír: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900 : s pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel tretí: L-O*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1932.
- RIZNER, Ľudovít Vladimír: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. Diel druhý: G-K*. Martin, 1931.
- SABO, Gerald: Pavel Šramko (1743-1831): Love Expressed, Condemned, and Praised. In: *KOSMAS: Czechoslovak and Central European Journal*, 2014, č. 28.1, s. 69 – 95.
- SHAW, Susan M. – LEE, Janet: *Gendered Voices, Feminist Visions: Classic and Contemporary Readings*. New York – Oxford : Oxford University Press, 2019.
- SHIGO, Marie Bertrand: *Study of the Sequences Ascribed to Adam of St. Victor*. Dissertation. Chicago, Illinois : Faculty of the Graduate School of Loyola University, 1954.
- SKINNER, Quentin: Meaning and Understanding in the History of Ideas. In: *History and Theory*, roč. 8, 1969, č. 1, s. 3 – 53.
- SKINNER, Quentin: Motives, Intentions and the Interpretation of Texts. In: *New Literary History*, roč. 3, 1972, č. 2, s. [393] – 408.
- Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. V. zväzok : R – Š. Martin : Matica slovenská, 1992.

- Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. VI. zväzok : T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994.
- Slovník latinských spisovatelů*. Praha : Odeon, 1984.
- STORCHOVÁ, Lucie: *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učené komunity v českých zemích*. Praha : Scriptorium, 2011.
- STORCHOVÁ, Lucie: *Řád přírody, řád společnosti. Adaptace melanchthonismu v českých zemích v polovině 16. století*. Dolní Břežany : Scriptorium, 2021.
- STROHL, Jane E.: Luther on Marriage, Sexuality, and the Family. In: KOLB, Robert – DINGEL, Irene – BATKA, Ľubomír (eds.): *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford : Oxford University Press, s. 370 – 382.
- ŠKOVIERA, Daniel: Parafráza žalmu 103 od humanistu Jána Bocatia. In: *Slovenská, latinská a cirkevnoslovanská náboženská tvorba 15. – 19. storočia*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 130 – 141.
- ŠKOVIEROVÁ, Angela: *Humanista Ondrej Rochotský. Život a dielo*. Brno : Nakladatelství PhDr. Ivo Šperát, 2022.
- ŠTRAUS, František: Dvanásťslabičný verš staršej slovenskej poézie. In: *Litteraria XIII. Literárny barok*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 232 – 262.
- ŠUBRT, Jiří: *Římská literatura*. Praha : OIKOYMENH, 2005.
- ŠVECOVÁ, Adriána: Kánonické manželstvo v Uhorsku na prahu modernej doby (všeobecný hmotnoprávny základ). In: *Revue církevního práva*, roč. XXI, 2015, č. 3/15, s. 23 – 44.
- TAYLOR, Walter F.: *Paul, Apostle to the Nations : An Introduction*. Minneapolis : Fortress Press, 2012.
- TIBENSKÝ, Ján: *Matej Bel. Život a dielo*. Bratislava : Osveta, 1984.
- TIBENSKÝ, Ján: *Matej Bel: doba, život, dielo*. Bratislava : VEDA, 1987.
- TIBENSKÝ, Ján: *Veľká ozdoba Uhorska: dielo, život a doba Mateja Bela*. Bratislava : Tatran, 1984.
- TOBOLKA, Zdeněk (red.): *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Tisky z let 1501-1800. Část III*. V Praze : Státní tiskárna v Praze, 1946.
- TOBOLKA, Zdeněk (red.): *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Tisky z let 1501-1800. Část IV*. V Praze : Státní tiskárna v Praze, 1948.
- TODOROV, Tzvetan: Kategorie literárního vyprávění. Preložil Jiří Šrámek. In: KYLOUŠEK, Petr (ed.): *Znak, struktura, vyprávění. Výbor z prací francouzského strukturalizmu*. Brno : Host, 2002, s. 143 – 179.
- TURČÁNY, Viliam: Veršové typy a ich žánrové využitie v slovenskej romantickej poézii. In: PALAS, Karel – LEVÝ, Jiří (eds.): *Teorie verše. II : Sborník druhé brněnské versologické konference, 18. – 20. října 1966*. Vyd. 1. Brno : Universita J.E. Purkyně, 1968, s. 123 – 130.
- VANEKOVÁ, Oľga: Plausus epithalamicus a Svadební plesání : podoby epithalamia v príležitostnej poézii Michala Semiana. In: *Podoby príležitostnosti v staršej slovenskej literatúre*. Bratislava : Veda, 2022, s. 104 – 120.
- VÁRKONYI, Gábor: Hospodárenie - netradičná úloha aristokratických žien v ranonovovekom Uhorsku. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic press, 2004, s. 177 – 184.
- VILIKOVSKÝ, Jan: Jan B. Čapek, Československá literatura toleranční 1781 – 1861. I – II. Knihovna České mysli, sv. 10 – 11, Praha 1933. In: *ŘÁD revue pro kulturu a život*, roč. I, 1933, č. 7, s. 405 – 411.

- VILIKOVSKÝ, Jan: Modlitby Alberta Pražského. In: *Řád : revue pro kulturu a život*. Ročník šestý. V Praze : Vyšehrad, 1940, s. 233 – 247.
- VÍTOVÁ, Andrea: *Příležitostná poezie v první polovině 19. století*. Disertační práce. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2017.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953.
- VRÁBLOVÁ, Timotea: *Citara svätých*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.
- VRÁBLOVÁ, Timotea: Podoby príležitostnosti v staršej slovenskej literatúre : nad otázkami „príležitostnosti“. In: VRÁBLOVÁ, Timotea (ed.): *Podoby príležitostnosti v staršej slovenskej literatúre*. Bratislava : Veda, 2022, s. 8 – 28.
- WEILER, Anton G: Desiderius Erasmus of Rotterdam On Marriage and Divorce. In: JANSE, Wim (ed.): *Dutch Review of Church History*, roč. 84, 2004, č. 1. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2004, s. 149 – 197.
- WEILER, Anton G: Desiderius Erasmus of Rotterdam On Marriage and Divorce. In: JANSE, Wim (ed.): *Dutch Review of Church History*, roč. 84, 2004, č. 1. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2004, s. 149 – 197.
- WITTE, John, Jr.: The Marital Covenant in John Calvin's Geneva. In: *Political Theology*, roč. 19, 2018, s. 282 – 299.
- WITTE, John: John Calvin on Marriage and Family Life. In: SELDERHUIS, Herman J. (ed.): *The Calvin Handbook*. Grand Rapids, Michigan – Cambridge : William B. Eerdmans Publishing Co, 2009, s. 455 – 490.
- WITTE, John: The Reformation of Marriage Law in Martin Luther's Germany: Its Significance Then and Now. In: *Journal of Law and Religion*, roč. 4, 1986, č. 2, s. 293 – 351.
- WOLGAST, Eike. III. The Three Estates (stände) as Organizing Principle of Society. In: KOLB, Robert - DINGEL, Irene – BATKA, Lubomír (eds.): *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford : Oxford University Press, 2014, s. 402 – 403.
- ZAJAC, Peter: Autenticnosť ako rétorická figúra. In: *Slovenská literatúra*, roč. 45, 1998, č. 6, s. 424 – 429.

MENNÝ REGISTER

- Ambrosius, Samuel 89, 100, 139
 Ambrózy, Juraj 110
 Aristoteles 76, 142
 Atilius 30
 Augustínová, Eva 63, 64, 66, 67, 119, 142, 144, 145
 Bachmann, Theodore E. 80, 139
 Balegová, Jana 28, 142
 Bartholomeides, Ladislav 65
 Bastl, Beatrix 16, 19, 20, 142
 Bayer, Ján 13, 54, 66, 72, 141, 142
 Bekešová, Martina 67, 142
 Bel, Matej 5, 7, 9, 11, 18, 21, 24, 47 – 62, 133, 135, 139, 142, 144, 145, 146, 147, 150
 Belák, Blažej 47, 142
 Benický, Peter 14, 16, 17, 21, 140
 Benkóci, Daniel 17, 22, 63, 66, 67, 68, 88, 89, 90, 92, 140
 Betlen, Gabriel 27
 Biedermann, Hans 30, 142
 Bjelčevič, Aleksander 89, 142
 Blasius, Ján 47, 50, 140
 Blumauer, Aloys 69, 140
 Bocatius, Ján 5, 7, 9, 11, 15, 16, 17, 22, 23, 24, 27 – 46, 133, 135, 140, 142, 144, 147
 Bočkaj, Štefan 27
 Bowers, Diane V. 15, 16, 18, 21, 86, 89, 142
 Braxatoris, Martin 2, 3, 5, 8, 9, 53, 64, 105, 142, 143, 145, 150
 Braxatorisová, Anita 8, 143
 Breul, Wolfgang 12, 13, 14, 16, 18, 21, 57, 59, 61, 67, 72, 143
 Brtáň, Rudo 65, 66, 67, 79, 101, 143
 Brtáňová, Erika 8, 17, 101, 143
 Brunclík, Jozef 27, 144
 Bürger, Gottfried August 69, 140
 Burius, Ján 47
 Canfora, Luciano 31, 45, 143
 Catullus, Gaius Valerius 37, 39, 40, 44
 Cicero, Marcus Tullius 30, 42, 140
 Collins, Raymond F. 85, 143
 Conte, Gian Biaggiov33, 37, 44, 143
 Csonka, Ferenc 15, 27, 28, 140
 Čaplovič, Ján 67
 Čerňanský, Ján 107, 140
 Červenka, Miroslav 69, 143
 Demian, Ján 68
 Diogenes Laertios 35, 140
 Dobrovský, Josef 64, 79
 Doležal, Augustín 107
 Dudeková, Gabriela 8, 12, 17, 19, 20, 23, 101, 107, 134, 143, 145
 Eliáš, Michal 14, 107, 140, 143
 Elowsky, Joel 12, 13, 16, 18, 72, 143
 Erasmus Rotterdamský 14, 18, 32, 36
 Fassler, Margot Elsbeth 89, 143
 Felski, Ritav19, 143
 Filický, Ján 27
 Filo, Július 13, 144
 François, Wim 18, 144
 Gavlovič, Hugolín 14, 16, 20, 21, 140
 Hamada, Milan 50, 54, 140
 Heinrich, Juraj Ulrich 48, 51, 139
 Helm, Jürgen 24, 55, 144
 Herrmann, Andrej 18, 21, 48, 51, 52, 56 – 60, 62, 139
 Horák, František 15, 99, 144

- Horatius, Quintus Flaccus 44
- Horka, Róbert 125, 144
- Chrastina, Ján 7, 11, 17, 22, 63, 67, 89 – 94, 97, 133, 135, 140
- Ijsewijn, Josef 29, 43, 44, 144
- Institoris-Mošovský, Michal 7, 11, 22, 67, 68, 89, 94, 97, 133, 135
- Janse, Wim 14, 32, 148
- Jiskrová (Vojtěchovská), Dorota 24, 64, 66, 80
- Jungmann, Josef 64, 66 – 68, 140
- Juríková, Erika 101, 144
- Kalaš, Andrej 35, 142
- Kalvín, Ján 12, 13, 16, 72
- Kastenholzová, Mária Alžbeta 48, 51, 56, 57
- Keil, Heinrich 41, 144
- Keruťová, Marta 27, 28, 37, 104, 144
- Kiczková, Zuzana 8, 144
- Klementová, Anna Katarína 48
- Klimeková, Agáta 64, 67, 144
- Kmecová, Svetlana 8, 144
- Kobová, Ľubica 8, 144
- Kohút, Jaroslav st. 69, 77, 94, 144
- Kolbenhayer, Michal 80
- Kollár, Ján 65, 79,
- Kollárová, Ivona 105, 145
- Koppay, Juraj 27
- Korbélyová, Kristína 68, 73
- Kowalská, Eva 21, 23, 59, 67, 117, 119, 145
- Král, Pavel 57, 145
- Krman, Daniel 53
- Kuťáková, Eva 113, 145
- Kuzmová (Škultétyová), Mária 63, 66, 68, 73, 78, 96
- Laclavíková, Miriam 8, 12, 16, 17, 19, 20, 86, 134, 145
- Lauček, Martin 64,
- Lee, Janet 8, 146
- Lehár, Jan 89, 145
- Lengyelová, Tünde 8, 12, 16, 17, 19, 20 – 23, 57, 59, 116, 117, 134, 142, 143, 145, 147
- Leška, Štefan ml. 64
- Leška, Štefan, st. 7, 11, 14 – 17, 22, 23, 63 – 70, 72 – 88, 94 – 97, 133, 135, 140 – 142
- Lešková (Laučeková), Rebeka 118
- Lombardini, Alexander 50, 145
- Luby, Štefan 12, 145
- Luther, Martin 12 – 18, 21, 22, 69, 72, 73, 79, 80, 82, 83, 86 – 89, 135, 139, 142 – 144, 146 – 148
- Lykurgos 15, 31, 45
- Meineke, Augustus 31, 141
- Míkula, Valér 27, 50, 145
- Mikuš, Štefan 7, 11, 17, 22, 63, 67, 68, 89 – 94, 97, 133, 135, 140
- Minárik, Jozef 28
- Mišianik, Ján 48 – 50, 63 – 67, 107, 139, 140, 145
- Molitoris, Johannes 101, 110
- Mráz, Peter 68, 80, 94, 100, 145
- Münz, Teodor 53, 145, 146
- Novotný, Adolf 34, 35, 146
- Novotný, František 41, 146
- Oberuč, Ján 55, 59, 146
- Okál, Miloslav 35, 76, 140, 142
- Ondroušková, Janka 63, 64, 66, 67, 142, 144
- O'Reggio, Trevor 14, 18, 21, 22, 82, 83, 86, 88, 89, 146
- Ovidius, Publius Naso 16, 24, 32, 37, 44
- Palacký, František 65, 79, 141
- Palas, Karel 51, 79, 89, 146, 147
- Palkovič, Juraj (Jiří) 64, 65, 69, 79
- Pauliny, Ladislav 66, 68, 146
- Philemon 30, 31, 39, 45, 141
- Pilárik, Ján 47
- Plachý, Ondrej 65
- Platón 15, 31, 34, 45, 141

- Pless, John T. 13, 72, 146
 Plutarchos 31, 45, 50, 141, 145
 Pražák, Emil 41, 89, 146
 Propertius, Sextus Aurelius 37, 39, 40, 44
 Raby, Frederic James Edward 89, 146
 Rakovský, Martin 20, 27
 Reberi, Simeon 101, 110
 Reusner, Mikuláš (Revsnerus, Nicolaus) 24, 141
 Rišková, Lenka 2, 3, 8, 9, 79, 146, 150
 Rizner, Ľudovít Vladimír 63, 64, 66, 67, 145, 146
 Rochotský, Ondrej 46, 147
 Rotterdamský, Erazmus 14, 18, 32, 36
 Royer, Ján Pavol 18, 48, 52, 139
 Rožnay, Samuel 65, 79
 Rubigal, Pavol 27
 Rudolf II. Habsburský, cisár 27
 Sabo, Gerard 100, 146
 Sacré, Dirk 29, 43, 144
 Sambucus, Ján 27
 Semian, Michal 100, 110, 118, 147
 Semianová (Klementisová), Terézia 100, 110, 118
 Shaw, Susan M. 8, 146
 Shigo, Marie Bertrand 89, 146
 Skinner, Quentin 11, 19, 25, 146
 Socrates 31, 34, 35, 142
 Spener, Philipp Jacob 12, 13, 14, 16, 18, 21, 58, 59, 61, 72, 143
 Stahl, Georg Ernst 24, 55
 Storchová, Lucie 12 – 15, 17, 18, 22, 46, 89, 109, 147
 Strečko, Ján Juraj 68
 Strohl, Jane E. 17, 18, 22, 86 – 89, 147
 Šafárik, Pavol Jozef (Šafařjk, Pawel Josef) 65, 79, 80, 141
 Šimon, František 28
 Šimovičová, Etela 30, 140
 Škoviera, Daniel 28, 31, 40, 41, 42, 141, 147
 Škovierová, Angela 2, 46, 147, 150
 Škultéty, Adam 68
 Škultéty, Ondej 15, 63, 65, 66, 68, 69, 71, 73 – 75, 77 – 79, 94 – 97, 140, 144
 Špaňár, Július 31, 34, 141
 Šramko, Pavol (Sramko, Pawel) 11, 15, 23, 99 – 131, 133, 135, 141,
 Šramková (Potocká), Katarína 8, 99 – 131, 146
 Štraus, František 51, 147
 Štrba, Juraj 48, 51, 139
 Šubrt, Jiří 45, 147
 Šulek, Matej 100, 110
 Švecová, Adriana 8, 12, 16, 17, 19, 20, 86, 134, 145, 147
 Tablic, Bohuslav 49, 50, 64, 65, 66, 67, 68, 79, 94, 101, 107, 141, 142, 143, 146
 Taylor, Walter F. 85, 147
 Tibenský, Ján 47, 49, 51, 53, 147
 Tibullus, Albius 37, 39, 40, 44
 Tobolka, Zdeněk 63, 64, 66, 147
 Todorov, Tzvetan 110, 147
 Turčány, Viliam 51, 79, 147
 Vaneková, Oľga 2, 3, 9, 100, 147, 150
 Várkonyi, Gábor 116, 147
 Vergilius, Publius Maro 33, 38, 41, 44, 49, 69
 Vilikovský, Jan 89, 103, 147, 148
 Vives, Juan Luis 36, 37
 Vlček, Jaroslav 50, 148
 Vráblová, Timotea 7, 108, 148
 Weiler, Anton G. 14, 32, 148
 Wieland, Johann Andreas von 65, 140
 Witte, John 12, 13, 15, 16, 21, 72, 86, 148
 Wolgast, Eike 13, 73, 148
 Xenofon 34, 35, 142
 Zajac, Peter 122, 148

**Plamene lásky.
Obraz manželstva a ideál manželky v príležitostnej
poézii 16. – 18. storočia**

Autori: Martin Braxatoris, Lenka Rišková, Oľga Vaneková

Jazyková redakcia: Adelaida Mezeiová

Preklad resumé do anglického jazyka: Tomáš Mrva

Recenzenti:

PhDr. Marián Kamenčík, PhD.

prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Mgr. Angela Škovierová, PhD.

Zalomenie a grafický návrh knihy: Lukáš Chovanec.

V grafickom návrhu knihy boli použité ilustrácie z publikácií Mikuláša Reusnera *Emblemata...* (1581, s. 98) a Mateja Bela *Přátelským Hygey s Theologií tovaryšstvím...* (1726, s. [1]).

Publikácia vyšla ako výstup grantového projektu APVV-17-0161: Zanedbané súvislosti. Príležitostné žánre v slovenskej literatúre v 16. – 18. storočí.

Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo SAV, Centrum spoločných činností SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 5820/9, 841 04 Bratislava, v roku 2022 ako svoju 4 640. publikáciu.

Všetky práva vyhradené. Ani jednu časť tejto publikácie nemožno reprodukovat', kopírovať, uchovávať či prenášať prostredníctvom elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných médií bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa a autorov.

www.veda.sav.sk

ISBN 978-80-224-1958-1